

T. C.
GAZI UNIVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLAR ARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

BULGAR YONETİMİNDE AZINLIKLAR
(1878–2004)

MASTER TEZİ

Hazırlayan
Aydzhan NEVREZOVA

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Refet YINANÇ

Ankara - 2006

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Aydzhan NEVREZOVA' YA ait “Bulgar Yönetiminde Azınlıklar (1878–2004)” adlı çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan :.....

Üye :.....

Üye :.....

ÖNSÖZ

Osmanlı Yönetimi'nin Balkanlar'da hâkimiyetini kaybetmesi sonucunda Türk-Müslüman halkı katliam, baskı ve zorlamalar neticesinde göç etmek zorunda kalmıştır. Bulgaristan diğer Balkan ülkeleri gibi büyük ulusal devletler oluşturma yolundaydı. Bulgaristan milliyetçi hedeflerinin takibinde bağımsız bir devlet gibi ortaya çıktı ve çokuluslu Osmanlı İmparatorluğu Avrupa kıtasından neredeyse silindi. Balkanları farklı büyüklükte ve yoğunlukta kavuran savaşlar yüzünden bu Yarımadasından Anadolu'ya yönelik göçler hiç kesilmeden devam etmiştir.

İkinci Dünya Savaşın sona erdiği zaman Balkan Yarımada'nın büyük bölümü Sovyet hâkimiyeti altına girdi. Sovyet Rusya'nın gölgesi altında Bulgaristan'da başlayan komünist rejim 1989'a kadar canlılığını devam etti.

Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte Doğu ve Batı blokları arasındaki ideolojik ayırım çizgisi yavaş yavaş anlamını yitirdiği gibi Bulgaristan'da diğer Balkan ülkelerde olduğu gibi demokrasi ve serbest piyasa ekonomisine doğru dönüşüm süreci yaşanmaya başlandı. Demokratikleşme yönündeki adımlar sayesinde azınlıklar üzerindeki baskılar azalma sürecine girmiştir. Soğuk Savaş sonrası dünyada esen demokratikleşme ve özgürlük rüzgârları ve Bulgaristan'ın AB üyeliği süreci, azınlıklar lehine gerçekleşen uluslar arası gelişmelerdir.

Bu tezde Bulgaristan toprakları üzerinde yüzlerce yıl süren Türk egemenlikten sonra Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanması süreci ile sonrasında azınlıkların serüveninin incelenmesi amaçlanmaktadır. Tezde, Türk egemenliği sonrası Bulgaristan vatandaşlığında kalan azınlıkların durumlarının ortaya konması ve günümüze kadar geçen süreçte ortaya çıkan gelişmelerin incelenmesi hedeflenmektedir. Bu çalışma ile bağımsız Bulgaristan'ın uluslar arası antlaşmalara aykırı politikaları ve bunların Bulgaristan'da yaşayan azınlıklara etkilerinin ortaya konması amaçlanmaktadır. Ayrıca uluslararası konjonktürde meydana gelen değişikliklerin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Konun dört bölümde ele alınması uygun görülmüştür. Giriş Bölümde Bulgaristan bağımsız bir Prenslik kurulduğu 1878 yılından II. Dünya Savaşı'na kadar geçen süreçte Bulgaristan'daki Türk azınlığı ile ilgili gelişen olayların incelendikten sonra, Birinci Bölümde Soğuk Savaş Döneminden 1989'a kadar Bulgaristan'da Türk- Müslüman azınlığa uygulanan baskıcı ve asimilasyon politikası üzerinde durulacaktır.

İkinci Bölümde 1990'dan günümüze kadar Bulgaristan'ın geçiş döneminin azınlık politikasını ve Türk azınlığı temsil eden siyasi partisini incelendikten sonra Üçüncü Bölümde Bulgaristan'da Türk- Müslüman azınlık grupları teker teker alarak bugünkü demografik, sosyal ve kültür durumları incelenecektir. Araştırma Sonuç Bölümünde konunun Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri açılarından ele alınmasıyla tamamlanacaktır.

Tez hazırlanırken farklı kütüphanelerin kaynaklarından istifade edilmiş. Makalelerin önemli bir kısmı da İnternet üzerinden ulaşılmıştır. Türkçe ve İngilizce kaynakların dışında, birkaç Bulgarca kaynaklar da yararlanılmıştır.

Tezin konusu ile ilgili en çok akademik araştırmanın Soğuk Savaş'ın sona ermesine kadar Türkçe dilinde yayınlandığı, demokrasiye geçişle meydana gelen gelişmeler üzerinde yayınlanmış çalışmaların ise yetersiz kaldığı tespit edilmiştir.

Bu çalışmam da bana yol gösteren ve tez döneminde düzeltmeleriyle tezimin bitirilmesinde yardım ve destek gördüğüm tez danışmanım Prof. Dr. Refet Yinanç'a teşekkür etmeyi borç ve vazife bilirim.

Bununla birlikte yine de hatalarımız varsa bu tez konusuyla ilgilenen okuyucularımızdan af ve anlayış beklediğimi belirtmek gerek duyuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ

1. II. Dünya Savaşından Sonra Bulgaristan'ın Komünist Rejimi.....	9
2. Bulgaristan'daki Türklerin Hukuki Durumu	14
A.Bulgar Anayasaları Çerçevesinde Türklerin Hakları.....	14
B.Bulgaristan'ın Taraf Olduğu İnsan Haklarına İlişkin Uluslararası Antlaşmalar	18
a. Milletlerarası Antlaşmalar	18
b. İnsan Haklarına İlişkin Milletlerarası Antlaşması	20
3. 1946 – 1980 Yılları Arasında Türk Azınlığın Durumu	21
A.Göçler ve Türkiye ile Yapılan İkili Anlaşmalar	22
B. Bulgaristan'ın Türk Azınlığa Karşı Asimilasyon (Eritme) Politikası.....	25
4. Yeniden Canlanma (ısım değiştirme) Prosedürü (1984–1985)	33

İKİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNİN SONA ERMESİ

1. Bulgaristan’da Rejim Değişikliği	36
2. 1989–90 Yıllarında Bulgaristan’da Etnik Çatışmalar	37
3. Bulgaristan’da Azınlıklarının Hukuki Statüsü	42
A. 1991 Anayasası Çerçevesinde Azınlık Hakları	42
B. Uluslararası Antlaşmalar Çerçevesinde Bulgaristan’da İnsan ve Azınlık Haklarının Korunması	55
4. Hak ve Özgürlük Hareketi Partisi (HÖH)	61
A. HÖH’ün Siyasi Performansı (1990–2005)	62
B. Türk- Müslüman Azınlığın HÖH ile ilişkileri	73
C. HÖH Bağlamında Türkiye-Bulgaristan İlişkileri.....	76
D. Bulgaristan’ın Etnik Modeli (BEM)	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGARİSTAN’IN ENTEGRESYON POLİTİKASI VE AZINLIK SORUNU

1. Bulgaristan’ın Entegrasyon ve Etnik Tolerans Politikası.....	83
2. Bugünkü Bulgaristan’ın Etnik-Arası İlişkiler Probleminin Genel Karakteristiği	87
3. Bulgaristan’da Azınlıkların Sayısal Boyutları.....	89
4. Bulgaristan’da Azınlıkların Etnik Bilinci.....	94
A. Türk Etnik Bilinçli Bulgaristan Vatandaşları	94
a. Türk Azınlığın Etnodemografik Karakteristiği.....	94
b. Türk Azınlığın Sosyal Durumu	96
B. Pomakların (Müslüman) Etnik Bilinci.....	97

a. Pomak Toplumunun Kimlik Sorunu.....	97
b. Pomak Toplumunun Etnodemografik Karakteristiği	99
c. Pomak Toplumunun Sosyal Durumu.....	100
C. Romanlar (Çingeneler)	101
a. Roman Toplumunun Kısa Tarihçesi	101
b. Roman Toplumunun Etnik Bilinci	102
c. Roman Toplumunun Sosyal Durumu	105
d. Roman Toplumunun Eğitim Durumu.....	107
e. Roman Toplumunun Politik Kuruluşları ve Temsilcileri	108
5. Bulgaristan’da Yaşayan Diğer Küçük Etnik Gruplar	110
SONUÇ	113
KAYNAKÇA.....	121
ÖZET	142
ABSTRACT.....	144

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AK	: Avrupa Konseyi
BEM	: Bulgar Etnik Modeli
BKP	: Bulgaristan Komünist Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
BSDP	: Bulgar Güç Demokrat Partisi
BSP	: Bulgaristan Sosyalist Partisi
GHÖH	: Gençlerin Hak ve Özgürlük Hareketi
HÖH	: Hak ve Özgürlük Hareketi
MC	: Milletler Cemiyeti
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü
NGOs	: Hükümet Dışı Kuruluşlar
NDSV	: II. Siemon Milli Hareket Partisi
NS	: Milli Birlik
ODS	: Birleşmiş Demokrat Güçler
ONS	: Milli Güç Birliği
UDF	: Demokratik Güçler Birliği
UNESCO	: Birleşmiş Milletlerin Eğitim, Bilim ve Kültür Kuruluşu
UtdDF	: Birleşik Muhalif Güçler

GİRİŞ

1350 tarihlerinde Rumeli'ye ayak basan Türkler 1362'de Edirne'nin fethinden sonra bugün ki Bulgar topraklarına girmeye başladılar. 1364'de Eski Zağra (Stara Zagora) ve Filibe (Plovdiv), 1385'te Sofya'yı ele geçiren Türkler, 1396'da Niğbolu zaferinden sonra Bulgaristan'a tamamen hakim oldular.

Bulgaristan fethi sırasında daha 11yy'dan beri Bulgaristan'a yerleşmiş olan Kuman (Kıpçak) Türkleri 14yy'dan itibaren İslamiyeti kabul ederek Osmanlı fethine yardım etmişlerdir. Bu nedenle Bulgarca yardımcı anlamına gelen "pomaga" sıfatı yakıştırılmış ve Pomak Türkleri denmeye başlamışlardır.¹

Böylece Bulgaristan'ı fetheden Osmanlı Devleti bir asır boyunca Anadolu'dan Türkleri kitleler halinde göç ettirerek Bulgaristan'a yerleştirmiş ve 16 yy. sonlarında Bulgaristan adeta bir Türk ülkesi halinde gelmişti.

Beş asır boyunca Türk egemenliğinde kalan Bulgaristan'da 1835 yılından itibaren isyanlar başlamış. Bulgarlar Yunanlılar gibi bağımsızlık peşinde koşmuşlardır. Osmanlı Devleti'ne karşı bu isyanlar 1841'de Niş'de, 1850'de Vidin'de, 1856'de da Tırnova'da devam etmiştir.

1871'de Bulgar kilisesinin Fener Rum kilisesinden ayrılması ile birlikte Bulgar milliyetçiliği daha da güçlenmiş. Rusların Panslavist politikası ile Bulgarlar Osmanlı

¹ Refet YINANÇ: "Türk-Bulgar İlişkileri", Uluslar arası Güvenlik Sorunları ve Türkiye. Seçkin Yayınları, Ankara, 2002, s.241–242.

Bazı Türk tarihçelerin görüşlerine göre Pomakların kökü 916'da kuzey Çin'den gelen Kuman veya Kıpçak Türklerle kadar izlenebilir. Pomaklar ilk önce Ukrayna'ya gelip yerleşmişlerdir, sonradan 11 ve 12 yy'da Romanya'ya ve kuzey Bulgaristan'a doğru inmeye başlamışlardır. Günümüzde Pomaklar Bulgaristan'ın güney ve kuzey bölgelerinde, Makedonya'da, Kosovo'da, kuzey Yunanistan'da, Arnavutluk ve Türkiye'de yaşamaktadırlar. Bulgaristan'ın Rodop bölgesinde yaşayan bazı Pomaklara "Ahriyanis" deniliyor, çümkü Meriç nehri ve Ege denizi arasında Rodop dağının bir kısmına Ahrida deniliyor. Osmanlı idaresinde kendi köylerinde kalan ve kendi topraklarından ayrılmak istemeyenlere Ahryan dağcıları deniliyormuş. Onlar doğdukları yerde-Ahrida'da kalmayı tercih etmiştir. Makedonya'da yaşayan Pomaklara "Torbeş", Kosovo ve Arnavutluk'takilerine "Goran" deniliyor. "Torbeş" ismi Pomakların 4-5 defa din veya bölge değişimi yaşadıklarıyla ilgilidir. Böylece Türkçe kelimesi olan "dört-beş" "torbeş" kelimesine dönüşmüştür. "Goran" ismi ise dağ kelimesinden türemiştir. Sırpçada "Gora" kelimesi dağ anlamına geliyor. Bkz: Ömer TURAN: "Pomaks, their Past and Present", Journal of Muslim Minority Affairs. Vol.19, No.1, 1999, p.69–71.

Ayrıca Pomak hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz: A. Cevat EREN: "Pomaklar", İslam Ansiklopedisi. İslam Alemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati. Cilt:9, Maarif Basımevi, İstanbul, 1960, s.572–576.

Devletinden ayrılmaya teşvik edilmiştir. Nihayet 1877’de 93 Harbi denilen Osmanlı-Rus Harbi başlamış. Bu savaş Türkler için bir felaket olmuştur.²

1877–1878 Türk-Rus savaşın başladığı döneminde Bulgaristan’da yaşayan Müslümanların sayısı bir buçuk milyondur. Edirne vilayetinde 432.303, Tuna vilayetinde ise 1.069.580 kişi yaşıyordu. Bu iki vilayetin toplam Türk nüfusu 1.501.883 idi. Böylece Müslümanlar Bulgar nüfusunun %37 ini oluşturuyorlardı. 1887 yılında Bulgaristan’da kalan Müslümanlar sadece %21 bir nüfus oluşuyordu. Bu savaş sonunda yaklaşık 260.000 Müslüman Türkü yaşamını kaybetti. Ancak Bulgaristan’da yaşayan Türklerin yurtlarından tamamen sökülüp atılamamıştır.³

Bir asır boyu göçe zorlanmalarına rağmen bugün halen Bulgaristan’da yaşayan 1 milyondan fazla Müslüman mevcuttur. 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Rusların desteği ile Bulgarlar Çatalca’ya kadar dayanmış. Nihayet 3 Mart 1878’de Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması imzalanarak Tuna vilayetinde bir Bulgaristan Prensliği kurulmuştur. Yine bu antlaşma ile Sırbistan, Romanya ve Karadağ Osmanlı devletinden ayrılarak bağımsız birer devlet olmuşlardır.

Ayastefanos antlaşması ile Tuna dan Ege ye kadar uzanan büyük bir Bulgaristan Prensliği kurulmuştu. 18 Haziran 1878’de Berlin Kongresiyle büyük Bulgaristan Prensliği küçültülerek Tuna ile Balkan dağları arasına çekilmiş. Doğu Rumeli adı verilen güney Bulgaristan’da ise Hristiyan bir valilin yönetiminde özerk bir eyalet oluşturulmuştur. Bu doğu Rumeli eyaleti 1885’te Bulgar Prensliğine katılmıştır.⁴

Berlin Antlaşmasıyla Osmanlı Devleti Bulgar Prensliğine sınırlı bir bağımsızlık tanıırken Türk azınlığın da hukuki statüsünü garanti altına almıştı. Bilal Şimşir’in verilerine

² Refet YİNANÇ: a.g.m.,s.242-245. ; Vahdettin ENGİN: “Avrupa’nın arka bahçesi Balkanlar”, Popüler Tarih, Mart 2004, Sayı 43, s.34-36.

³ Justin Mc CARTHY: “Bulgaria”, Death and Exile. The ethnic cleansing of Ottoman Muslims 1821-1922. The Darwin Press, Inc. Princeton, New Jersey, 1999, p.89-91.

Bulgaristan’da Osmanlı döneminde ve sonrasında Türk-Müslüman nüfusu için bkz: Yusuf HALAÇOĞLU: “Bulgaristan”, İslam Ansiklopedisi, Media Print Basım Ticaret A.Ş., Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt:6, İstanbul, 1992, s.397-398.

⁴ Fahir H.ARMAOĞLU: Siyasi Tarih 1789-1960. Sevinç Matbaası, II.Baskı, Sayı.17, Ankara, 1973, s.283-286. ; Meşkure Yılmaz BÖRKLÜ: “Tarihi Seyri İçinde Bulgaristan Türklerin Durumu ve Türkiye’nin Bölge Türklerine Yönelik Politikaları”, bilig-10 /Yaz99, s.63.

Ayastefanos antlaşması hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz: Abdürrahim DEDE: Balkanlar’da Türk İstiklal Hareketleri. Türk Dünya Yayınları, İstanbul, 1978, s.13–14.

göre 13 Temmuz 1878’de Bulgar Prenslığı kurulduğu coğrafyada 1876 yılında 1.120.000 Türk ve 1.130.000 Bulgar yaşamaktaydı ve işlenebilen toprakların %70’i Türklerin elindeydi.1887–1878 göçü sonunda Türkler Bulgaristan’ın büyük bir kısmında azınlığa düşürülmüştü. 1887 yılı itibarı ile Bulgaristan’daki Türk nüfusu 600.000 civarındaydı. Bulgaristan Prenslığının kurulmasından 1912–1913 Balkan Savaşlarına kadar geçen 25 yıl boyunca Bulgaristan’dan Türkiye’ye göçler hiç kesilmeden sürmüştür. 1886–1890 yıllarında 74.753 ve 1893–1902 yıllar arasında 70.603 kişi Bulgaristan’dan Türkiye’ye göçmen gitmiştir.⁵

1877–78 Türk-Rus Savaşı, Berlin Antlaşması’yla da hükme bağladığı gibi, Osmanlı devletinde mevcut olan çoğulcu düzen ile çok-dinli ve çok-etnikli yapıya dayalı toplumsal örgütlenme kavramını yıkmıştı. Balkanlar’da ortaya çıkan yeni bağımsız devletleri, tek bir etnik yapıya ve dile sahip ulusu yaratmayı ve Panslavizmin Rusya tarafından geliştirilen dar ideolojik ve ırkçı eğilimlerini yansıtan bir ideolojiyi benimsediler.

Bulgaristan Prenslığı 5 Ekim 1908’de Krallık ilan ederek Osmanlı Devletinden ayrılmıştır. 19 Nisan 1909’da İstanbul’da imzalanan bir protokolle Osmanlı İmparatorluğu Bulgaristan’ın bağımsızlığını tanımıştır. Bu protokol Türk-Müslüman toplumunun din ve mezhep özgürlüğünü, medeni ve siyasal haklardan Bulgaristan’da eşit ölçüde yararlanmasını hükme bağlamaktaydı. Böylece bir kez daha bir protokol ile Bulgaristan Türklerinin Bulgarlarla eşit haklara sahip olması ile birlikte özel azınlık haklarını, eğitim ve dini hürriyetlerini güvence ve teminat altına alıyordu. Fakat Bulgar yönetimin bu yeni döneminde Türkler üzerinde baskılar devam ederek bir emperyalist politika uygulamaya başladı. Yoksul olan Türk okulları yerel ve genel yönetimlerden hiçbir maddi destek almıyordu. Amaçları Türk çocuklarını eğitimsiz ve cahil bırakmaktı.⁶

1912–1913 Balkan Savaşları tıpkı 93 Harbi gibi Türkler için bir felaket olmuştur. Balkan Savaşlarında 200 bin Türk can vermiş ve 440 bin Türk Türkiye’ye göçe zorlanmıştır.⁷

⁵ Bilal ŞİMŞİR: Bulgaristan Türkleri, Türk Kültürü, Ankara, Mart,1986, s.18. ; Bilal N.ŞİMŞİR: “Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu”, Bulgaristan’da Türk Varlığı, VII Dizi-Sa.87,TTKB, Ankara, 1985, s.50–53.

⁶ Ömer E. LÜTEM: Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989, C.I, 1983-1985, ASAM, Ankara, 2001, s.59. ; Hazma EROĞLU: “Bulgaristan’daki Türk Azınlığın Sorunu”, Bulgaristan’daki Türk Varlığı, Ankara, 1987, s.20–25.

⁷ Bilal.ŞİMŞİR: “ Bulgaristan Türkleri ve Göç...” a.g.m., s.53-54.

Balkan savaşlarından sonra Bulgaristan, Güney Dobruca'yı Romanya'ya bırakmıştı ve Osmanlı İmparatorluğundan çoğunluğu Müslümanların yaşadığı Rodopları tekrar kendi topraklarına katmıştı. 29 Eylül 1913'te İstanbul'da imzalanan barış antlaşmasında Osmanlı Devleti toprak kaybına uğramakla beraber daha önceki antlaşmalarda olduğu gibi Türk azınlığın hak ve hürriyetleri güvence altına alınmıştır. Bu antlaşma ile Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığın okulları, vakıfları, cemaat, müftülükleri, din, dil ve örf konusunda hak ve menfaatlere sahip olmuşlardır.⁸

I. Dünya Savaşında Türkiye ve Bulgaristan askeri birlikler Ruslara karşı savaşmıştır. Yenilen Bulgaristan ile Müttefik kuvvetler arasında 27 Kasım 1919'da Neuilly Barış Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmayla Bulgaristan Milletler Cemiyetinin (MC) azınlıklar ile ilgili esaslarına uymayı kabul etmiştir. Bu antlaşmanın 9 Maddesi Bulgaristan'daki azınlıklarla ilgilidir. Bulgaristan bu bölümdeki hükümlerin anayasa değerinde olduğunu ve Bulgar Anayasasının, kanunlarının ve resmi kararların azınlıkların korunmasıyla ilgili maddelere aykırı olmayacağını kabul etmiştir. Bulgaristan bu ikili ve milletlerarası antlaşmaları imzalamasına rağmen hiç birisine uymayarak Türklere karşı yok etme politikasına devam etti. I Dünya Savaşı'ndan sonra revizyonist Bulgaristan ve anti-revizyonist Balkan ülkeleri arasında çatışma sürerken, iç sorunlar, ekonomik yetersizlikler ve faşist diktatörlük devam ediyordu.⁹

Türkiye'de Milli mücadelenin başladığı sırasında Bulgaristan'da 1920-23 yılları arasında Aleksandır Stamboliyski'nin başkanlığındaki Çiftçi Partisi yönetime gelmiştir. Her türlü milliyetçi harekete karşı bir politika izleyen Stamboliyski Türk azınlığın tamamına yakın kısmının çiftçi olduğunu (%80'nin) dikkate alarak, Türk azınlık haklarını korumuştur. Bu partiye en büyük destek veren köylüler olduğu için tarımla uğraşan Türklere de kültür alanında bazı haklar tanınmış ve Bulgar Meclisindeki Türk milletvekillerinin sayısı arttırılmıştır. Bulgaristan Hükümetinin Türk azınlığa karşı açıkça tutum değiştirmesinin bir başka nedeni ise Türklerin I. Dünya Savaşında Bulgarlarla birlikte kahramanca savaşmış olmalarıdır.¹⁰

⁸ Hamza EROĞLU: a.g.m., s.29.

⁹ Neuilly Antlaşması için bkz: İbrahim KAMİL: Bulgaristan'daki Türklerin Statüsü. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1989, s.63. ;

Bilal ŞİMŞİR: "Bulgaristan Türk Azınlığının Ahdi Durumu", Türk Kültürü, Nisan, 1985, s.247.

¹⁰ Çiftçi Parti yönetimi için bkz: Ömer LÜTEM: a.g.e., s.63. ; Beğlan TOĞROL: 112 Yıllık Göç (1878-1989). Boğaziçi Üniversitesi Matbaası, İstanbul, 1989, s.18. ;

Bilal ŞİMŞİR: "Bulgaristan Türkleri ve Göç....". a.g.m., s.85.

Neuilly Barış Antlaşması'nın azınlık haklarının korunması konusundaki hükümlerin Bulgar yönetimi tarafından uygulanması, özellikle Bulgaristan Türkleri'nin eğitimini olumlu etkilemiştir. 1909 yılında alınan "Türk öğretmen okulun açılması" kararı 1918 yılında uygulanmıştır. Bu dönemde müftü vekili yetiştiren Medrese-i Nüvvab Okulu Şumnu'da açılmıştır. 1921'de yeni Milli Eğitim yasası ile Türk okullarının sayısı 1.712'ye ulaşmış, Bulgarca eğitim yapma zorunluluğu kalkmış ve devlet desteği sağlanmıştır.¹¹

Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasını Bulgaristan Türkleri coşkuyla karşıladı. Rodop bölgesindeki Türkler diğer bölgelerdeki Türklerle birleşip güçlü ve örgütlü bir azınlık oluşturdular. Bu ortam sayesinde 31 Ekim- 3 Kasım 1920 tarihleri arasında Sofya'da Bulgaristan Türklerinin Birinci "Milli Kongresi" toplanarak başta okullar, dini kurumlar ve vakıflar olmak üzere Türkleri ilgilendiren tüm konular görüşülmüş ve kararlar alındı. Alınan kararlar Bulgar Hükümeti tarafından icra edilmedi.¹²

Bulgaristan'daki Türklerin statüsü konusunda Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan temel anlaşma 1925'te "Türk Bulgar Dostluk Antlaşması"dır. Bu antlaşmanın Neuilly protokolüne göre Türkiye'de Bulgarlarla Lozan Barış Antlaşmasının Bulgar azınlıklara uygulanacak hükümleri öngörürken, Bulgaristan'daki Müslüman azınlıkların da 1919 Neuilly Antlaşmasındaki azınlıkların korunmasına ilişkin hükümlerin tamamından yararlanmaları kabul edilmiştir.

Çiftçi hükümeti iktidarda kaldığı üç yıl içinde Müslüman okulları için ayıran devlet yardımı 5 kat daha yükseldi. Bu dönemde Şumnu'da Medrese-i Nüvvab okulu açıldı ve Müslüman öğretmenlerinin ilk kongresi gerçekleşti. Bunun sonucunda Bulgaristan Muallimin-i İslamiye Cemiyeti kuruldu. 1920'li yıllarda ve özellikle Kemal Atatürk'ün devriminden sonra Bulgaristan'da başka Müslüman kültür cemiyetleri de kuruldu. 1926'da bütün Türk kültür ve spor kuruluşları „Turan“ adlı cemiyette birleştiler. Bu cemiyet Atatürk yanlısıydı. 1930 yılların başında „Alp Arslan“ ve „Boz Kurt“ gibi diğer milliyetçi kuruluşlar kuruldu. Bulgar hükümeti bu kuruluşları tehlikeli gördüğü için 1934'te yasakladı. Bunların yerine devletin desteklediği „Bulgaristan'da Müslüman dinin korunması için ittifakı“ kuruldu. Bu ittifak Atatürk devriminin etkileri Bulgaristan'da yayılmasına karşıydı ve Arap alfabesinin kullanılmasını yanaydı. Böylece Türklerin kültür faaliyetlerinden uzak kalması ve din eğitiminin ağırlıklı verilmesini hedefleniyordu. Bkz: Valeri STOYANOV: Turskoto Naselenie v Bulgaria Mejdu Polusite na Etničeskata Politika. (Bulgaristan'da etnik politikanın kutupları arasında Türk azınlığı), Lik, Sofya, 1998, p.73-84.

¹¹ BÖRKLÜ: a.g.m., s.65. ; Hayriye Süleymanoğlu YENİSOY: "Bulgaristan Türkleri'nin Eğitim ve Kültür Tarihinden Sayfalar", Yeni Türkiye, S.16, 1994, s.1781.

Ayrıca Türklerin eğitim ve okulların sayısı için bkz: Hüseyin MEMİŞOĞLU: "Bulgaristan ve Bulgaristan Türk Azınlık Sorunu", Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu (Dün-Bugün-Yarın). T.T.K.B, Ankara, 1992, s.119.

¹² Hüseyin MEMİŞOĞLU: "Bulgaristan Türkleri'nin Milli Kongresi", Belleten, Nisan 1990, s.309.

Dostluk Antlaşması ile aynı tarihte “Türk-Bulgar İkamet Sözleşmesi” de imzalanmıştır. Bu sözleşme ile Bulgaristan’daki Türklerin Anavatan Türkiye’ye serbest göçleri ilk kez bir düzene bağlanmıştır. Buna göre Bulgar makamları Türklerin göçlerine, taşınabilir mallarını ve hayvanlarını Türkiye’ye getirmelerine ve taşınmaz mallarını serbestçe elden çıkarmalarına engel olmayacaklardı.¹³

1928 Kasımında Türkiye’de yeni alfabe ile eğitim yapılması kararının alınması Bulgaristan’daki Türkler tarafından da benimsenmişti. Böylece Bulgaristan Türk okullarında 1928–1929 ders yılından itibaren yeni Latin harfleri ile öğretime başlanmıştır.¹⁴ Ancak Bulgaristana faşist bir yönetimin gelmesi 1930’lu yıllarda Türkler üzerine baskılar tekrar artmış ve 1928’de kullanılmaya başlanmış olan yeni Latin yazısı yasaklanmış ve birçok Türk Okulu kapatılmıştır. 1946’da ise bu okullar devletleştirildi ve eğitim dili Bulgarca yapılmaya başlandı.¹⁵

1923’te Çiftçi hükümeti devrildi ve yerine 1944’e kadar faşist bir idare geçti. 1920 ve 1930’larda Bulgaristan birçok Avrupa ülkeler gibi çok milliyetçi olmuştu. Anavatan Savunma (Rodna Zaštita) gibi faşist kuruluşlar, bütün etnik azınlıklara karşı mücadele ediyordu ve şiddetli bir monarşi yaratmayı hedefliyordu. Üniversite öğrencileri arasında görülen bu tür kuruluşlar Bulgarların dışında hiçbir ırkın Bulgaristan’da yaşamaya hakkı olmadığını öne sürdüler. Ortaya attıkları “Bulgaristan Bulgarlarıdır” sloganı ile tekrar Türklere yönelik baskılar artmıştır. 1930 sonrası faşist yönetimin amacı Türkleri cahil bırakmaktır. Okullarda verilen bilgilerin en basit seviyede tutularak dini eğitime ağırlık verilmesi hedeflenmişti.¹⁶ Bulgar faşizmi Bulgaristan Türklerini okulsuz, gazetesiz, derneksiz ve ekonomik bakımdan güçsüz bir duruma düşürdü.¹⁷ Bulgaristan’da “Zveno” ve “Ulusal Toplumsal Hareket”¹⁸ adı altında örgütlenen faşist siyasal hareketler 1934 yılında Bulgaristan’da birçok köyün adlarını değiştirdi. Yarım yıl içinde 1.900 köyün Türk isimleri Bulgarca ismi ile değiştirildi. Aynı yılinda Halk Cephesi seçimleri kazanmasına rağmen 19 Mayıs 1934’te faşist bir askeri darbe

¹³ ŞİMSİR: “Bulgaristan Türk Azınlığının Ahdi Durumu...”. a.g.m., s. 249.

¹⁴ ŞİMSİR: Bulgaristan Türkleri ... a.g.e., s. 134.

¹⁵ BÖRKLÜ: a.g.m., s. 67.

Türkiye ve Bulgaristan arasında yoğun diplomatik etkinlikler sonucunda Bulgaristan 1938’de Arap alfabeyi, Latin alfabesiyle değiştirdi. Bkz: “Our Society is Ill from Racism”, in:

<http://www.middleeastinfo.org/forum/viewtopic.php?p=61588>

¹⁶ Yaşar YÜCEL: “Bulgaristan’daki Türk ve İslam Azınlığına Baskı”, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. T.T.K. yayınları, XXV. Dizi, Sa. 3, Cilt II, Sayı 201’den ayrı basım, Ankara, 1988, s.9

¹⁷ Hüseyin MEMİŞOĞLU: Bulgaristan ve Bulgaristan Türk Azınlık Sorunu. T.T.K.B., Ankara, 1992, s. 120-121.

¹⁸ Akşin FIRAT: “İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar”, Balkanlar. İstanbul, 1993, s. 114.

ile hükümet devrilmiştir. Bu dönemde Bulgaristan revizyonist politikayı uygulamaya koyduğu için bütün komşularıyla toprak sorunları olmuştur. Bulgarlar Dobruca, Makedonya ve Batı Trakya'yı almak istedikleri için II. Dünya Savaşında Bulgaristan Almanya safında savaşa katılmıştır.

Bu dönemde yapılan göçlerinde “Rodna Zaštita” (Anavatan Savunma) ve “Trakya” adı altında kurulan silahlı Bulgar örgütlerinin büyük etkisi olmuştur. 1934 yılında Bulgaristan’da Türk azınlığın nüfusu 618.268 kişi idi. 1940 yılında Türklerin yüksek doğum oranı nedeniyle Türk nüfusun sayısı yaklaşık 640.000’e yükseldi.¹⁹

9 Şubat 1934 tarihinde Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında Balkan Antantı imza edildi. Bu Antanta revizyonist bir politika izleyen Bulgaristan’ın katılması sağlanamamıştır.²⁰

İkinci Dünya Savaşında Bulgaristan Almanya’nın yanında girmesiyle Türkiye sınırlarında önlemler almıştır. Türkiye bu önlemler Bulgaristan’a karşı olmadığını açıklamak amacıyla 17 Şubat 1941’de iki ülke birbirlerine saldırmamayı taahhüt ettikleri bir bildiri imzalamışlardır. Almanya savaşta müttefikler karşısında yenilince Bulgaristan tarafsızlığını ilan ederek müttefik devletlerle anlaşma imzalamak istemiştir. Almanya’nın Balkanlardan çekilmesi üzerinde ve bu antlaşma gerçekleşmeyince Sovyetler Birliği 5 Eylül 1944’te Bulgaristan’a savaş ilan etmiş ve Sovyetler kısa zamanda bütün ülkeyi işgal etmiştir. Kadroları komünistlerin oluşturduğu “Vatan Cephesi” ülkenin yönetimini ele geçirmiştir.²¹

BİRİNCİ BÖLÜM

¹⁹ ŞİMÇİR: Bulgaristan Türkleri... a.g.e., s. 207-208.

²⁰ YINANÇ: a.g.m., s. 261-262. ;

Sibel TURAN: A Historical Perspective for Turkey-Bulgaria Relations in Terms of Balkan Dimension. Paradigma, Sofia, 2005, s.68.

Bulgar hükümeti Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya’dan eski toprakların geri alınabileceğini umarak Faşist İtalya ve Hitler Almanyası’yla yakınlık tesis etti ve bu yüzden 1934’teki Balkan Pakti’na giremedi.

²¹ YINANÇ: a.g.m., s. 263.

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ

1. II Dünya Savaşından Sonra Bulgaristan'ın Komünist Rejimi

16 Mart 1941'de Bulgaristan'a Hitler'in orduları girmişti ve 1944'e kadar faşist bir yönetim sürmüştü. 5 Eylül 1944'te Sovyet Kızıl Ordusu Tuna'yı geçerek Hitler rejimine son verdi. 28 Ekim 1944'te Moskova ile Sofya arasında Moskova Müzakeresi imzalanarak Bulgaristan Marksist-Leninist ideolojinin hâkimiyeti altına girdi. Eylül 1946'da Bulgaristan'da krallık düştü ve Halk Cumhuriyeti ilan edilerek komünist rejimle yönetilmeye başladı.²² Böylece Türkiye ve Bulgaristan arasında ilişkiler Sovyetler Birliği'nin bu ülkeyi işgal etmesiyle daha da gerginleşti.

İkinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki olaylar özellikle Yunanistan ve Türkiye'nin dışındaki Balkan ülkelerinde komünist rejimlerin kurulması, Balkanlardaki Sovyet nüfusunu arttırmıştı. Bu dönemde Bulgaristan'ın uyguladığı politikalar Moskova'nın çıkarları doğrultusunda gelişmiştir. Sovyet Rusya, Bulgaristan'a azınlıklar konusunda izlenecek komünist yaklaşımlarında da rehber olmuştur. Bulgar Komünist rejimin Türk azınlıkla ilgili en önemli politikası Bulgar Sosyalist Devleti ile bütünleşmiş "tek bir ulusun yaratılması" idi. Birleşmiş bir Bulgaristan Sosyalist Devleti kurulması için ülkedeki bir milyon Türkü kasıtlı bir biçimde asimile edilmeliydi.

Faşist yönetim Türk çocukları cahil bırakmayı amaçlarken, komünistler fakirlerin ve proletaryanın hükümeti olacaktı. Zengin sınıfın malları elinden alınıp fakirlere dağıtılacaktı. Lenin'in çizmiş olduğu kolektif yoldan gidilecekti.²³ 1944'te Bulgaristan'daki hükümet komünistlerin eline geçince dümen Moskova'nın elindeydi. Her şey Moskova'dan idare ediliyor ve Bulgar bayrağının iki tarafında mutlaka iki Sovyet bayrağı asılıyordu. Moskova'nın uzaktan ve yakından kumandalı kukla rejimi 45 yıl yaşayabildi. 1989'da sadece Bulgaristan değil, Sovyetlere bağlı tüm sosyalist devletler çöktü.

²² Ahmet Şerif ŞEREFLİ: Türk Doğduk, Türk Öldük. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları / 1208, Türk Dünya Edebiyat Dizisi /11, Ankara, 2002, s. 13.

²³ Lenin 1924'te yaşamına veda ederek yerini Yosif Visarionoviç Stalin almıştı. Bkz. ŞEREFLİ: a.g.e., s.35.

1944 komünist rejimi azınlık statüsündeki Türk halkın yüzde 90'nı olumlu karşıladı²⁴. Bulgar komünist hükümeti, Türk azınlığa sorunların çözüleceğine dair büyük ümitler vermiştir. Önceki yöneticiler Türk azınlığa yapılan baskılarını kötülemek amacıyla yapılan propagandalar Türk azınlığın komünizme inandırılmasına çalışılmıştır. Azınlıklara eşitlik, milli sorunların çözümleneceği söz verilmişti. Bu bağlamda Türkler de yeni kurulan Vatan Cephesi²⁵ içinde örgütlenmişlerdi. 1952 yılında 400 Türk Bulgaristan Komünist Partisi'ne (BKP) ve Vatan Cephesi'ne üyeydi. 1961'de ise bu politika yoğunlaşmış ve Vatan Cephesi'nin kuruluşlarında 113.872 Türk yer alıyordu. BKP ise 16.031 Türk üyesine sahipti. Aynı zamanda 15.454 Türk Vatan Cephesinde ve komsomol komitelerinde değişik rütbelerde yer alıyordu.

Bu dönemde Pomaklardan 80.387 kişi Bulgar gibi kayıt edilmiştir. İç işleri Bakanlığın verilerine göre Hasköy (Haskovo) sancağında 28.814 Pomak, Filibe sancağında 27.306 Pomak, Blagoevgrad sancağında 22.000 ve Plevne sancağında 2.257 Pomak yaşadığını ve bunların yarısından fazlası Türk bilince sahip olduğunu göstermişti. Böylece 18 Nisan 1953'te politbüro, Pomakların Türk gibi kayıt edilmemesi kararını almıştır.

Hem faşistler hem de komünistler insanları köleleştirmek, dünyaya egemen olmak peşindeydi. Totaliter rejimin yöneticileri “Milli Türk Azınlığı” denilmesine karşı çıkmıştı. Onlar “Türk Ahalisi” olarak yazılması ve konuşulmasını istiyordu. Osmanlı bu topraklardan çekildikten sonra Bulgaristan'daki Türkler pek ak gün görmediler. Prenslik, Çarlık, Faşistler, Komünistler hep Türk halkına işkenceler çekti.

Bulgaristan'da Türk sorunun çözümü için Stalin'in milli politikası çerçevesinde aranıyordu. Stalin çağın bitmesiyle azınlık politikası da dönüm noktası geçirdi. Böylece Türkler yavaş fakat daha kapsamlı bir şekilde Bulgar millete birleştirme yöntemlerine maruz kaldılar. Lenin'e göre komünist rejiminin egemenliği altında milletler aynı dili konuşan tek bir evrensel millette birleşeceklerdi. 1929'da Stalin burjuvaziden farklı yeni tip sosyalist milletten ve daha sonra Hruşçov da Sovyetlerde tek Rus dili konuşan bir milletten söz

²⁴ a.g.e., s. 59.

²⁵ Vatan Cephesi için bkz: Raymond DETREZ: Historical Dictionary of Bulgaria. European Historical Dictionaries No: 16. The Scarecrow Press, Inc. Lanham, London, 1997, s. 362.

ediyorlardı. Todor Jivkov da milli sorunlarda yeni Sovyet görüşlerini uygulamaya koyacaktı.²⁶

Komünist rejiminde siyasetle dünya ikiye bölünmüştü: sosyalist ve kapitalist. Kapitalist yazarlardan eser basmak yasaktı ve Batı basını küçümseniyordu. Gazete sayfalarındaki yazıların % 40'ı Sovyetler Birliğinin başarısına, tecrübesine, ilerleyişine ayrılıyordu. Tek partili bir ülke olan Bulgaristan'ın milletvekilleri merkezden atanıyordu. Halk onları formal olarak seçiyordu.²⁷ Adı sosyalist, uygulaması ırkçı bir rejiminin siyasal amacı Türk dinini yıkmak, milli manevi değerlerini ortadan kaldırmak, tarihsiz, bilgisiz bırakarak onların bir millet olarak varlıklarını silmektir. Sözde bu halk idaresi, Türk halkının milli, dini, kültürel haklarını anayasa gereğince güvence altına alacaktı.

II Dünya Savaşından sonra iktidara gelen komünist rejimi Bulgar köylerinde olduğu gibi Türk köylerinde de yeni okullar, kütüphaneler ve kültür salonlar kurmaya başladı. Fakat bütün bunlar komünist ideolojisi ve Sovyetlerin sosyalist modeli çerçevesinde yapıyordu. Ancak Türkleri Bulgarlaştırma amacı taşıyan bu gibi olaylar Türk düşünüş biçimini değiştiremediler. Bulgaristan'ın ilk komünist Başbakanı Georgi Dimitrov'un direktifi doğrultusunda 1946 yılında Bulgar komünist hükümeti Türk azınlığını önce Bulgar çoğunluğu içinde entegre, sonra asimile edilme yolları çizildi.²⁷ Eylül 1946'da Bulgar Meclisi Türk azınlık okullarının devletleştirilmesi ile ilgili bir karar kabul etti.²⁸

1956'da iktidara gelen Todor Jivkov da asimilasyon politikasına yeni hız verdi. Jivkov'un asimilasyon politikasının esas hatları 1958, 1964, 1969 BKP kararlarıyla belirlendi. Türkleri eritme politikası 1958'de Politbüro'nun aldığı çok sıkı kararın²⁹ amacı azınlığı dilde, dinde kültürde ve bir bütün olarak çoğunluğu içinde erimesidir. Beraberleşme kampanyası iki milleti birbirleriyle kaynaştırarak bir bütün oluşturma siyasetiydi. Bu kampanya Türklerle Bulgarları yakınlaştıracasına uzaklaştırmıştı. Bunu ne Bulgar halkı ne de Türk halkı istiyordu. Bunu isteyen partinin politikasıydı. Bulgar ve Türk okullarının birleştirilmesi 1953'te başladı ve 1959'da tamamlanarak Bulgaristan'daki Türk okullarına son verildi.

²⁶ Valeri STOYANOV: a.g.e., s.121-125.

²⁷ ŞEREFİLİ: a.g.e., s. 74-75.

²⁸ MEMİŞOĞLU: "Bulgaristan ve Bulgaristan Türk...". a.g.m., s.124.

²⁹ a.g.m., s. 124. ; Bilal N. ŞİMSİR: "The Turkish Minority in Bulgaria:History and Culture",International Journey of Turkish Studies. Vol 4, No.2, 1989, p.164.

1948'den itibaren Bulgaristan ülkesinde sosyalizm ve hatta Sovyetleştirme sürecini başlattı. Reform faaliyetlerinin odak noktası ekonomiydi. 1948'de Dimitrov hükümeti tarım sektörünü kooperatifleştirme girişimde bulundu. Bulgaristan 1949'da COMECON' un üyesi oldu ve 1958'de kooperatifleştirme tamamlandı. Kooperatifleştirme yöntemi birçok kişinin köylerden şehirlere taşınmasına neden oldu. Şehirlere göç hareketleri kasıtlıydı. Çünkü kooperatifleştirme prosedürü yeni sanayi çıkarlarda işgücü sağlanması için gereken yeni kentsel proletaryasını yaratmayı hedefliyordu.³⁰

Bulgaristan'ın Sovyetleştirilmesi, tarımın kooperatifleştirilmesi, Türk özel okullarının devletleştirilmesi ve ateist politikanın yürütülmesi Müslüman toplumunun geleneksel hayatında dönüm noktası oluşturdu. Ayrıca Türkiye ve Bulgaristan farklı bloklarda yer almaları sonucunda Türk azınlığı Soğuk Savaş'ın çarpışmaları arasında kaldı ve iki ülke arasında ikili ilişkilerinde ciddi problemlere dönüştü.³¹

Komünist rejimde Türk azınlığın maddi durumları iyileşti. Fakat milli ve manevi durumları kötüleşti – kimliksizleştiler. Komünistler önce az verip, verdiklerini birden almak için bir dönem yaşandı. Bu devir 1955'ten 1970'lere kadar sürmüştü. Türkler arasında okuma alışkanlığı yarattılar. Onlarda Türklük uyandı ve daha çok Türk oldular. Komünistlerin hiç hoşuna gitmediği bu gelişmeler karşısında hükümet önlem alma yollarını düşündü. Örneğin 1971'de Bulgaristan'ın yeni Anayasası ve partinin yeni programı kabul edildi. Yeni Anayasa Bulgaristan işçi sınıfı tarafından yönetilen sosyalist bir devlet olduğunu ilan etmişti. Partinin görevi bilimsel-teknoloji devrimin uygulanmasıyla “olgun sosyalizmin” inşa edilmesi idi. Olgun sosyalizm “bütünleşmiş sosyalist toplum” çerçevesinde geliştirme programını etnik bir terim gibi yorumlanabilir. İlk komünist döneminde asimilasyon yöntemi küçük etnik gruplara uygulanmıştı: Pomak, Çingene ve Makedon etnik gruplara. 1960'da Çingene dilinde bütün kitaplar ortadan kaldırıldı. 1960 yılın sonuna doğru bütün Türkçe gazete ve makaleler yasaklandı. 1965 nüfus sayımlarında “Makedon” kategorisi kaldırıldı. 1970 yılı başında Pomaklara karşı kuvvetli isim değiştirme kampanyalar başlatıldı. Gorbaçov Sovyetler Birliği'nin lideri olduğundan etkilenen Todor Jivkov'un rejimi de asimilasyon politikasına hız verdi.³²

³⁰ R.J.CRAMPTON: *The Balkans since the Second World War* . Longman, London, 2002, p.168–169.

³¹ STOYANOV: a.g.e., s.94-95.

³² R.J.CRAMPTON: a.g.e., s. 174-178.

2. Bulgaristan'daki Türklerin Hukuki Durumu

A. Bulgar Anayasaları Çerçevesinde Türklerin Hakları

Bulgaristan fiilen 1878 Berlin Antlaşmasıyla bağımsızlığını kazandı. “Tek milletli bir Bulgar devleti” yaratma gayretiyle Türklerin erimesi için çalışmıştır. Bulgaristan birçok ikili ve çok taraflı antlaşmalar imzalamış ve kendisini insan hak ve hürriyetlerine saygı gösteren bir devlet olarak tanıtmaya çalışmıştır. Bunu kanıtlamak için kendi Anayasalarına bu konularla ilgili maddeler koymuştur.

Bulgaristan Berlin Kongresinde ülkesindeki azınlıklarla ilgili hükümleri kabul etmiştir. Osmanlı'ya vergi verme bağılıklarından kurtulması için bir anayasa hazırlanması gerekiyordu. Bulgaristan 16 Nisan 1879'da Tırnova şehrinde ilk Bulgar Anayasasını kabul edip Bulgaristan sınırları içerisinde kalan azınlıklara siyasi ve medeni haklardan başka kültürel ve dini haklar da tanımıştır.³³

1879'da kabul edilen ilk Bulgar Anayasası, 1831 Belçika Anayasasının prensiplerinden bir alıntısıydı. Bulgaristan'ın benimsemiş olduğu bu model Avrupa modeliydi ve Türk-Rus savaşından sonra gelen Rus modelinden farklıydı. Bu anayasa, Bulgaristan'ı Osmanlı İmparatorluğunun mirasından kurtulmayı ve çağdaştırmayı amaçlıyordu.³⁴

II. Dünya Savaşı sırasında Ruslar, Bulgarları Almanlardan kurtaracakları bahanesiyle, ülkeye girip rejim değişikliği ile ikinci anayasa yapılmıştır. Yeni sosyalist rejimin bütün halkın kabul ettirilmesi için Türklerle de iyi geçinmek durumunda kalmıştır. Sovyet ve Yugoslav anayasaları örnek alınarak, 4 Aralık 1947'de Bulgaristan'ın ikinci anayasası kabul edildi. Milliyet, din, dil ve mal farkı gözetmeksizin vatandaşların yasalar önünde eşit olduğu, hiçbir imtiyaz tanınmadığı hususları Anayasanın 71. Maddesini oluşturuyordu. Vicdan özgürlüğü adına 78.maddeyi getirildi ve vatandaşlara dini törenlerini yapma serbestliği sağlandı. 1947 Dimitrov Anayasasının 79. Maddesi getirildi ve ulusal azınlıklar Bulgar dili mecbur okumaları gerektirdiği gibi kendi ana dilinde okumayı ve ulusal kültürünü geliştirme hakkına sahip oldular. Ulusal demokratik rejimin şartları altında din devletten ayrıldı ve bütün okullar devletin kontrolü altına girdi. 1948'de Türk okulları, 1949'da ise camiler ve diğer

³³ KAMİL: a.g.e., s. 82.

³⁴ Antoni TODOROV: *Političeskiya Jivot v Bılgaria 1990–2005*. (Bulgaristan'ın politik hayatı 1990–2005). İztok-Zapat, Sofya, 2005,s.23.

Müslüman kuruluşlar devletin yönetiminde geçti.³⁵ 22 Mayıs 1955 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından onaylanan ve yürürlüğe koyan yeni tüzüğün 84.Maddesi “Bulgaristan Halk Cumhuriyetinde yaşayan Müslüman Türkler, dini liderlerini cami encümen başkanları vasıtasıyla seçer “diyordu. Fakat 9 Eylül 1944 tarihinden sonra parti kimi isterse onu müftü seçtirir ve yaptırırdı.

1944’e kadar devam eden Şeriat Mahkemeleri, sadece dini değil, halkın ailevi ve mali işlerine de bakıyordu.1944 yılından sonra 45 yıl içinde BKP ve onların kontrolündeki resmi idareler, Türk halkına kısa bir süre için toleranslı davrandı. Hatta onları Türk Etnik Azınlık olarak kabul etti. Ancak 1958 yılında bu tez parti tarafından tehlikeli olarak görüldü. Bu dönemde Bulgar hükümetine büyük endişe veren bir sorun ortaya çıkmıştı: Pomak, Çingene ve Tatar etnik gruplar kendilerini Türk kimliği ile belirlemektedir.

Resmi belgelerde asimilasyon kelimesi hiçbir zaman kullanılmamıştır. Bu kavramın yerine “etnik birleştirme”, “sosyalist yaşam yoluyla Çingene, Türk ve diğer azınlıkların entegrasyonları” gibi deyimler kullanılmıştır.

Önceki anayasada olduğu gibi bunda da azınlıklarla ilgili hükümler sadece göstermecikti. Türklere karşı izlenen erime politikası gittikçe artıyordu. Türk okulları ile Bulgar okulları birleştiriliyordu. Bulgarların çoğunlukta bulunduğu bölgelere Türk yerleşimi başlamıştı. Bunun amacı kültür asimilesi idi.³⁶

1947 Bulgaristan Anayasasının 79. Maddesi³⁷, ulusal azınlığı tanıyarak kendi ana dillerinde eğitim görme hakkı veriyordu. Ancak 1946’da Türk okulları devletleştirilerek Bulgaristan’ın okul sistemine dahil edildi. Bulgarca zorunlu olarak okutulmaya başlandı ve ateist içerikli dersler veriliyordu. Zorunlu okuma yasasının kabul edilmesiyle bütün Türk çocukları zorunlu olarak okula gitmeliydi. 1922 yılında Bulgaristan’da Türklere ait toplam 1712 okul varken 1944 yılında toplam Türk okulların sayısı 424’e indi.³⁸ Giderek dini konular arka planda bırakılarak öne ateizm propagandası geçti. Türk okullarında 1946/1947 eğitim yılına kadar eğitilen din dersleri yasak edildi. Camide ibadetlerini yapanlar, oruç tutanlar,

³⁵ STOYANOV: a.g.e., s.99-100.

³⁶ Ali EMİNOV: Turkish and other Muslim Minorities in Bulgaria. book series N.6, Hurts&Company, London, 1997, p.83-84.

³⁷ Ali EMİNOV: “The Turks Of Bulgaria (1945-1983)”, Turkish Legacy in the Balkans. Yeni Türkiye Publications, Ankara, 2002, p. 586.

³⁸ LÜTEM: a.g.e., s. 70-71.

erkek çocuklarını sünnet ettirenler takip edilmeye başlandı. 1949’da Büyük Millet Meclisi Diyanet Kanunu kabul etti ve ülkede din kurumlarının tinsel, mali vs. konuları devletin kontrolü altına alınmaya başlandı.

Yine 1947 anayasasının 35. Maddesi 1. fıkrasında Bulgaristan Halk Cumhuriyetinin bütün vatandaşları kanunlar önünde eşit oldukları belirlenmiştir. Fakat eşit görmediği Türk toplumunun en kutsal hakkı olan isim koyma hakkını zorla elinden almıştır. Yeni doğan çocuklara Bulgar ismi konmadığı takdirde nüfus cüzdanı verilmiyordu. Bulgar Devleti’nin vatandaşı olan Türk milletin ırkı ve dini özelliğinden kaynaklanan ayırım nedeniyle en zor işlerde çalıştırılmaktaydı.

Aynı Anayasanın 40/2. Maddesinde “her vatandaşın serbestçe meslek seçme hakkı vardır” deniliyor olmasına rağmen Türk azınlığı genelde fabrikalarda, tarlalarda işçi olarak çalışmaktaydı.

Anayasanın 53/1. Maddesinde vatandaşların ibadette bulunabilir denmesine rağmen Bulgaristan’daki Türk azınlığın ibadet yerleri tamamen kapatılmıştır.³⁹

Bütün bunlar kendi anayasasının ilkelerini çiğneyen insan hak ve hürriyetlerine gereken saygıyı gösteremeyen, ikili ve çok taraflı siyasi antlaşmaların hükümlerine uymayan bir komünist devleti gündeme getirmektedir.

Tatar, Pomak ve Müslüman Çingene aileleri kendi çocuklarını Türk okullara gönderiyordu. Bunun sonucunda bu çocuklar sosyal, kültürel ve dilsel olarak Türk toplumu ile birleşmişti. Bunu fark eden totaliter rejimi 5 Nisan 1962’de BKP Politbüro’nun kararıyla bu azınlık grupların birbirleriyle temaslarına son verme önlemleri aldı.⁴⁰

Artık toplu ulusal azınlıkları tanımayan 1971 tarihli Bulgar Anayasası’nın 45/7. Maddesinde “Bulgar asıllı olmayan vatandaşlar zorunlu Bulgar dili öğreniminden başka, kendi dillerini de öğrenme haklarına sahiptirler” hükmü mevcuttur. Aynı anayasanın 53/1. Maddesinde “vatandaşlar vicdan ve mezhep özgürlüğüne sahiptir ve din ibadetlerini yerine

³⁹ İbrahim EFENDİOĞLU: “Bulgaristan’da Türkler”, Bulgaristan’da Türkler Semineri. Ankara, Nisan 1985, s. 17. ; KAMİL: a.g.e., s.85-89.

⁴⁰ EMİNOV: a.g.m., s. 587.

getirebilir “ denmektedir. Vicdan özgürlüğünü ve dini ibadet serbestisini teminat altına alan bu hüküm de uygulamada sürekli olarak çiğnenmekteydi.

1971 Anayasası “ulusal azınlık” kavramı kaldırarak bunun yerine “Bulgar asıllı olmayan vatandaş” kavramı kullanmıştır. 1947 ve 1971 Anayasalar din temelli politik partilerin kurulmasını yasaklamıştır. 1971 Anayasa sonucunda Şubat 1974’te “Birleşmiş Bulgar Sosyalist Millet” terimi resmi olarak ilan edildi. 1977’de ise Bulgaristan’ın türdeş olduğunu kabul edildi.⁴¹

⁴¹ Doklad na Republika Bılgaria sıgılasno l.25, al.1 ot Ramkovata Konvenziya za zaştita na nazionalnite malzinstva. Odobren s reşenie N.91 na MS ot 14. 02. 2003,Sofia,2003, s.7–8.[Ulusal azınlıkların korunması için Çerçeve Antlaşmanın madde.25, fıkra 1’e göre Bulgaristan Cumhuriyetinin Raporu) ; V. MOUTAFCHİEVA: The Turk in Relations of Compatibility and İncompatibility Between Christiens and Muslim in Bulgaria. Sofya, 1995, p.31.

B. Bulgaristan'ın Taraf Olduğu İnsan Haklarına İlişkin Uluslararası Antlaşmalar

a. Milletlerarası Antlaşmalar

Bulgaristan'la Türkiye arasında, Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığını ilgilendiren milletlerarası iki ve çok taraflı antlaşmalar mevcuttur. Bulgaristan Türklerinin azınlık statüsü tanıyan milletlerarası antlaşmalardan ilki 13 Temmuz 1878 Berlin Antlaşması ile Bulgar devletinin yeni sınırları çizildi ve Bulgaristan topraklarında kalan Türklerin statüleri hak ve menfaatleri ilk olarak ortaya konuldu. Berlin Antlaşmasının 5. Maddesi Bulgaristan'daki azınlıkların hak ve hürriyetleri ile ilgili temel ilkeleri ortaya koyuyordu ve ilk fıkrasına göre din ve mezhep ayrılığı gözetilmeksizin ayrı din ve mezhepten olanların tıpkı etnik Bulgarlar gibi medeni ve siyasi haklardan yararlanacağı öngörmektedir. Osmanlı Devleti Bulgar Prenslğine sınırlı bir bağımsızlık tanırken, Türk azınlığın da hukuki statüsünü garanti altına almış bulunmaktadır.

1878–1908 yıllar arasında Bulgaristan, Padişaha bağlı ve vergi veren bir prenslik iken, 1908'de bağımsızlığını ilan etti ve krallık oldu. Bulgar Krallığı ile Osmanlı hükümeti arasında 19 Nisan 1909'da İstanbul'da imza edilen Protokol ve buna ek bir Sözleşme ile Bulgaristan'da bulunan Türklerin durumu tekrar açıklığa kavuşturulmuştur.

1912–1913 Balkan Savaşları sonunda 29 Eylül 1913'te İstanbul'da iki devlet arasında Barış Antlaşması imzalayarak Bulgaristan'daki Türklerin azınlık hakları ve özgürlükleri güvence altına alındı. Bu antlaşma ile Türk-Müslüman azınlığı Bulgaristan'da okullar, vakıflar, cemaat teşkilatlanmaları, müftülükler, dil, din, örf ve adet konusunda hak ve menfaatlere sahip olmuşlardı.

I Dünya Savaşı sonunda imzalanan barış antlaşmalarında da “azınlıkların korunmaları” ile ilgili birçok bölümlere yer verildi. Örneğin Bulgar Hükümetinin imzaladığı 27 Kasım 1919 Neuilly Antlaşmasında Türk azınlığın bütün milli haklarını güvence altına alındı. Bu antlaşmanın 54. Maddesinde Türk azınlığın Bulgarların yararlandığı bütün haklardan yararlanacakları hükmünü koydu.⁴²

⁴² Hamza EROĞLU: Türk İnkılap Tarihi. Savaş Yayınları, 1.Baskı, Ankara, 1990, s.71–86. ; ŞİMŞİR: “The Turkish Minority in Bulgaria... “. a.g.m., s.164-165.

Türkiye’de saltanat yerine Cumhuriyetin kurulmasıyla iki ülke Bulgaristan’daki Türk azınlığın durumunu ile yapılan antlaşmaları yenilediler. Böylece Türkiye ve Bulgaristan arasında 18 Ekim 1925’te Dostluk Antlaşması ile bir Protokol ve iskân anlaşmasından oluşan ekler imzalandı. Dostluk Antlaşmanın 1 Maddesi ile her iki ülke yakın ilişkiler kurup, dostluk ve barış kurmayı taahhüt ediyordu.⁴³

Türkiye’nin taraf olmadığı 10 Şubat 1947 tarihli Paris Antlaşması, I Dünya Savaşına son veren antlaşmalardan biridir. Buna göre Bulgarlar ırk, dil, din, cinsiyet farkı gözetmeksizin tüm vatandaşlarına temel hak ve özgürlüklerden yararlanmalarını sağlayacak tedbirler alacaklardır.

1965 yılında Türkiye-Bulgaristan ticaret anlaşması, 1966’da ise Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi imzalanmıştır. 1966 yılında Türkiye ile Bulgaristan’ın imzaladığı Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ile Milletlerarası planda ırk, dil, din, renk ve cinsiyet farkı gözetmeden bütün insan hakları teminat altına alınmaktadır.

23 Mart 1968 Göç Antlaşması yakın akrabaları 1952’ye kadar Türkiye’ye göç etmiş Türk asıllı Bulgar vatandaşları birleştirmek amacıyla yapılmıştır. 14 Ağustos 1969’da yürürlüğe giren “Yakın Akraba Göçü Antlaşması” Türklerin azınlık hakları yeniden teminat altına alınmıştır.

1975’te Türkiye ile Bulgaristan arasında iyi komşuluk ve işbirliği esaslarını belirleyen bir Deklarasyonda bütün insan haklarına ve temel hürriyetlere saygıyı vurgulamıştır.

11 Temmuz 1979’da imzalanan Türkiye Bulgaristan Vize Antlaşması’nın 8. Maddesi, akraba ziyaretlerini düzenlemektedir.⁴⁴

b. İnsan Haklarına İlişkin Milletlerarası Antlaşmalar

I Dünya Savaşı sonrası dönemi ülkeler arasında ikili ve çok taraflı siyasi antlaşmalar azınlıklar ve azınlıkların korunması ile ilgilidir. Ancak Birleşmiş Milletler Sistemi İkinci Dünya Savaşından sonra giderek yaygınlık kazanmasıyla “azınlıklar sorunu” yerine “insan

⁴³ Hüseyin MEMİŞOĞLU: Bulgaristan ve Bulgaristan Türk Azınlık a.g.e., s.115-117.

⁴⁴ TOĞROL: a.g.e., s.74-75.

hakları” kavramı kullanmayı başlamıştır. Bu durumda Bulgaristan Türkleri ikili ve çok taraflı antlaşmalar sayesinde hem azınlık statüsünden hem de insan haklarından faydalanmak durumundadır.

Bulgaristan 25 Haziran 1945’te Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyannamesi’ni imzalamıştır. Ancak Bulgaristan’da İkinci Dünya Savaşından sonra iktidara gelen komünist rejim 12 Ekim 1946’da çıkarttığı bir yasa ile Türklere ait okullar ile cami okullarına ait vakıfları kamulaştırmıştır. Bu yasa ile Bulgaristan Türklerinin eğitime ilk darbe vurulmuş oldu.

1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine Bulgaristan imza koyarak, ırk, din, dil ve milliyet farkı gözetmeksizin bütün insani haklar teminat altına alınmıştır.

Bulgaristan Jenosit Sözleşmesini Temmuz 1950’den itibaren taraf olmuş. Bu Sözleşmeye göre bir etnik, dini veya milli bir grubu imha etmek maksadıyla işlenen fiillerin suç olduğu belirtilmiştir. Bulgaristan’daki Türklere yapılan zorla din, dil, isim değiştirme uygulamaları ile bu grubun hakları imha etmek demektir.

Medeni ve Siyasi Haklara ilişkin Milletlerarası Sözleşmeye taraf olan Bulgaristan azınlıklar için bir hüküm yer almış bu Sözleşmenin 27. Maddesinde azınlıkların kendi kültür, din ve dillerini kullanma hakkından yoksun bırakılmayacaklardır.

Bulgaristan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine imza atmış ve bu Beyannamenin 7. Maddesinde herkesin kanunlar önünde eşit olduğunu ve ayrımcılıktan korunması gerektiğini vurgulanmaktadır. Fakat Bulgaristan’daki Türkler ikinci sınıf vatandaş sayılıyordu ve devlet tarafından ezilmekte ve asimile edilmekteydi.

Helsinki Nihai Senedi 1 Ağustos 1975’te 35 devlet tarafından Helsinki’de imzalandı. Avrupa’da güvenlik ve işbirliğini sağlamayı amaçlayan bu senedin Bulgaristan’ın da imzalamasıyla Devletler Hukuku ve Milletlerarası ilişkilerde geçerli olan ve imzaladıkları antlaşmalara uymak, sadık kalmak ve sözlerini tutmak kurallarına uymayarak Helsinki Bildirisi’ndeki hükümlerine ihlal edilmesi demektir. Bu antlaşma ile düşünce, din, vicdan ve

inanç hürriyeti dahil olmak üzere, temel insan hakları ve hürriyetleri teminat altına alınmıştır.⁴⁵

BM Genel Kurulu 25 Nisan 1949 tarihli kararı ile insan hakları ve azınlıkların korunması ile ilgili sorunlar milletlerarası bir sorun olduğunu dile getirildi. Bulgaristan'da Türk azınlığı sorununda, bu konum benim iç meselemdir diyemez ve Türkiye'nin milletlerarası iki taraflı antlaşmalara taraf olduğu için Bulgaristan'daki Türk azınlığın korunması sorunu ele alıp ve hukuki isteğe bulunmasına tam yetkiye sahiptir.⁴⁶

3. 1946–1980 Yılları Arasında Türk Azınlığın Durumu

1946 yılında Bulgaristan'da oylama ile krallık kaldırıldı ve cumhuriyet ilan edildi. 27 Ekim 1946'da yapılan seçimleri Georgi Dimitrov liderliğindeki Komünist Parti kazandı. 4 Aralık 1947'de komünizm esaslarına dayalı ve azınlık haklarına yer veren yeni anayasa kabul edildi. Dimitrov Anayasası olarak da adlandırılan yeni anayasada azınlıklara eşit hakların tanınacağı hükmü konmuş, böylece görünüşte Türklere diğer azınlıklar gibi bütün haklarının tanılacağı ifade edilmiştir. Bu anayasa uluslar arası antlaşmalara da gayet uygun gibi görünüyordu. Ancak uygulamada tam tersi yapılarak yeniden Türklerin hakları gasp edilerek yine baskı rejimi uygulanmaya başlandı.

A. Göçler ve Türkiye ile Yapılan İkili Anlaşmalar

Türklerin Bulgaristan'dan Türkiye'ye ilk göçlerinin 1878 Türk-Rus Savaşı'nı takiben başlamıştır. O günden itibaren bu göç, ya Bulgar tarafın ya Türk tarafın veya her ikisinin sınırlarını kapatmalarıyla zaman zaman duraklama yaşanmışsa da, Bulgaristan'da oluşan bütün değişik rejimlerde bu göç devam etmiştir. Bunun nedeni, Bulgar Prensiği'nin kurulduğu günden itibaren bütün idarelerin, Türklere yönelik bir baskı unsurunu daima kullanmış olmasıdır.

Bulgar yönetiminin adil ve insancıl görünen anayasasına rağmen Türkler üzerinde yaptığı baskılar sonucu Türkler arasında Türkiye'ye göç arzusu uyandırmıştır. Yapılan

⁴⁵ KAMİL: a.g.e., s.63-79. ; TOĞROL: 112 Yıllık Göç,... a.g.e., s.75.

⁴⁶ Hamza EROĞLU: "Milletlerarası Hukuk Açısından Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorunu", Bulgaristan'da Türk Varlığı. VII Dizi-Sa.87,TTKB, Ankara, 1985, s.15–30.

başvurular sonucu Türk hükümeti 31 Mayıs 1947’de Balkanlar’dan göç almayı kabul etmiştir. Özellikle 1949’da NATO’nun kurulması ile birlikte Türkiye’nin NATO’ya girme çabası karşısında Bulgaristan kendi vatandaşı olan Türkleri göçe zorlayacaktı. Nitekim Bulgar hükümeti 10 Ağustos 1950 tarihinde Türkiye’ye bir nota vererek 250.000 Bulgaristan Türkünün üç ay içinde Türkiye’ye göçmen olarak alınmasını istemiştir. 1925 tarihli Türk-Bulgar ikamet sözleşmesinde yer alan “isteğe bağlı göçlere engel olunamayacağı” hükmünü bahane ederek 250.000 Türkün üç ay içinde Türkiye’ye kabul edilmesini istedi. Amaç Batıya yaklaşan Türkiye’yi ekonomik ve siyasi açıdan güç durumunda düşürmekti.⁴⁷

Göçmenlerle ilgili Bulgaristan Türkiye’ye toplam altı nota göndermiştir. Bulgarlar, Türk göçmenler arasında vizesiz bazı Çingeneleri de göndermesiyle Türkiye 7 Ekim 1950’de sınır kapısını kapatmak zorunda kaldı. Aralıkta Türk-Bulgar sınırı tekrar açılarak 1950-51’de 20 binden fazla göçmen Türkiye’ye sığındı. Bulgaristan yine istenmeyen kişileri (Çingeneleri) sınıra yığmıştı ve Türkiye 8 Kasım 1951’de ikinci kez Türk-Bulgar sınırını kapattı. Bu defa da Bulgaristan Türkiye’ye göçü yasakladı.⁴⁸

1 Aralık 1956’da yapılan Bulgar genel nüfus sayımında, Bulgaristan’da 656.025 Türk, 197.865 Çingene, 5.993 Tatar bulunduğu bildirilmişti.⁴⁹ Daha önceki Bulgar istatistiklerinden farklı olarak, yeni Bulgar yönetimi Müslüman nüfusunu göstermemekte ve Pomakları “Bulgar” olarak saydı.⁵⁰ 1956 nüfus sayımlarında Pirin bölgesinde yaşayan Makedon toplumuna da yeni nüfus cüzdanı çıkartarak Bulgar gibi sayıldı.

1950’de başlayan ve 1953’e kadar devam eden göç sırasında Türklerin büyük bir kısmı Türkiye’ye göç etmiş ancak onların yakınları ve akrabaları göç durdurulduğu için

⁴⁷ LÜTEM: a.g.e., s.74. ; Oral SANDER: Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965), Sevinç Matbaası, Ankara, 1969, s.70.

⁴⁸ Bilal ŞİMŞİR: “Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar ve Belgeler. Büyük Göçün Sona Ermesi (1950–1951)”, Türk Kültürü. 275. Sayı, Ankara, Mart 1986, s.154.

⁴⁹ Bilal ŞİMŞİR: Bulgaristan Türkleri ... a.g.e., s. 139.

⁵⁰ Bulgar tarihçilerinin iddialarına göre Pomaklar Osmanlı-Türk hâkimiyetinde İslamlaştırılmış Slav Bulgardır. Oysa Rodop bölgesinde İslamiyet Osmanlı Türk hâkimiyetinden yüz yıllar önce yayılmıştır. Kuman Türkleri Doğu Avrupa üzerinden Balkanlara özellikle Trakya, Rodop ve Pirin ile Vardar Makedonyasına girişleri 9 ve 10’u yüzyıllardadır. 10 ve 11. yüzyılda Balkanlarda mutlak bir Kuman-Türk hâkimiyeti vardı. Müslüman Türklerin Dedeagaç, Kavala ile Selanik deniz üzerinden Batı Trakya, Rodop, Ege Makedonyasıyla ve Pirin Makedonyası’na ilk giriş tarihi 1065’te olmuştur. Aynı yıllarda 55–60 bin Konya yöresinden Yoruk-Türkmen aynı yörelere deniz yoluyla Bizans yöneticiler tarafından gönderilip iskan edilmişlerdir.

Bkz: Rodop-Bulgaristan Türkleri Tarihten Siliniyor mu?, Rodop-Tuna Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği, Dizgi Baskı, Mayıs 1976, İstanbul, s. 24. ;

Hüseyin MEMİŞOĞLU: “Pomak Türkleri”, Balkan Türkleri Sempozyumu. Kayseri, 1992, s.21.

Bulgaristan'da kalmışlardır. Bu durum Türkiye ve Bulgaristan'da parçalanmış aileler sorununu ortaya çıkardı.

1963 yılında Bulgaristan Türkleri Türkiye'ye göç etme isteğini belirtmiştir. Mart 1964 tarihi itibarıyla göç etmek için dilekçe veren Türklerin sayısı 383.358 kişiye ulaşmıştı.⁵¹ Ayrıca yoğun göç isteğinin nedenlerinden biri de Bulgar Komünist yönetiminin Türk azınlığa karşı uyguladığı yoğun baskılarıdır. Türk azınlık okullarında ana dilleriyle eğitim alma yasağı; 1959–60 yıllarında okulların Bulgar okullarıyla birleştirilmesi, Türk okullarındaki Türk öğretmenlerin uzaklaştırılması, 1959'den itibaren sünnetin yasaklanması gibi olaylar da yeni bir göç arzusunu tetiklemiştir.

1965 yılında Türk-Sovyet yakınlaşması Türk-Bulgar ilişkilerini de etkilemiş. İki ülke arasındaki buzlar erimeye başlamıştır, çünkü 1964 yılında meşhur Johnson mektubundan sonra Türkiye dış politikasında bir revizyon yaparak Sovyetlere yanaşmış. Sovyetler Türkiye'de İskenderum Demir Çelik fabrikasını, alüminyum tesislerini ve İzmir'de Ali Ağa rafinerisini kurmuştur. İşte bu paralelde Bulgaristan da Türkiye'ye yanaşmıştır.⁵²

28 Mayıs 1966'da Türkiye ile Bulgaristan Sofya ve Ankara'daki elçiliklerini büyükelçilik seviyesine çıkartmışlardır. Göç konusunda antlaşmaya varılması Türk-Bulgar ilişkileri açısından düzelmeye yol açmış ve karşılıklı temaslar başlamıştır. İlişkilerin düzelmeye başladığı 1966 yılı ile tekrar bozulduğu 1984 yılına kadar geçen 18 yıl içinde üst düzey yöneticileri arasında 22 kez karşılıklı ziyaretler yapılmıştır.⁵³

1967 Mart'ında Bulgaristan Başbakanı ve Dışişleri Bakanının Türkiye'yi ziyaretleri esnasında 22 Mart 1968 tarihinde sınırlı bir göç antlaşması imzalanmıştır. Yakın akraba göçü 1978 yılına kadar devam ederek ancak çok yakın akrabalar olmak üzere 130.000 kadar göçmen Türkiye'ye gelmiştir.⁵⁴ Göçün dar tutulmasının sebebi Bulgar hükümeti tarafından geniş bir göçün özellikle tarım kesiminde Bulgaristan'da işgücü kaybı oluşturacağı değerlendirilmesindendi.

⁵¹ Hüseyin MEMİŞOĞLU: Bulgaristan'da Türk Kültürü, Ankara, 1995, s. 268.

⁵² II Dünya Savaşına kadar Bulgaristan tamamen ziraî bir ülkedydi. 1949–1953 ve 1956–1962 yıllar arasında Stalin, Bulgaristan'da kimya fabrikası, Kıravec sellülöz fabrikası, Kliment Voroşilof elektrik malzeme fabrikası, porselen fabrikası vs. inşa etti. Bkz: Yılmaz ÇETİNER: Şu Bizim Rumeli. Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994, s.43.

⁵³ LÜTEM: a.g.e., s.80. ; Pars TUĞLACI: Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri. Pars Yayınları, İstanbul, 1984, s.134.

⁵⁴ BÖRKLÜ: a.g.m., s. 71.

1968-78’de Türkiye ile Bulgaristan arasında yapılan göç sözleşmesinde yüksek öğrenim gören Türkler göç etmelerine izin verilmedi, çünkü onlar sosyalizm kurulması için gerekliydi. 1989’da ise hükümet ilk onları sınır dışı etti. Onların evlerine gelip iki-üç hafta içerisinde Bulgaristan’ı terk etme emri veriliyordu.⁵⁵ Komünist otoriteler bu ideolojilerini kolayca empoze ediyordu. Onların gücünü sorgulayacak özgür basın veya sivil toplum yapıları yoktu. Parti ve devlet yapısı bir bütün olarak hareket ediyordu. Ordu ve polis kontrol altındaydı. Yahudi ve Ermeni gibi Bulgarca ismi taşımayan etnik gruplardan farklı olan Türkler Bulgar hükümetin tek hedefiydi.

B. Bulgaristan’ın Türk Azınlığa Karşı Asimilasyon (Eritme) Politikası

Doğu Avrupa ve Balkanlar’da istikrarsızlığın temel kaynağı din ve etnik temellerde yükselen milliyetçiliktir. Hristiyan yoğunluklu Balkan ülkeleri, Müslümanlığı bir tehdit unsuru gibi görmüştür. Bulgaristan da bu ülkelerden birisiydi.

Bizans döneminde X.yüzyılda Karadeniz’in kuzeyinden gelen Rodop dağ bölgesine yerleşmiş olan Kuman Türkleri mevcuttur. XIV. Yüzyılda İslamiyet’i tanımış Kumanlar, Osmanlı fetihlerinde Anadolu’dan gelen Türklere yardımcı oldukları için onlara Slav dilinde “yardımcı” anlamına gelen Pomak denmiştir. Pomaklar, Müslüman oldukları için Türkçe ve Arapça eğitim veren Türk azınlık okullarına katılmıştır. Fakat Bulgaristan 1878’de bağımsızlığını kazandıktan sonra Müslüman olan Pomaklar Osmanlı döneminde zorla Müslümanlaştırıldığını ve kökleri Bulgar olduğunu iddia etmeye başladılar. Bulgaristan her zaman toplam nüfusa oranla çok büyük bir Müslüman nüfusa sahip oldu. Hükümdarlar Bulgarların oranını şişirmek için dinsel sınıflandırmayı göz ardı ederek Bulgarca konuşan Pomakları, etnik Bulgar gibi saydılar.⁵⁶

Balkan Savaşları sırasında Bulgarlar Rodop bölgesini kendi topraklarına katmaya uğraşırken, orada yaşayan Müslüman Pomaklara yeni bir tanımlamayla hitap etmeye başladılar. Pomaklar İslam’ı zorla kabul etmiş Slav kökenli olduklarını ileri sürüldü ve zamanla isim değiştirme kampanyasına dönüştü. Pomakların, Bulgar milli toplumu ile ilk

⁵⁵ ŞEREFİLİ: a.g.e., s. 567.

⁵⁶ Shane JACOBS: “A History of Oppression: The Plight of the Bulgarian Pomaks”, Central Europe Review. Vol.3, No.19, 2001, s.76. ; YİNANÇ: a.g.m., s.241.

birleşme deneyimleri 1912’de Rodop bölgenin kurtuluşundan sonra gerçekleşti. 1914–15 Radoslavov hükümeti, Pomaklara kendi partisi için oy verirlerse Müslüman isimlerini geri vereceğine söz verdi. Pomaklar sayesinde Radoslavov seçimleri kazandı ve Pomaklar Türk isimlerini geri aldı.

Pomaklar 1912, 1942, 1962 ve 1971 yıllarda dört kez Bulgar ismi almaya zorlandı ve 1913, 1945, 1964 ve 1990 yıllarda yine dört kez eski Müslüman isimlerini geri aldı.⁵⁷

Temmuz 1942’de alınan “Bulgar Müslümanların İslam isimlerini Bulgarlaştırılması” kararı ile yaklaşık 60.000 Pomak toplumun ismi zorla değiştirildi. Bulgar hükümeti Türklerin göç etmesini teşvik ederken, Pomakların göçü milli bir problem gibi görüyordu.⁵⁸ Kendilerini Bulgar olarak tanımlamaları için Pomaklara hükümet tarafından uygulanan baskı ve zorlamalara karşın Pomaklar kendilerini İslam ve Türklükle tanımlamayı sürdürdüler. Böylece din, etnik kimlikten ve dilden daha güçlü bir kaynak olduğunu kanıtlamış oluyordu.

9 Eylül 1944’te Bulgar Komünist Partinin iktidara geçmesiyle Pomaklara Türk isimlerini geri almalarına şans tanıdı. 1944 yılından sonra BKP, Müslüman azınlığı üzerinde tutarsız bir politika izlediğini görülür. Komünist rejimin ilk döneminde çoğunlukta kırsal olan Türk toplumunun eğitim seviyesini yükseltmeye yöneldi ve bu yüzden 1950’lere kadar Türk özel okulları ve basınıni desteklemiştir. 1945 yılında Türk basını ve okulların sayısı arttı. 12 Şubat 1945’te Politbüronun bir kararıyla Türk özel okulları ilk defa Bulgar okullarıyla eşitlendi. 1947’de 75 yeni Türk Okulu açıldı.⁵⁹ “Kliment Ohridski” Sofya Üniversitesinde Türk dilinde olmak üzere “Felsefe ve Tarih”, “Fizik ve Matematik” gibi özel Türkçe bölümler açıldı. Kırcaali, Şumnu ve Blagoevgrad şehirlerinde Türkçe öğretmenler için kolejler açıldı. Bazı okullarda Türk dilinin dördüncü sınıfa kadar zorunlu olması nedeniyle bu kolejlere ve üniversitelere başvuran Türk öğrencilerine öncelik veriliyordu. Kırcaali’de Türk tiyatrosu, kültür merkezleri ve okuma salonları açıldı. Komünist Parti ve Anavatan Cephesinde yer alan yeni Türk aydınları Türk toplumu arasında sosyalist fikrin iletkeni gibi kullanılacaktı. Bunun

⁵⁷ Ali EMİNOV: *Turks and Other Muslim Minorities in Bulgaria*.... a.g.e., p.109.

⁵⁸ Hüseyin MEMİŞOĞLU: *Pages of the History of Pomak Turks*, Şafak, Ankara, 1991, s.34-35.

⁵⁹ Rossen V. VASSİLEV: “Post-Communist Bulgaria’s Ethnopolitics”, *Human Rights Quarterly*, Vol. 18, 1996, p.97.

1940 ve 1950’lerde Bulgar hükümeti halkın desteğini kazanabilmek için Türklerin yoğunlukta yaşadığı bölgelerinde sağlık hizmetler verilmeye başladı ve yeni okullar açtı. Bunun sonucunda Türkler arasında 1940’ta %10 civarında olan okuma yazma oranı 1970’de %60 - %70’lere kadar yükseldi. Aynı zamanda açılan sağlık hizmetleri yeni doğmuş bebeklerin hayatta kalma oranlarının artmasına katkıda bulundu. Bkz: Kemal H. KARPAT: *Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, İmge Kitabevi, Ankara, 2004, s.343.

sonucunda 1948’de Türk çocuklarının %97 si Türk okullarında okuyor, 18.000 Türk devlet işlerinde çalışıyor ve 4.000 kadar Türk, Komünist Parti ve Anavatan Cephesi üyesi olarak görev yapıyordu. Bulgaristan Milli Meclisinde 16 kişi Türk asıllı milletvekili vardı. Bunlardan Silistreli Ali Rafiev, Prezidium üyesiydi.⁶⁰

Bulgaristan’da komünist içerikli bir Türk eğitimin gelişmesi 1946’da Türk okullarının devletleştirilmesi ile başlayarak 1950–51 göçü ardından yoğunlaştı ve 1959–60 öğretim yılında Türk okullarının Bulgar okulları ile birleştirilmesiyle sona erdi. Türkçe dil eğitimi her geçen gün azaldı ve 1970’li yıllarda tamamen ortadan kalktı.

Bulgaristan’da görülen bu değişiklikler bir taraftan Türk azınlığın kültür-politik alandaki hakları daha çok sayılması ve sosyal durumları iyileşmesine imkân verirken, diğer taraftan bu faktörler Türk azınlığın geleneksel sosyal yapısına ve mantalitesine uygun değildi. Bu nedenle 1940’lı yılların sonuna doğru Türkler arasında göç etme arzuları büyüdü.

İslam dini, rakip bir ideoloji gibi gören Komünist rejimi, dini sosyalist bir ideolojiyle değiştirmeyi amaçlıyordu. İslam dini Türklerin Bulgar toplumuyla uyum sağlamayı engel oluşturduğu için 1944’te Şumnu’da “Mekteb-i Nüvvab” okulu kapatıldı. 1952’de ise Kuran okutulması yasaklandı.⁶¹

1949’da Bulgaristan’da tarım araziler kooperatifleştirildi ve toprakları ellerinden alınan Türk azınlığı Bulgaristan’ı terk etmek arzusuna yöneldi.⁶² Komünist rejimi sanayiye geçiş çabalarındayken bu konunun sosyal boyutunu düşünemedi. Sanayileşmeyle birlikte Bulgarlar köyleri boşalmaya başladı, kooperatifler yaygınlaştı ve özel mülkiyet yasaklandı. Bu da tarımsal ve zirai üretimin verimsizliğine neden oldu.⁶³ Sanayileşmeyle beraber

⁶⁰ Elena MARUSHIAKOVA & Vesselin POPOV: “Muslim Minorities in Bulgaria”, p.13-14, http://www.emz-berlin.de/projekte_e/pj41_pdf/Marushiakova.pdf, ;

Yılmaz ÇETİNER: a.g.e., s. 59.

⁶¹ Ali EMİNOV: “The Turks of Bulgaria (1945-1983)...”. a.g.m., p.587

Amerikalı profesör Joseph Ruocsek, ırk klişeleri çerçevesinde bunu yazmıştır: “Bulgar alp Slav’ıdır, kanında Asyatik, Fin ve Türk unsurlar bulunur”. Bunlar aynı zamanda İslama karşı Hristiyanlığın savunucusu olmuştur. Bkz: Maria TODOROVA: Balkanları Taayyül Etmek, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.270.

⁶² Bugaristan’da 1958’e kadar işlenebilir topraklarından sadece %62.5’i kooperatifleştirilmişti. 1956’da Türklerden sadece 206.275(%30.0) Kisi, Pomaklardan ise 4.779 (%3.44) kişi kooperatiflere katılmıştır. Bundan böyle gereken önlemler alındı ve 1958’de Türklerden %90’nı kooperatiflere girmek zorunda kalmıştır. Bkz: Stoyanov, A.g.e., s.129.

⁶³ Bulgaristan’da kentleşme oranı 1900’da %19.8, 1940’da %23, 1980’de ise %65’e çıkmıştı. 1975’e kadar Bulgaristanın mali geliri %8.3’e yükselerek, 1980’de % 4.1’e inmişti. 1980’lerden sonra Bulgaristan’ın Mali geliri her geçen gün azalıyordu. Bkz: Kemal H. KARPAT: “ By Way of İntrodusing this İssue: Bulgaria’s

Bulgaristan'ın iş gücü ihtiyacı yükseldi. Bulgaristan'da Türk azınlığı ucuz ve köle gibi iş gücüne bağlı olduğu için 1950–51 göç sonrasında göçü yasakladı. Türklerin Bulgaristan ekonomisi için vazgeçilmez parçası olmalarına rağmen, Bulgarlar ülkede Türk azınlığını istemiyordu, fakat onlar sız başa çıkamayacağını da biliyordu. Bulgar hükümeti Türklere göç etmelerine izin verirse zayıf olan ekonomisinin bir gün içinde çökeceğini, onları ülkesinde tutmaya devam ederse 20 yıl içinde Bulgarların azınlık durumuna düşeceğini hesap ediyordu. Böylece Bulgar hükümeti Bulgaristan'da Türk olmadığını ilan ederek isim değiştirme kampanyasına başvurdu.

1950'lerden sonra Bulgaristan'da azınlık politikası Sovyetlerin “tek ulus” bir devlet şartları altında sürdürülmeye başlandı. Bunun için 1951/2–1956/8 yılları Türk sorununun gelişiminde ayrı dönemler gibi alınabilir. Bu dönem içerisinde Türk azınlığının eğitim ve kültür alanındaki gelişmeler teşvik ediliyordu, fakat bütün bunlar komünist ideolojisi ve Sovyetlerin sosyal-modeli çerçevesinde geliyordu.⁶⁴

Azınlık hakları konusunda bu gelişmeler Türk nüfusunun büyümesine etkili olmuştur. 1956 nüfus sayımlarına göre Türklerin nüfusu 656.025 (%8.74) idi. Fakat 1948–51 yıllarında göç edenlerin sayısı da göz önünde tutulursa bu on sene içerisinde Türk nüfusu 130.000 kişiyle bir büyüme oranı göstermiştir.⁶⁵

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra resmi Bulgar istatistikleri, Türklerin 650.000 kişilik etnik bir azınlık olarak görünmesini sağlayacak şekilde ve büyük ölçüde azınlık sorununun önemini azaltmak amacıyla sınıflandırma ölçütü dini değil, fakat dili kullanmıştır. Resmi istatistikler, Türklerin sayılarını olduğundan çok az göstermelerine ek olarak Pomakları ve Çingeneleri de göz ardı etmekteydi. Bulgar hükümetin eski dinsel sınıflandırmayı terk etmesi ve bunun yerine Bulgarca konuşan Müslüman Pomakların “Bulgar” olarak sayılmalarına olanak veren etnik-dilsel bir sınıflandırmayı benimsemesi nedeniyle nüfusu yaklaşık 160.000 olan ve kendilerini Türk kabul eden Pomakları saymadı. Böylece Bulgar resmi istatistiklerine göre 1956 yılı itibarıyla Bulgaristan'daki Müslümanların toplamı (Pomakları da içeren) yaklaşık 860.000 kadardı veya nüfusun %12 sini oluştuyordu.⁶⁶

Methods of Nation Building-the Annihilation of Minorities”, *International Journey of Turkish Studies*, Vol.4, No.2 (Fall/Winter,1989), p.14-19.

⁶⁴ STOYANOV: a.g.e., s.130.

⁶⁵ a.g.e., s.123.

⁶⁶ KARPAT: *Balkanlar'da Osmanlı Mirası* ... a.g.e., s. 341.

Türkler varlıklarını sürdürmek için bilinçaltı çabaları da dahil olmak üzere çeşitli demografik, kültürel ve siyasal nedenleriyle Müslümanların doğum oranı %3'un üzerine çıktı. Bulgar çoğunluğun doğum oranı ise 1950'deki yaklaşık %1,5 oranından 1980'de %0,2'ye geriledi.⁶⁷

1950'lerin ortalarında Türklerin nüfus artış oranları hızla yükselirken Bulgar etnik kökenlilerin nüfus artış oranlarının düzenli olarak düşüyordu. Yaşlanan Bulgar nüfusun ölüm oranları da arttı. Bulgar nüfusunun ölüm oranı 1960 yılındaki binde 8,1'den 1983'te binde 11,4'e yükseldi.⁶⁸

1956 yılında Komünist Parti Merkez Komitesi'nin başına Todor Jivkov'un geçmesiyle Bulgar hükümetinin asimilasyon politikası hız kazandı. 1956 yılına kadar BKP Türk azınlığın milli kimliğini dinden ayrılma yoluyla kültür özerkliğini teşvik etmişse, Jivkov döneminde azınlık hakları üzerinde sınırlama prosedürü başladı. Türkler Bulgarlarla birleştirmeleri için 25 Nisan 1957'de Hasköy (Haskovo), Şumno ve Ruse'de bulunan Türk meslek okulları kapandı. 1958'de tarım arazilerin kooperatifleştirilmesinin ikinci aşaması başladı. 21 Haziran 1958'de Politbüro, Türk ve Bulgar okullarının birleştirmesi kararını aldı. Bununla beraber 1960'lı yıllarda sadece Pomak nüfusu değil, Türk nüfusunun da zorla İslamlaştırılmış Bulgar oldukları tezi gittikçe yoğunluk kazandı.⁶⁹ 1960–1980 yılları arasında İslam dini ve geleneklerine karşı çıkıldı. Camilerin yarısı kapatıldı, yarısı müze, restorana veya bakkal dükkânına dönüştürüldü. İslam dinine inanlara geri kalmış modern olmayan gözü ile bakılıyordu. BKP'nin ısrarla sürdürdüğü ateist propagandasının sonucunda 1960 yılında müftülüklerin sayısı 17'den 8'e, imamların da 3.400'den 530'a indirildi.

Uzun süre kopuk olan Türk- Bulgar ilişkileri 1960 yılından sonra yumuşama yoluna girdi. 1962 Küba Krizinden sonra ve özellikle 1964 yılın meşhur Johnson mektubundan sonra başlayan Türk- Sovyet yakınlaşması Türk- Bulgar ilişkilerini de etkiledi ve buzlar erimeye başladı. Böylece 22 Mart 1968'de Türkiye ile Bulgaristan arasında Yakın Akraba Göç Antlaşması imzalandı. Bu göçten sonra bütünleşme önlemleri hızlandırılabilir ve

⁶⁷ a.g.e., s. 302.

⁶⁸ a.g.e., s. 340.

⁶⁹ STOYANOV: a.g.e., s.130. ;

Ahmet TACEMEN: Bulgaristan Türkleri 1878-1990, Adana Türk Ocağı Yayınları, İstanbul, 1991, s.153.

Bulgaristan’da artık gerçek Türk kökenli bir nüfus kalmadığı ileri sürebilirdi. Çünkü 1965 nüfus sayımın Türk nüfusunun 746.755 (%9.19) kişi olduğu belirlendi.⁷⁰

1968’de Batılı bilim adamlarının yapmış oldukları bir incelemelerine göre 2000 yıllarına doğru Bulgarlar kendi vatanında azınlık durumuna kalabileceklerini açıklamıştır.⁷¹

Bulgar hükümeti, Bulgar çoğunluğun nüfusu giderek azalması sorunu ile karşı karşıya gelmişti. 1940–1960 yıllarda Müslüman aileler ortalama 2–3 çocuğa sahip iken, 1980’lerde bu sayı 5–6 çocuğa çıkmıştır. Bu sırada evlenme yaşı da önce 22’den 20’ye, 1960’da ise 18’e düştü. Bulgarlar arasında ise uzun zamandan beri nüfus artma hızı durmuştu. Bulgar aileler ya tek çocuğa sahipti ya da hiç çocuk sahibi değildi.

Müslüman nüfusun büyümesi üzerinde 1970’li yıllarda bu azınlığı üzerinde baskılar büyüdü. 8 Mayıs 1971’de kabul edilen Jivkov anayasası artık toplu ulusal azınlıkları tanımıyordu. Anayasanın 45/7 Maddesi “Bulgar kökenli olmayan vatandaşlar” dan söz ediyordu. Bulgaristan’ın Sovyetlerle yakınlaşması büyüyünce 1971 ve 1973 yıllar arasında ülkede “tek sosyalist Bulgar millet” terimi ortaya kondu.

17 Temmuz 1970’te BKP Merkez Komitesi ve Politbüro yetkilileri 549 sayılı gizli “tehditle milliyet ve din değiştirme” kararı aldılar. 1974 yılına kadar 220.000 Pomak yeni Bulgar ismi almaya zorlandı ve artık Pomak sorununun resmi olarak kalmadığı ileri sürüldü.⁷²

Bulgar Milli İstatistik Enstitünün verilerine göre 1970 yılında Türk nüfusu 859.000 kişiye ulaştığını belirtilmiştir. 1974’te Türklerin doğum oranı %24,5 iken, Bulgarların doğum oranı %16,5 ti.⁷³

Ayrıca Bulgaristan, bazı bölgelerinde Bulgarsızlaştırma tehlikesi yaşıyordu. 1975 yılında Kırcaali sancağının Türk nüfusu %70,5 iken, Bulgarların nüfusu %29,5 idi.⁷⁴ Bu gerçek Bulgar hükümetinin milli menfaatleri adına bütünleşme sürecini hızlandırma sabırsızlığını açıklamaktadır. 1970’li yılların ikinci yarısında dini bayramların tek taraflı etnik

⁷⁰ STOYANOV: a.g.e., s.131-132.

⁷¹ Beğlan TOĞROL: Direnış, Boğaziçi Univ. Matbaası, İstanbul, 1991, s.65.

⁷² TOĞROL: a.g.e., s.48-50 ; MARUSHIAKOVA: a.g.m., s.18-19.

⁷³ Ali EMİNOV: Turks and Other Muslim...., a.g.e., tablo3.3, s.93.

⁷⁴ STOYANOV: a.g.e., s.123.

bayramla değiştirilmesi için ateist kampanyalar yürütüldü. 1977’de Bulgaristan’ın artık tek tür millet olduğu ve homojenliğe doğru gittiği ileri sürüldü. Bu dönemde Bulgar-Türk Ek protokolü imzalandı ve 1969–1978 döneminde yaklaşık 130.000 kişi Türkiye’ye göç etti. Böylece 1923–1980 yılları arasında Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç eden Türklerin sayısı 507.561 kişiye ulaştı. 1978 yıllardan sonra ise göçlere son verildi. Buna rağmen Türk nüfusunun artış hızı Bulgar nüfusuna oranla çok daha yüksekti. Bulgaristan’ı “tek milletli” devlet yapmak için azınlıkların asimile edilmesi, Bulgarlaştırılması gerekiyordu. Bulgaristan 1980 yılın itibaren bu politikayı sistemli bir şekilde uygulamaya koydu. Böyle bir uygulama ise, Bulgaristan’ın taraf olduğu 1945 BM Şartı, 1947 Paris Barış Antlaşması, 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Jenosit Sözleşmesi, 1975 Helsinki Sonuç Belgesi gibi ikili ve çok taraflı anlaşma ve sözleşmelerin çiğnenmesi demekti.⁷⁵

1970’lerde Budapest’e yapılan Çingenelerin Dünya Kongresinde Bulgaristan’daki Çingeneleri için temsilci istendi. Buna komünist yöneticiler “Bulgaristan’da Çingene yoktur” diye yanıt verdiler. Türkün varlığı inkâr edildiği gibi Çingenelerin de varlığı inkâr edildi. Fakat Türkler de, Çingeneler de dün vardı. Dün Çingeneler de Bulgar mıydı? Sorusu ve onların Bulgar olması hem trajedi hem de gülünçtü.⁷⁶

1974’te Çingeneler, Hristiyan Slav isimlerini kabul etmeye zorlandılar. Asimilasyon politikanın hedeflerinden biri de Çingenelerin egemen Slav toplumu içinde erimeleriyle beraber, onların çoğunlukla kullandığı Çingene Hindistan-İran dilin yasaklanmasıydı.⁷⁷

Jivkov yönetiminde Ortodoks kilisesi resmi olarak devlete bağlıydı ve eğitim faaliyetlerine karışması yasaktı. Katolik ve Protestant kiliseleri Batıyla ilişkileri olduğu için kapatıldı. Ülkede yaşayan Türklere de Türkiye ile bağları olduğu için sınır dışı etmek veya erime politikaları uygulandı.⁷⁸

Bulgar yönetimi, bir Bulgar-Slav toplumu yaratmak amacıyla ülkesinde yaşayan azınlıkların din, dil ve isimlerini değiştirme planı yapmıştı. Pomak ve Çingene azınlığın Bulgarlaştırma kampanyası olaysız sona erince sıra Türk azınlığa gelmişti. 1985 yılında

⁷⁵ STOYANOV: a.g.e., s.135. ; YİNANÇ: a.g.m., s.268.

⁷⁶ ŞEREFİLİ: a.g.e., s.159-160.

⁷⁷ Rossen VASSİLEV: “The Roma of Bulgaria: A Pariah Minority”, *The Global Review of Ethnopolitics*, Vol.2, No.2, January, 2004, p.43.

⁷⁸ Vesselin DİMİTROV: *Bulgaria the Uneven Transition*, Routledge Taylor and Francis group, London & New York, 2001, p.24.

Bulgaristan’da nüfus sayımı yapılacaktı ve bunun için 1980–1985 yıllarında isim değıştirme kampanyalar yoğunlaştı. Böylece Türkler “Türkleştirilmiş Bulgar” oldular ve gerçek nüfusları gizli tutuldu. 1985’te Bulgarlar dünyaya şu şekilde haykırdılar: “Burası Bulgaristan, Bulgaristan’da Bulgar yaşar, Bulgaristan’da Türk olmamıştır, şimdi de yoktur ve hiçbir zaman olmayacaktır”.⁷⁹

Böylece Bulgar komünist idaresi Anayasasını, Evrensel İnsan Hakları Sözleşmesini çiğnediler ve Uluslararası Adalet Divanının sesini duymak istemediler. 1975 tarihli Helsinki Nihai Sözleşmesini de göz ardı ettiler.

Sadece Bulgaristan değil bütün komünist Balkan ülkeleri Müslümanları din dışı ve eritme girişimlerinde bulunmuşlardır. Arnavutlukta komünist hükümeti dini yasaklayarak 1967’de ateist devlet olduğunu ilan etmiştir.⁸⁰

4. Yeniden Canlanma (isim değıştirme) Prosedürü (1984–1985)

28 Ocak 1985 tarihinde BKP Merkez Komitesi “Yeniden Canlanma” yönteminin yeni adımlarını attı. Bu yöntem Türk azınlığı arasında Bulgar milli kimliğinin yeniden canlandırılması ve çoğunluk içinde birleştirilmesi anlamını taşıyordu.⁸¹

Bu yöntem iki aşamada gerçekleşti. Bulgaristan hükümetinin, Türkleri eritmeye yönelik izlediğı ilk aşama 1984’ten Ocak 1985’e kadar sürdü. Bu aşamada güneydoğı Rodop bölgesinde yaşayan bütün Türklerin ve Pomakların isimleri zorla Bulgar ismi ile değıştirildi. 14 Ocak 1985 yılından itibaren toplam 310.000 Türk’ün ismi değıştirildi: 214.000 kişinin Kırcaali bölgesinde, 41.000 kişinin Hasköy bölgesinde, 22.000 kişinin Filibe bölgesinde, 5000 kişni Pazarcık bölgesinde, 11.000 kişinin Eski Zagra (Stara Zagora) bölgesinde, 9.000 kişinin Burgaz bölgesinde Türklerin isimleri değıştirildi.

⁷⁹ TOĞROL: *Direnış...* a.g.e., s.133.

⁸⁰ Lilia PETKOVA: “The İntegration Process of the Turkish Minority in Bulgaria in the Post-Cold Era”, Budapest, 27.06.2002, <http://www.kakanien.ac.at/beitr/fallstudies/Lpetkova1.pdf> ; Kemal H. KARPAT: *Balkanlar’da...* a.g.e., s.298.

⁸¹ Mary NEUBURGER: “Bulgaro-Turkish Encounters and the Re-İmaging of the Bulgarian Nation”, *East European Quarterly*, XXXI, No: 1, March, 1997, p.8.

Bu yöntemin ikinci aşaması Ocak 1985 ortasında başlayıp ülkenin diğer bölgelerinde yaşayan Türkleri kapsadı. 18 Şubat 1985'te Todor Jivkov “yeniden canlanma” yönteminin başarıyla tamamlandığını açıkladı. Böylece Bulgaristan Mart 1985'ten itibaren tek milletli bir ülke olduğunu ileri sürebilirdi.⁸²

Bulgaristan'daki Türklerin varlığı 1965 yılında Başbakan Jivkov tarafından kabul edilmişti ancak 20 yıl sonra aynı Türklerin, Osmanlı döneminde zorla Türkleştirilmiş Bulgarlar olduğunu söylüyordu.⁸³

İsim değiştirme kampanyasını takiben Türk azınlığın etnik, kültürel ve dini benliğini yok etmeyi amaçlayan ağır yasaklar ve baskılar uygulandı. Türklerin ana dilinde konuşmaları, geleneksel giyim kuşamları, camilerde özgürce ibadet etmeleri, dini bayramları kutlamaları, camilerde özgürce ibadet etmeleri, oruç tutmaları, erkek çocuklarını sünnet ettirmeleri yasaklanmıştır. Oysa Bulgar Anayasasının 45/7. Maddesi Bulgar kökenli olmayan vatandaşlarının Bulgarca ile birlikte kendi dillerinde eğitim hakkını tanıyordu.

Türkiye 22 Şubat 1985'te Bulgaristan'a nota vermiş ve Bulgaristan'daki Türk azınlığın sorununa müzakere yoluyla çözüm bulunmasını istemiştir. Bulgaristan Türk notalarına karşı Türkiye'nin Bulgaristan'daki Türklerle ilgilenmesini Bulgaristan'ın içişlerine müdahale olarak yorumlamış, göç konusunda ve dışişleri düzeyinde toplantıların yapılmasını reddetmiştir.⁸⁴

Türkiye bunun üzerine Bulgaristan Türklerinin sorununu çeşitli uluslararası platformlara taşıdı. 1985 ve 1987 yılları arasında Türkiye'nin bu girişimleri sayesinde Bulgaristan'da Türk azınlığın durumu hakkında otuzdan fazla uluslararası kuruluş bilgi edindi.⁸⁵ İnsan hakları ve göç konularını kapsayan değişim süreçleri Bulgaristan'ı zor durumda bıraktı. Bulgaristan yeni bir strateji geliştirerek Sofya'da “Banya Başı Camisi” ve Şumnu'da “Tombul Camisi” onarmaya başladı.

⁸² MARUSHIAKOVA: a.g.m., s. 21-22.

Bulgaristan'da 1961–1976 yılları arasında 220.000 Pomak azınlığının isimleri değiştirildi. 1981–1983 yılları arasında Roman (Çingene) azınlığının isimleri de değiştirildikten sonra 1984–1985 yıllarda Türk azınlığının sırası gelmişti. Bkz: Our Society is ill from Racism”... a.g.m.,

⁸³ Mumun TAHİR: *Jivotit Zaedno (Beraber Yaşam)*, Lize, Sofya, 2004, s. 74.

⁸⁴ Bilal ŞİMŞİR: *Bulgaristan Türkleri*, Ankara 1986, s. 363. ; TOĞROL: *112 Yıllık Göç...* a.g.e., s.80.

⁸⁵ Jacques COENEN-HUTHER: *Bulgaria at the Crossroad*, Nova Science Publishers, Inc. New York, 1996, s. 146. ; YINANÇ: a.g.m., s.269-271.

Varşova Paktı ülkesi olan Bulgaristan, Romanya ile birlikte Stalinci idi. Jivkov idaresi altında hiçbir liberalleşme ve reform hareketi görünmedi. Bulgaristan’da insan haklarının ihlali ile ilgili rapor hazırlayacak hiçbir komisyon yoktu, herhangi bir Helsinki Komitesi kurmaya da yanaşmıyordu.

1988–1989 yılları arasında Türkiye ile Bulgaristan arasında nota alışverişi devam etti. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Turgut Özal yaptığı bir konuşmada sınırların Türk soydaşlarına açık olduğunu belirtti. 1989 yılına geldiğimizde Jivkov, Türklerin göç etmesi için sınırı açtı. Böylece 1989 Mayıs-Ağustos dönemi içerisinde toplam 369.839 Türk-Müslüman azınlığı Türkiye’ye yola çıktı. Bunlardan sadece 320.000’i üç ay içinde Türkiye’ye göç edebildi. Aynı yılsonunda 154.937 (göç edenlerin %42’si) Türk, Bulgaristan’a geri döndü. Türkiye’de kalmayı tercih edenlerin sayısı 214.902’ydi.⁸⁶

10 Kasım 1989’da Komünist rejimin yıkılmasıyla birlikte Bulgaristan’da Türk azınlığı için yeni bir dönem başladı. Bulgaristan’da 1990 yılında çok partili bir rejimin kurulmasıyla birlikte Türklere kendi milli-dini isimlerini taşıma hürriyeti verildi.

⁸⁶ Our society is ill from Racism, a.g.m.,

İKİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNİN SONA ERMESİ

1. Bulgaristan'da Rejim Değişikliği

Bolşevik devrimiyle birlikte uluslararası düzeyde ortaya çıkan Doğu-Batı ayrışma süreci Soğuk Savaş döneminde kurumsallaşarak iki kutuplu dünya haline dönüşmüştü. Batı blokunda NATO, İMF ve Dünya Bankası etkin rol oynarken, Doğu blokunda COMECON ve Varşova Paktı oluşturulmuştu. Batıda ABD ve Doğuda SSCB kutup içindeki hegemonyalarını sürdürüyordu. 1985'te Sovyet Komünist Partisi'nin başkanlığına seçilen Mikhail Gorbaçov'ın 1986'dan itibaren başlattığı açıklık ve yeniden yapılanma (Glasnost ve Perestroyka) politikasının başarısızlığı Sovyet Birliği'nin dağılmasına ve de Doğu Bloğunun iktisadi, siyasi ve askeri ilişkilerinde de çökmesine neden oldu.

Sovyet Rusya'nın Baltık Cumhuriyetlerinde merkezi yönetime baş kaldırma hareketleri ile başlayan dağılma sürecinde Kafkasya'da ve Orta Asya'da beklenmeyen hareketlenmeler ve çatışmalar başladı. Berlin duvarının yıkılması (9 Kasım 1989'da), Yugoslavya'nın Federe Cumhuriyetlerin dağılması ve Romanya'nın totaliter lideri Nikolae Çauşevsko'nun 1989'da idam edilmesi gibi olaylar bu ülkelerle sınırları olan Bulgaristan'ı da etkilemişti. Bu oluşumlar çeşitli iletişim araçlarıyla Bulgaristan'daki Türklere de ulaşmış ve 1984'den beri Türkler yılların birikimiyle protesto yürüyüşleri ve açlık grevleri gibi pasif hareketlenmelerde bulunmuşlardır.

İki kutuplu dünya sisteminde Sovyetler Birliği ile en yoğun ilişki içinde olan Doğu bloku ülkelerinden birisi de Bulgaristan'dı. 1954'ten 1989 yılına kadar Bulgaristan'da hakim olan Todor Jivkov yönetimi Bulgaristan'ın Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerinden biri olma talebini dile getirmişti. Gorbaçov iktidara gelinceye kadar, Bulgar hükümeti güvenlik ve bölgesel politikalarını Sovyetler Birliği ile belirliyordu. Sovyetler Birliğinde Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle statüko (mevcut durum) değişmişti ve Bulgaristan bir dönüm noktası yaşıyordu. Gorbaçov Jivkova karşı BKP'deki parti içi muhalefetle uzlaşmaya çalıştı. 1989'da Jivkov, parti içinde sivil bir müdahale sonucu iktidardan uzaklaştırıldı. 1985 yılında komünist parti tarafından yürütülen "yeniden canlanma" hareketi azınlıkların asimile edilmesi veya

toplucu göçe zorlanma stratejisi gibi değerlendirerek 1989 yılında doruk noktasına ulaştı ve yönetim değiştirildi.⁸⁷

1980’li yılların “yeniden canlanma” hareketi toplumsal barışı bozarak Türk azınlığı isim değiştirmeye zorlamıştı. Soğuk Savaş’ın sonunda ortaya çıkan bu olay Bulgaristan’ın Batı’ya yönelmek durumunda kalmasıyla Bulgaristan’ı uluslararası ve bölgesel ilişkilerinde zor duruma sokmuştur. 1989’da Jivkov’un iktidardan düşmesine rağmen azınlık sorunu çözülememişti. Asimilasyon politikası yalnızca Jivkov tarafından yürütülmedi. Bu politikayı uygulayan güvenlik güçleri ve bu politikayı meşrulaştırmaya çalışan elit de bu sorumluluğu taşımaktaydılar ve azınlık hakları konusunda negatif bir tutum içindeydiler.

1990’lı yıllarda azınlık sorununu uluslararası antlaşmalarla benimseyen Bulgaristan otoriter rejimden demokrasiye ve serbest pazar ekonomisine geçti. AB’ nin özel önem verdiği İnsan ve Azınlık hakları konularında büyük gelişmeler devam etmektedir. Bulgaristan, anayasasında değişiklikler yaparak uluslararası antlaşmaların öngördüğü koşulların yerine getirilmesine özen göstermeye başladı. Bazı Doğu Avrupa ülkelerinde bu geçiş süreci doğrultusunda ekonomik problemler ve bölgesel istikrarsızlıklar beraberinde toplumsal çatışmaları ve güvensizliği getirdi.

2. 1989–90 Yıllarında Bulgaristan’da Etnik Çatışmalar

Rusya’da ve Yugoslavya’da iç-etnik çatışmaları dünya çapında dikkat çekti. İç karışıklıkların yaşanmasına rağmen bazı Doğu Avrupa hükümetler sivil düzeni kurmakta başarılı oldu. İki Balkan ülkesi olan Bulgaristan ve Romanya topraklarında asırlardır yaşayan önemli sayıda azınlık nüfusun mevcut olmasına rağmen şiddet sürdürmeden demokrasiye geçişlerini gerçekleştirdiler. Bulgaristan’da siyasi kadroların oldukça dağınık olması ülkenin genel yönetiminin karar verme inisiyatifini sınırlandırıyordu. Bu andan itibaren Bulgaristan kendi yönelimi hangi doğrultuda olacağı sorusuyla karşı karşıya geldi. Batıya yönelişini Rusya Federasyonu ile ilişkilerini hangi zemin üzerinde oturtulacağını ve Bulgaristan’ın

⁸⁷ Hugh POULTON: The Balkans: Minorities and State in Conflict, London: Minority Rights Publications, 1993, p.127-130.

bölgesel politikası ne olacağı önemli sorunlardan birisi olacaktı. Ayrıca değişen uluslararası sistem karşısında Bulgaristan'ın iç bütünlüğü ve azınlık sorunu baş gösterdi.⁸⁸

Bulgaristan'da komünist rejimin sona ermesiyle çok partili bir siyasal sistemin benimsenmesine rağmen sorunlar devam etti. Doksanlı yılların başında Bulgaristan'da 39 parti kuruldu ve üç siyasal grup ortaya çıktı. Merkez sol, merkez sağ ve Türklerin önderliğinde azınlıklar sırasıyla üç siyasal grup olarak tanımlandılar. İki büyük parti Demokratik Güçler Birliği (UDF) ve eski Komünist Parti şimdiki yeni adıyla Bulgar Sosyalist Partisi (BSP) sonu gelmeyen verimsiz bir polemige ve radikalizme yöneldiler. Sovyetler Birliği ile en sıkı ilişki içinde olan Doğu Bloğu ülkelerinden birisi Bulgaristan'dı. Soğuk Savaşın sonu ile Bulgaristan yalnız kalmıştı ve yaklaşık 13 milyar dolar dış borcu nedeniyle ekonomik kriz içindeydi. Ekonomik kriz nedeniyle Bulgar halkı, Türk ve Makedonya⁸⁹ sorununa karşı aşırı düşmanca bir tutum sergiledi. Bulgar halkı Türk azınlık haklarının geri verilmesine fazla istekli değildi. Onlar hükümetin yenilik getirmesini bekliyordu. Fakat yenilikler için, alt yapı ve üst kurul değişiklikleri yetersiz, ölçülü ve kısıtlıydı.

45 yıllık boğucu sosyalist bir yönetimden sonra 1989 Kasım olayları neredeyse herkesi etkileyen bir politik devrim yaşandı. Nefret, kargaşa ve kızgınlık tepkilerini, ani değişim umutları ve Batıdan yardım beklentileri takip etmişti. Artık değişim zamanı gelmişti. Fakat ekonomik sorunların yaşanması insanlarda büyük bir hasret yaratacaktı. Yeni sosyal siyasetin getirdiği sonuçlardan bir tanesi de sağlık hizmetlerinin kötüleşmesiydi. Bundan en çok zarar gören yaşlılar karşı tepkilerini göstermek için nostalji duydukları eski dönemin sosyalist partisine oy verme eğiliminde bulundular. Eski eğitim sistemi de çöktü. 1990 yılı öncesi parasız olan eğitim artık ücretli ve oldukça pahalı hale gelmişti. Bundan en çok etkilenen

⁸⁸ Mustafa TÜRKEŞ: "Geçiş Sürecinde Dış Politika Öncelikleri: Bulgaristan Örneği", Türkiye'nin Komşuları, İmge Kitabevi, Ankara, 2002, s. 186-187.

⁸⁹ Balkanlar'da dil ve etnik kimlik bir toprağın mülkiyetini ilan etmek için kullanılan en yaygın gerekçelerdir. Bulgarlar ve Yunanlıların sınırları içindeki Makedon azınlığın varlığını tanımak konusunda karşı çıktıkları gibi, Makedonlar da kendi sınırları içindeki Bulgarları tanımamaktadır. Bu çelişki kendi etnik kimliklerine dokunduğu için Yunanlılar Makedonlar, Yunan olduğunu iddia ederlerken, Bulgarlar da bu ulusun mensuplarının Bulgar olduğunu ve Makedon'ca denilen dilin ise Bulgarca'nın değişik bir lehçesi olduğunu savunmaktadırlar. Bkz:

Nazif MANDACI, Birsan ERDOĞAN: Balkanlarda Azınlık Sorunu: Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan'daki Azınlıklara bir Bakış, Stratejik Araştırma ve Etütleri Milli Komitesi (SAEMK), dizi 5, Ankara, 2001, s. 77-99.

azınlık gruplar olmuştı, özellikle Çingeneler. Sosyal ve siyasal sorunlara çözüm üretmekten uzak olan demokrasiye karşı tepkiler büyüdü ve güvensizliğe yol açtı.⁹⁰

10 Kasım 1989 da komünist rejimin yıkılmasıyla birlikte Bulgaristan’da Türk azınlığı için yeni bir dönem başladı. Bütün Doğu Bloğu ve özellikle Balkan ülkelerinde totaliter rejimin çökmesinden sonra ilk yıllarda halk arasında kargaşa ve milliyetçilik duyguları yükseldi. 17 Kasım 1989 tarihinde Sofya’da rejim aleyhtarı gösteride, bir grup üniversite öğrencisinin “Türkler, Bulgaristan hudutlarından dışarı” sloganları atıldı. 29 Aralık 1989 tarihinde Bulgaristan Devlet Konseyi ve Bakanlar Kurulu 1984–1985 yılları arasında zorla adları değiştirilen Türk adlarının iade edileceği ve Türk okullarında ana dilde eğitim yapılmasına izin verileceği kararını açıkladı.⁹¹ Bulgar hükümeti “Bulgaristan’da herkesin adını, dilini ve dinini özgürce seçebileceğini” ilan etti. Bu karar Bulgar milliyetçileri tarafından protesto ile karşılandı. Türklere karşı bu gösteriler 31 Aralıkta ilk olarak Kırcaali şehrinde başlayıp daha sonra Sofya, Filibe ve diğer büyük şehirlere yayıldı. Bulgar milliyetçileri, Türkleri etnik ayrımcılıkla suçladılar ve Milli Çıkarları Savunma Komitesi kurdular.⁹²

Bulgaristan Devletinin yeni başkanı Petır Mladenov 25 Aralık 1989 tarihinde “Müslümanlar adlarını geri alabilir, dini vecibelerine riayet edebilirler” derken, dünyaya Bulgaristan’ın da bir hukuk devleti, bir demokratik ülke olarak, uygar devletlerin yanında yer alabileceği imajını yaratmaya çalıştı. Buradaki Mladenov’un amacı, zaman kazanarak, bunalımlı dönemi atlatmak, ayrıca Jivkov’un bıraktığı yönetici kadroları ve bürokrasiyi zedelemekten sınavdan geçirmektir. Diğer taraftan Bulgar kitlelerini, Bulgaristan’ın ekonomi ve siyasal sorunlarından uzak tutarak, onları Türk azınlığının haklarından gelinmesi icap eden,

⁹⁰ Radost İVANOVA: *Folklore of Change, Folk Culture in Post-Socialist Bulgaria*, Academia Scientiarum Fennica, Helsinki, 1999, p.16-18.

COMECON’un dağılması Bulgaristan ekonomik krize girdiği gibi ticaret alanı da ağır etkilendi. Ayrıca 1989 yılının yaz ortasında Türklerin göçü nedeniyle birçok toprak ekilmeden terk edildiği için hasat oranı çok düşmüştü. Ocak 1992’de Bulgaristan’ın enflasyon oranı %30’dur. Ürün fiyatları da önceki yıldan 5 kat daha yükseldi ve işsizlik oranı devam ederek 400.000 kişiye ulaşmıştı. Bütün bunların sonucunda cinayet ve hırsızlık oranı çok büyüdü.bkz: R. J. CRAMTON: a.g.e., p.309-312.

⁹¹ İsmail ÇAVUŞ: “Hayal Değirmenleri Durdu” *Yeni Türkiye*, 16. Sayı, 1994, s. 1790

⁹² Milli Çıkarları Koruyucuları’nın kendi Bulgar milletine, 1923 yılında, Aleksandır Stamboliyski yönetimindeki Çiftçi hükümetini komünistlerin onayı ile, Bulgaristan Türkleriyle işbirliği yaptıklarından ve onların haklarını savunduklarından dolayı, kanlı bir şekilde devrildi. Bunlar Bulgar milletinin başına, Balkan, I ve II Dünya Savaşları sonlarında, üç defa felaket getirmişlerdi. Bulgar tarihi bu felaketleri, “Milli Felaket” olarak tanıtır. 1989’larda da komünizm ırkçılığına büyüyen bu güçler Bulgaristan’ın demokratik yönden gelişmesini önleyerek 4. milli felaket sürecini uzatmaktaydılar. Bkz. Ahmet TACEMEN: a.g.e., s.161-165.

bir tehlike gibi göstermeyi tasarlamaktaydı. Mladenov, Jivkov yanlısı olarak yetişmiş ve yirmi yıldan fazla, onlarla işbirliği yapmıştı. Gizli Panslavist görüşü taşıyan Milli Çıkarları Savunma Komitesi, 24 saat içinde, devlet tarafından yasalaştırılarak her protesto yürüyüşlerine izin verdi.

Bir taraftarda iç-etnik çatışmaları önlemek için bazı önlemler alındı. Müslüman imam hocalar ayrılma veya özerklik gibi taleplere karşı olduklarını belirleyen Baş Müftünün dilekçesini imzalayıp, Bulgaristan'ın tek resmi dilinin Bulgarca olduğunu ve “Milli Sosyal Konseyin” kurulmasını (Ocak 1990'da) desteklediklerini ileri sürdüler.⁹³

“Milli Sosyal Konsey”in ve hükümet tarafından imzalanan Türk isimlerinin geri verilmesi ile ilgili dilekçenin onaylanması için Milli Meclise öneri sunulmuştu. Bu dilekçe Ocak 1990'da Milli Meclis tarafından kabul edildi. Hükümet, Türklerin dini hak ve özgürlüklerini geri vermek inisiyatifinde bulunurken bir taraftan bu yeni etnik siyasete karşı çıkan milliyetçi Bulgar halkı, diğer taraftarda hükümetten daha çok ayrıcalıklı haklar talebinde bulunan Türkler Sofya'da yürüyüşe başladılar. İki etnik grubun bu protestoları sonucunda yüksek düzeyde olan “Etnik Sorunlarda Halk Konseyi” kuruldu. Bundan sonra azınlık haklarının iade edilme prosedürü hızlandırıldı. Parlamento Mart 1990'da yasal prosedürle gerçekleşecek Türk isimlerinin iade edilme kararını onayladı.⁹⁴ Etnik sorunları çözmekle yükümlü Halk Konseyi bir yıl içerisinde fazla olumlu görüşmeler yapılmadan kapatıldı. Bunun yerine sosyal grupların problemlerini çözen daha belirsiz olan “Sosyal ve Demografi Sorunları Milli Konseyi” kuruldu. Bulgaristan'ın etnik sorunlarına barışa çözüm arayan diğer önemli hareketlerden biri de 1991'de Türklerin Hak ve Özgürlük Hareketi (HÖH) Anayasa Mahkemesi tarafından yasal siyasi parti gibi tanınması oldu. Bulgar Anayasası, etnik temelli partilerin kurulmasını yasaklamasına rağmen, Anayasa Mahkemesi HÖH'e yasal onayını verdi. Çünkü HÖH Türk toplumunun politik menfaatlerini temsil eden bir parti olarak ortaya çıkmıştı.

⁹³ VASSİLEV: “Post-Communist Bulgaria's Ethnopolitics”, a.g.m., p. 40

⁹⁴ POULTON: a.g.e., p. 168-169

Bulgaristan'ın geçiş döneminin gelişmeleri hakkında daha çok bilgi için bkz: Birgül-Çoşkun. DEMİRTAŞ: Bulgaristanla Yeni Dönem. Soğuk Savaş Sonrası Ankara-Sofya İlişkileri, ASAM, Ankara, 2001.

Bulgaristan’da Türk azınlığı ile iç-etnik şiddeti önleyen dış faktörlerden bazıları ise şunlardı: Avrupa Birliği, demokrasinin küresel egemenliği, komşu ülkelerin koruma politikaları ve hükümet- içi farklı kuruluşların etkisi.⁹⁵

Bulgaristan’ın Batı Avrupa standartlarına uyması için sivil ve siyasi hayatını düzeltmesinde önemli olan, azınlıklara bütün temel haklarını tanımak ve milli tutarlılığı ve egemenliğini korumak arasındaki dengeyi bulmak ve sürdürmektir. Bulgaristan’ın bu dengeyi bulmasına yardımcı olan faktörlerden biri de hükümet dışı kuruluşlardır (NGO’s). Bulgaristan’da hükümet dışı kuruluşların ve vakıfların sayısı yeterince büyüktür. Bu kuruluşlar çok-etnikli Bulgaristan içinde sosyal barışın korunması için gerekli ve etkili olduklarını kanıtladılar.

3. Bulgaristan’da Azınlıklarının Hukuki Statüsü

A. 1991 Anayasası Çerçevesinde Azınlık Hakları

Bulgaristan’ın yeni yönetimi, 15 Ocak 1990 tarihinde, Halk Meclisinde, Anayasanın birinci maddesindeki, Komünizm ve Sosyalizmle ilgili, iki hükmü kaldırarak, dünyaya Bulgaristan yönetiminde komünist temelden vazgeçildiğini duyurdu. Anayasaya totalitarizmin sonu ve milli çıkarları koruyabilecek iktidarların oluşturulmasını temin edecek, yasaların getirileceği bildirildi.⁹⁶ Haziran 1990’da Bulgaristan yeni anayasasını hazırlayacak Büyük Milli Meclis için seçimler yapıldı. Bu seçimleri kazanan Bulgar Sosyalist Partisi (BSP) Müslümanlara karşı uygulanan asimilasyon kampanyasını kınamaya başladı.

12 Temmuz 1991’de kabul edilen Bulgar Anayasası “azınlık” kavramı içermemektedir. Konuya resmi açıdan bakıldığında Bulgaristan’ın anayasası ve imzaladığı bütün uluslararası belgelerine göre Bulgaristan’da ulusal azınlık yoktur. “Ulusal Azınlığın” tanınması ülkenin milli güvenliğine, toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına tehdit edici unsur gibi görülmektedir. Bulgaristan’ın iç-etnik yapısı, Balkanların ekonomik, sosyal, siyasal ve askeri gelişmelerinin sonuçları ile bağlantılıdır – iki alfabe, bir kaç dinli, birkaç dilli, on kadar ülkesi bütün bu

⁹⁵ Carter JOHNSON: “Democratic Transition in the Balkans: Romania’s Hungarian and Bulgaria’s Turkish Minority (1989-1999)” *Nationalism and Ethnic Politics*, Vol. 8, No: 1, spring 2000, p. 2-4.

⁹⁶ TACEMEN: a.g.e., s.171.

özelliklerle geçmişte trajik olayların getirdiği korku, düşmanlık ve nefretin endişesini taşımaktadırlar.⁹⁷

Bulgar yazarı Georgi Karasimeonov'a göre Bulgar Anayasası "ulusal azınlık" kavramının kullanmaması nedenlerinden biri Bulgaristan'ın bütünleşmiş bir devlet olmasına dayanıyor. Bulgaristan Anayasası "bir millet bir devlet" doktrini izlemekte ve bunu bütün Bulgar partileri tanımaktadır. Bulgar kanunlarında "ulusal azınlık" kavramı iki ana sebep nedeniyle yerleşmemektedir. Birinci olarak bu kavram anayasada da belirlendiği gibi Bulgar milletinin bütünlük prensiplerine itaat etmemektedir. İkincisi, azınlık kavramı belli bir şekilde uluslararası kanunda açıklık kazanmadığı için yanlış anlaşmalara yol açabilmektedir. Bulgaristan özel ve jeopolitik durumunu ön plana çıkararak anayasasında farklı din ve etnik gruplara toplu siyasi haklar tanımamaktadır.

Bulgaristan'da olduğu gibi birçok Balkan ülkesi de azınlıklara toplu haklar tanımamaya veya kendi anayasalarında "azınlık kavramı kullanmamayı tercih etmiştir. Azınlıklara toplu haklar tanınması veya "ulusal azınlık" kavramının kullanılması azınlık haklarının ilerleyeceği veya iç-etnik ilişkilerin gelişeceği garantisi vermez.

Makedonya anayasasında "ulusal azınlık" kavramının kullanılmasına rağmen 2001'de Arnavutların daha fazla anayasal taleplerde bulunmalarından dolayı çıkan isyanları engelleyemedi.

Bulgaristan'da da aynı şekilde 1947 anayasası "ulusal azınlık" kavramı kullanmasına rağmen, ülkedeki Müslüman toplumun kültür ve eğitim haklarının kısıtlanmasını engelleyemedi. Bulgaristan'ın 1991 yeni demokratik anayasası "ulusal azınlık" kavramı içermemektedir ve ülkenin en büyük azınlığı olan Türklerin entegrasyonu son yıllarda eş görülmemiş gelişmeler elde etti.

⁹⁷ Nikolai TILKIDJIEV: "Social Statifikation in Post-communist Bulgaria", ed.Jacques Coenen-Huther, Bulgaria at the Crossroads, Nova Science Publishers, Inc. New York, 1996, p.147-153.

Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan ülkeleri separatist faaliyetlere yol açabilecek toplu haklar tanımamaktadır. Bu üç ülke aralarında işbirlik ilişkilerine ne kadar önem verirlerse onların güvenliği de o kadar daha çok sağlam temellere oturtulacak ve Güneydoğu Avrupa'nın daha iyi ve sağlam bir geleceği oluşturulacaktır.⁹⁸

5 Mart 1990 tarihinde “İsim Kanunu” çıkarılmasıyla Bulgaristan vatandaşı kendi geleceğini tayin hakkına sahip oldu. Bu kanun Bulgaristan’da isim seçme özgürlüğünde ilk mevzuat belgesidir ve kendini belirleme biçimidir. Bu kanuna göre 15 Kasım 1990’da isim iade etme hakemlik prosedürü kaldırılarak doğrudan başvuru ile idari prosedürle değiştirme kabul edilerek yüz binlerce Türk, Çingene, Pomak, Tatar ve Çerkez kökenliler isim değiştirme dilekçeleri verdiler. 28 Şubat 1991’e kadar toplam 598.123 dilekçe kabul edildi.⁹⁹

Bulgar hükümetinin diğer sorunlarından biri de 1950 –1960 yıllar arasında devletleştirilen toprakların eski sahiplerine iade etme meselesiydi. Bu topraklar %70’ine tekabül etmektedir. Bu sorun geçimini tarımla sağlayan Türk azınlığı çok yakından ilgilendirmektedir. 1992 nüfus sayımına göre şehirlerde yaklaşık 254.000 ve kırsal kesimde 547.000 Türk yaşamaktadır. Türkler genelde tütün veya buğday tarımıyla geçimlerini sağlamaktadır. 1989’da büyük göç sırasında bu iki sektör büyük zarar gördü. Ardından gelen piyasa ekonomisine geçiş sürecinden en çok etkilenen yine Türk azınlığı oldu. Bulgar tütün tekel idaresinin (Bulgartabak) ürüne verdiği düşük fiyat¹⁰⁰ nedeniyle Türk çiftçiler ve Bulgar idaresi arasında tartışmalar yaşanmaktadır.

1991’de çıkarılan Toprak Kanunu toprak sahiplerinin eskiden kendilerine ait toprakları geri alabilme hakkını tanıyor. 1947- 1962 yılları arasında komünist rejim tarafından el

⁹⁸ Georgi KARASİMEONOV: “The Constitutional Rights of Minorities in Bulgaria”, March 15, 2001, in: http://www.cecl.gr/RigasNetwork/databank/REPORTS/r9/BU_9_Konstantinov.html, p.1-13.

⁹⁹ Anton PIRVANOV: *Etnomalzinstveni Problemi v yugoiztočna evropa prez 90’te godini na XXvek i evroatlantičeskata integracija na Bulgariya*, (20yy’ın 90’lı yıllarında Güneydoğu Avrupa’nın azınlık problemleri ve Bulgaristan’ın Avrupa-Atlantik entegrasyonu), Albatros, Sofya, 2001, s. 208.

¹⁰⁰ Bulgaristan’da Bulgartabak ile çalışan Türk tütün işçileri ödemelerden şikayetçiler. Devlet yardım etmediği için ilkel denilecek metodlarla tarlalarını işlemekteler – at, eşek, inek veya traktör. Asıl problemler uzmanlar tütün almaya geldiğinde başlıyor. Bütün bir yıllık emek 10 dakikada belli oluyor. Tütünün ortalama kilosu 2 levaya (2 TL)geliyor. <http://www.zaman.bg/> “Bulgartabak ile çalışan tütün işçileri ödemelerden şikayetçi” *Zaman*, (07 Nisan 2005), yıl.13, sayı:10

konulan toprakların eski sahiplerine geri verilmesi hususundaki uygulama Nisan 1992’de başladı. Topraklar iade ediliyordu ancak 1999’a kadar mülkiyet belgeleri verilmiyordu.¹⁰¹

4 Aralık 1992’de yapılan nüfus sayımına göre toplam Bulgaristan nüfusundan %14,4’ü azınlık topluluklarıdır ve 30 etnik gruba ayrılmaktadır. Etnik bakımından “milletin türdeşliğinden” söz edilemez. Bulgaristan’ın mevzuat belgeleri Bulgar milletinin dil, din ve etnik bakımından tek çeşit olmadığını belirlemektedir. Bununla ilgili, Anayasa Mahkemesi iki karar aldı. 21 Nisan 1992 tarihli 4 nolu kararında, “Bulgar milletinin birlik fikri üzerinde kurulan Bulgaristan Cumhuriyetinin Anayasası aynı zamanda din, dil ve etnik farklılığı tanımaktadır”deniyor. Bu yöndeki hükümler birçok anayasa metinlerde yer almaktadır. Örneğin Anayasanın 37.Maddesi 1.fıkrasında “farklı mezhepler arasında hoşgörü ve saygıdan” söz edilmektedir; “ana dili Bulgarca olmayan vatandaşlar”(M.36/2); “milli, etnik veya dini çatışmaları ateşlemeye eğilimli kuruluşları yasaklayan”(M.29/1); “bireylere etnik mensubiyetine göre kendi kültürünü geliştirme hakkı”veren (M.54/1) hükümler mevcuttur. Bu tez Anayasa Mahkemesinin 2 nolu kararında 18 Şubat 1998’de teyit edildi. Anayasanın 26 ve 27 Maddeleri “temel insan hakları ve özgürlükleri sadece bütün Bulgar vatandaşları için değil, bu ülkede yaşayan yabancılar için de geçerli”olduğunu belirlemektedir.¹⁰²

1991 Bulgaristan Anayasasının 3.Maddesi Bulgarcanın resmi dil olduğunu belirlemektedir. Türk dili ile ilgili olarak, 1971 Anayasasının azınlıklara devlet okullarında kendi anadilini okuyup öğrenme hakkını tanıyan maddesi temel alınmıştır.

Bulgar Anayasasının 36. Maddesi, 2. fıkrası, “ Ana dili Bulgarca olmayan vatandaşlara kendi anadilini kullanma ve okuma hakkı” tanımaktadır.22 Kasım 1991’de Türk dili öğretiminin Bulgaristan okullarında yeniden başlatılması hususundaki karar, Bakanlar Kurulunca onaylandı. 1991 sonbaharından itibaren Türkçe seçmeli derslerin okullarda okutulmasına izin verildi

Ana dil kanuna göre Türk dili haftada dört saat ve seçmeli bir ders olarak okutulmaktadır. Türkçe öğretmen eksikliğinden dolayı 1993 yılında anadilde eğitim için

¹⁰¹ MANDACI: a.g.e., s. 121-122. ; R.J.CRAMTON: a.g.e., s.311.

¹⁰² Doklad na Republika Bulgaria sığlasno.....a.g.r., p.2

yapılan 92.166 başvurudan 17.000'i sonuçsuz kalmıştır. 1994'te Bulgar hükümetinin kararnamesi ile Türkçe dersin isteğe bağlı olacağına hükmedildi. 1995'te Türk azınlığı bu dersin zorunlu hale getirilmesini istedi. Türklerin bu talebine Eğitim Bakanı İlço Dimitrov, “Bulgaristan’da Türk okullarına yer olmadığını ve Türk okulu isteyen Türkiye’ye gitsin” şeklinde açıklama yaptı. Milli Eğitim Bakanlığının tahminlerine göre 1997 – 1998 öğretim yılında yaklaşık 40.000 öğrenci Türkçe seçmeli dersi tercih etti. Bu dönemde görev yapan öğretmen sayısı 844’tür.¹⁰³ 2001–2002 öğretim yılında ise Türk dili dersi yaklaşık 500 okulda 33.000 öğrenciye verildi. Öğretmenlerin sayısı ise 700’e indi.¹⁰⁴

Seçmeli dersin uygulamasının ayrımcılık anlamına geldiğini savunan HÖH partisi Türkçe dersin zorunlu olmasını istedi. HÖH, bu uygulamanın Bulgar Anayasasının 36 Maddesine ve Eğitim kanunun 8. maddesine aykırı olduğunu da ileri sürdü. Türk öğrencilerin bu dersten aldıkları notlar ortalamalarına katılmamaktadır. Bu ise dersin çekiciliğini azaltmakta ve bugün Türk öğrenciler Türkçe yerine İngilizce veya Rusça başka yabancı dil derslerini tercih etmektedirler.

Komünist döneminde faaliyetlerini sürdüren “Sen Kliment Ohridski” Sofya Üniversitesi’yle beraber Şumno ve Kırcaali’deki Pedagoji okullarında Türk öğretmenler yetiştirilmektedir. Ayrıca 16 Aralık 1999 tarihinden beri Bulgaristan’da tüm Müslüman öğrenciler için belediye okullarında seçmeli İslam din dersi okutulmaya başlandı.¹⁰⁵

Eylül 1993’te Roman (Çingene) öğrenciler için okullarda seçmeli Romanca sınıfları açıldı. 1991’de kurulan Türk, Ermeni, Roman, Yahudi, Karakaçan ve Ulah etnik grupların kültür kuruluşlarına serbest faaliyetleri için fırsat verildi. Filibe’de Ermeni Okulu, Sofya’da ise Yahudi okulu restore edilerek kendi ana dillerinde eğitim yapmaları için Bulgar hükümetinin desteğini aldılar.¹⁰⁶

¹⁰³ MANDACI: a.g.e., s.118-119.

¹⁰⁴ Napredikıt na Bulgaria po pıtya kım chlenstvoto v ES prez 2000g-pogled ot nepravitelstveniya sektor (Bulgaristan’ın AB’ye üyeliği yönündeki gelişmeleri-hükümet dışı sektörün görüşü), European İnstitute, Sofia,2001,p.47.

¹⁰⁵ MANDACI: a.g.e., s. 120.

¹⁰⁶ Krasimir KANEV: “From Totalitarianism to a Constitutional State”, ed. Jacques Coenen-Huther, Bulgaria at the Corssroads, Nova Science Publishers, Inc, New York, 1996, s. 66.

Bulgar Anayasasının 8. Maddesi, 2. fıkrası, “ana dil özel okullarda da okutturulabilmektedir, fakat bu işlev devletin kontrol ve güvencesi altına alınacaktır” denmektedir.

Bulgaristan’ın Milli Eğitim Kanunu da ana dili Bulgarı olmayan öğrencilere kendi ana dilini belediye okullarında okuma hakkı veriyor (M.8/2). Milli Eğitim Kanunun 4.Maddesi “ırk, milliyet, din ve sosyal durumdan kaynaklanan sınırlamalara izin verilemez” demektedir.

10 Kasım 1989 yılından sonra Bulgaristan’da oluşan demokratik ortam dinler ve dini gruplar ile devlet arasındaki ilişkileri yeni bir tarzda düzenledi. Anayasanın 13 ve 37 Maddeleri dini özgürlüğü yasal hale getirdi. Herkes istediği din ve dini görüşleri benimseyebilir, o dine mensup olabilir. Çünkü Anayasanın M.6/2, “vatandaşlar dini mensubiyetlerine bakılmaksızın kanun önünde eşittir”demektedir. Bulgaristan, dini yasalarını da Avrupa Birliği standartlarına göre uyarlamaktadır. Asimilasyon kampanyası sırasında yasaklanan birçok hak, belirli bir süreç içerisinde azınlıklara geri verildi: camiye giderek ibadet etme, kuran okuma ve öğrenme, geleneksel Türk kıyafeti giyme, sünnet, imam nikâhı gibi haklar. Bulgaristan’daki Müslüman-Türk azınlığın, artık kendi dini liderlerini seçmede ve görevden almada da söz sahibidir. 1990 yılından itibaren birkaç defa Baş müftülük seçimi yapıldı. Kabul edilen tüzükler, müftülerin Bölge İslam Konferansları, Baş müftünün ise ülke Milli İslam Konferansı tarafından seçilmesi kuralını getirdi.

Günümüzde yeni seçilen Baş müftü Mustafa Alış Hacı ülkedeki Müslümanlık diyanetinin krizde olduğunu bildirmiştir. Müftülük sisteminin faaliyet göstermediğini belirten Hacı, problemin maddi olmaktan ziyade manevi olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁷

Günümüzde dini kuruluşlar devletten ayırdır (M.13/2), geleneksel din Ortodoks Hristiyanlıktır (M.13/3), dini topluluklar ve kuruluşlar politik hedefler için kullanılamaz (M.13/4). Ayrıca Anayasanın 29.Maddesi, 1 fıkrası “hiç kimse zulme, insanlık dışı davranışlara ve de zorla asimilasyona maruz kalmaz” demektedir.

¹⁰⁷ “Baş müftülüğe Mustafa Alış Seçildi”,Zaman , (28 Mart 2005), yıl.13, sayı:13.

Eski komünist rejimin yıkılmasıyla Bulgaristan Müslümanlara dini haklarını tanıdı. Din ibadetlerine özgürlük, İslam dini geleneklerinin uygulanması, eski ve yeni camilerin yapılması, kuran kursları organize edilmesi, Rusçuk, Şumnu ve Momçilgrat'ta yeni Müslüman din okullarının açılması ve yurt dışında İslam dini okuma fırsatları gibi imkânlar sağlandı. Bulgaristan'da yaklaşık 1044 cami bulunmaktadır. 1992'de yeni camilerin yapılması için devlet katkıda bulunmadı. Bunun için gereken fon ve bağışlar yurtdışından sağlandı.¹⁰⁸

Bulgaristan'da 50 yıldır verilmeyen din dersleri yeniden 1997–98 öğretim yılında verilmeye başlandı.1999–2000 öğretim yılından itibaren ise İslam din dersi mecburi seçim dersi gibi sadece yedi okulda okutuldu. Yani toplam 634 öğrenci İslam din dersi gördü. Aynı ders yılında Hristiyan din dersi gören öğrencilerin sayısı ise 10.154'tür. Milli Eğitim Kanunun 8.Maddesi, 1.fıkrası “İslam din dersi Bulgarca dilinde yapılır” demektir.¹⁰⁹

Aralık 2002'de Milli Meclis yeni Din Kanunu kabul etti. Böylece din ayrımcılığın önlenmesi için mekanizmalar benimseyerek din hakları ve özgürlüğü garanti altına alındı. Bu kanun yürütmenin, mezheplerin iç organizasyonuna karışmasını önlemektedir.

Bulgaristan'ın 1991 Anayasası temel insan hakları ve özgürlüklerini garanti altına almaktadır ve egemen prensiplerinden biri bireyin hakları ve güvenliğidir. Son yıllarda Bulgaristan'da sivil toplum ve çok taraflı demokratik prensipler üzerinde kurulan etnik gruplar arası ilişkiler modelini teyit edildi. Bu modelin özü azınlıkların sivil topluma entegrasyonu ve onların etnik, din ve dil kimliğini koruma prensipleri arasında dengeli yollarla azınlık problemlerinin çözülmesidir.

Bulgaristan Anayasası ve birçok Bulgar kanunları anti-ayrımcılık kararnameleri içermektedir. Ayrımcılığın önlenmesi için Bulgar hukukuna uluslararası hukukun anti-ayrımcılık kararnameleri de dahil edildi. Örneğin Sosyal Yardım Kanunun 3. Maddesi “sosyal yardım yapıldığında ırk, milliyet, politik veya etnik mensubiyet, soy, din ve sosyal durum

¹⁰⁸ MARUSHIAKOVA: a.g.m., p.43.

¹⁰⁹ Doklad na Republika Bulgaria.....a.g.r., p.48.

nedeniyle ortaya çıkan ayrımcılığa izin verilemez”demektedir. Radyo ve Televizyon Kanunun M.76/1,”milli, etnik, din ve ırk üzerinde yapılan ayrımcılık içerikli reklâmların yayınlanmasına izin verilemez” demektedir.

Kültür Korunması ve Geliştirme Kanunun 2.Maddesi ,”Milli kültür politikasının temel prensipleri milli kültür birliğinin korunmasıyla birlikte kültür çeşitliği de teşvik edilmelidir”demektedir. Bu kanunun 31 Maddesi 2.fıkrası, “etnik, din ve dil topluluklar kültür faaliyetlerinin özgürlüğünü koruması için programlar ve projeler geliştirebilir”demektedir. 1999’da “Romanların Bulgar topluma eşit entegrasyonları için kabul edilen Çerçeve Programı” Romanlara karşı ayrımcılığın önlenmesi Bulgaristan devletinin temel siyasi önceliklerinden biri olduğunu belirledi. Eylül 2003’te ayrımcılığa karşı kapsamlı bir kanun kabul edilmesiyle ayrımcılığa karşı prensiplerin korunması için bağımsız bir komisyonun kurulmasını tasarladı.¹¹⁰

Ekim 2001 yılında Bakanlar Kurulunca, Bulgaristan hükümeti “İnsanlar Bulgaristan’ın Zenginliğidir” adı altında idari programını bildirdi. “Azınlıkların Entegrasyonu” özel bir bölümden oluşan bu programın bazı hedefleri şunlardır:

- İnsan ve azınlık haklarının korunması alanındaki iç yasaların Avrupa standartlarıyla uyum sağlaması.

- Etnik azınlıkların Bulgar toplumuna, politik, ekonomik, sosyal ve kültürel entegrasyonlarının sağlanması.

- Ulusal azınlıkların korunması için onaylanan Çerçeve Antlaşmasının etkili ve devamlı bir şekilde uygulanması vs.¹¹¹ Ekim 2002 yılında Kültür Bakanlığın “Roman Tiyatrosu” kurma projesi UNESCO tarafından tasdik edildi. Kültür Bakanlığına bağlı “Etnik ve Demografik Sorunlarda Milli Kurumu” azınlıkların geleneksel kültür faaliyetlerini desteklemektedir. Örneğin, Roman Yeni Yılı (14 Ocak), Karakaçan, Vlah ve Ermeni etnik toplumların Panayırleri, Müzik ve Şarkı Milli Roman Festi falı, uluslararası Roman günü (8 Nisan), Türk kültürünün geleneksel Festifalleri vs.¹¹²

¹¹⁰ Doklad na Republika Bilgaria.....a.g.r., p.18-21.

¹¹¹ Upravlenskata programa na pravitelstvoto na Republika Bilgaria, “Horata sa bogatstvoto na Bilgaria”.Razdel intagraziya na malzinstvata , İnstitut za izledvane na integraciyata,Sofia,2000, p.43-48 (Bulgaristan Cumhuriyetinin “İnsanlar Bulgaristan’ın zenginliğidir” idari programı ve azınlıkların entegrasyonu).

¹¹² Doklad na Republika.....a.g.r., p.34.

2002 yılın Radyo ve Televizyon Kanunu, “Bulgar milli televizyonunun birinci kanalında günde on dakikalık Türkçe haber yayınlanabilir”demektedir. Bu kanunun 12 Maddesi, 2 fıkrası, “radyo ve televizyon operatörlerinin programları, ana dili Bulgarca olmayan Bulgar vatandaşları için başka dilde de program yayınlanabilir” demektedir. Türk azınlığı bu on dakikalık haberlerin çok az olduğunu ileri sürerek değişik konularda Türkçe programlar yayınlanmasını arzu etmektedirler. Haftada bir kez izleyicileri farklı etnik grupların hayatları ve problemlerini yansıtan “Zaedno” (Birlikte) adı altında bir program yayınlanmaktadır.¹¹³ Ayrıca “21.yüzyıl” adı altında Türk Kültür Merkezinin yardımıyla 2002’den itibaren Bulgaristan’daki azınlıklar hakkında programlar yayınlanmaktadır. Müslüman, Ermeni ve Yahudi dinine mensup kişiler tarafından geleneksel din bayramlarında Bulgar Milli televizyon kanalında kendi dilinde her toplum bayramlarını kutlama hakkına sahiplerdir.¹¹⁴

Bulgar ulusal radyosu günde iki saat Türkçe yayın yapmaktadır. Türkçe yayınlar Bölümü Baş redaktörü Ahmet Ali’nin hedefi günde 6 saatlik yayın yapmaktır. İlk defa 1948 yılında yayın hayatına başlayan Türkçe radyo yayınları 1985 yılı başında kapatılmış. 1994 yılında yeniden yayın hayatına başlamıştır. 2005 yılında başlayarak yayınların altı saate çıkarılması için Ulusal Radyo Yönetim Kurulunun kabul ettiği üzere 2007 yılına geldiğimizde 6 saatlik yayın yapması gerekmektedir.¹¹⁵

1989 yılından itibaren Türkçe medya faaliyetleri de artmıştır. 1990’dan itibaren Bulgarca ve Türkçe olmak üzere “Müslüman” adıyla bir gazete yayınlanmaktadır. “Prava i Svobodi” (Hak ve Özgürlükler) HÖH’nin yayın organı 1991’de yayınına başlamıştır. 1992 den beri Filiz Güven Vakfı tarafından çocuklar için Cırcır ve Balon dergiler yayınlanmaktadır. Abdullah Güven’in “Zaman” Gazetesi Bulgaristan’da faaliyet göstermektedir. 1992’den beri “Gönül”, “Ümit”, “Kaynak”, “Deliorman” ve “Tolerans” gibi gazeteler çıkmaktadır. 2002 yılından itibaren yeni “Sabah” gazetesi çıktı. Bu gazeteler basılmasına rağmen devlet tarafından tamamen desteklenmemektedir. 1995’ten sonra Roman gazeteleri ve yayınları çıkmaya başladı. Örneğin, “Devlecano Sesi Romalen”(Allahın Sesi), “Ziganite” (Çingeneler),

¹¹³ Doklad na Rrpublika Bulgaria.....a.g.r., p.50-51.

¹¹⁴ TAHİR: a.g.e., s. 125.

¹¹⁵ <http://www.umatdergisi.com> “Bulgaristan Radyosu Türkçe Radyo Yayınlar Bölümü 10 yaşında”, (01. 01. 2005).

“Romano İlo” (Roman Yureği), “Cypsy Rai” (Çingene Cenneti) vs. Vidin şehrinde kurulan yerli “Roman” kablo kanalı Roman dilinde programlar yayınlamaktadır.¹¹⁶

Ermeni toplumunun “Erevan” gazetesi 1944’ten beri hiç kesilmeden yayınlanmaktadır. 1991’den itibaren “Vahan” ve “Ermeni” gazeteleri yayınlanmaktadır. Vlah toplumun “Timpul” gazetesi Bulgarca ve Romence dilinde üç ayda bir 1993’ten beri yayınlanmaktadır.¹¹⁷

Bulgaristan, devletin ve milletin birliğinin korunması için anayasanın 11. Maddesi 1. fıkrasında etnik, ve dini temellere dayanan politik partilerin kurulmasını yasaklamıştır. Bulgar anayasası, tekelli bir rejimde inkar edilen temel azınlık haklarını garanti altına aldı. Anayasanın 29. Maddesi 1. fıkrası “asimilasyon yasak edildi”¹¹⁸ demektir.

Bulgar Sosyalist Partisi, HÖH partisinin kurulmasına karşıydı ve HÖH’ün Bulgar devleti zararına çalıştığını öne sürdü. Anayasa Mahkemesi, Parlamentodaki 94 milletvekilinin talebi üzerinde HÖH konusunu ele aldı. Bulgar Anayasa Mahkemesi bu partinin oluşumu ve faaliyetlerini anayasa dışı bulmadı. Anayasa Mahkemesine göre etnik ve din temeli üzerine kurulan hiçbir kurumu yasaklanamaz. Aksi taktirde “Hristiyan” kelimesini içeren bütün partilerin de yasaklanması gerektiğini belirtti.¹¹⁹

Milletvekili ve İnsan Hakları ve Din Komisyon Başkan Yardımcısı Ahmet Hüseyin, bugün Türklerin haklarının birçoğunu aldığını ve radyo, gazete, tiyatro gibi Türkçe faaliyet gösteren derneklerin¹²⁰ mevcut olduğunu belirtmiştir. Günümüzde Bulgaristan resmi

¹¹⁶ PIRVANOV: a.g.e., s. 226; TAHİR: a.g.e., s.125-126.

Çingene yayınları için bkz: Open Society Institute 2001, Minority Protection in Bulgaria. Monitoring the EU Accession Process: Minority Protection. s.108.

¹¹⁷ Doklad na Republika Bılgaria.....a.g.r., p.52-53.

¹¹⁸ Anayasanın tam metni için bkz: <http://www.oefre.unibe.ch/Law/icl/bu000000.html>

¹¹⁹ Vladimir ORTAKOVSKI: Minorities in the Balkans, Transitional Publishers, Inc. Ardsley, New York, 2000, s. 160.

¹²⁰ Örneğin “Güven Vakfı” Sofya’da 1993’de kuruldu ve 52 üyeye sahip bir kuruluştur. Bu vakfın faaliyetleri çerçevesinde Bulgaristan’da ve diğer Balkan ülkelerinde etnik grupları ve dinsel topluluklar arasındaki anlayışın kuvvetlenmesini ve geliştirmesini sağlamaktadır. Bu vakıf Türk azınlık öğrencilerin hem Bulgar dili hem de anadilini geliştirmeleri için katkıda bulunmaktadır. Bkz: Keith SNAVELY, Lena CHAKAROVA: “Confronting Ethnic Issues: The Role of Nonprofit Organisations in Bulgaria”, East European Quarterly, XXXI, No.3, September, 1997, p. 323.

dairelerinde üçü bakan olmak üzere devlet makamlarına toplam 3 bin Türk yerleştirdiklerini belirten Hüseyin, şu anda hükümet ortağı olan HÖH partisiyle birlikte Türklerin Rönesans devrinin en iyi günlerini yaşadığını açıklamıştır. Hüseyin, eskiden Belene kampında yatan sürgünlerin emekli maaşlarına 30 ile 50 leva (30-50TL) arasında ek yapılması konusunda Meclise teklif sunduklarını bildirdi.¹²¹

2001 yılından itibaren Bulgaristan'ın Savunma, Mali ve Tarım ve Orman, Çevre, Su ve Bölgesel Gelişim Bakanlıklarında Türk kökenli Bakan yardımcılarını görevlendirildi. Dış İlişkiler Bakanlığı Baş sekreteri Türk kökenlidir. Tarım ve Orman Bakanlığının parlamento sekreteri, iki Belediye Müdürü, yedi Belediye yardımcı müdürleri, Çocuk Koruma Devlet Ajansı Başkanı gibi hepsi Türk kökenlidir. Ünal Lütfi Bulgaristan Meclis Başkan Yardımcısıdır. Meclis Sosyal Komisyon Başkanı da Hasan Ademov'dur.1999 yerel seçimlerde HÖH listesinden 24 Belediye Başkanı, 486 Belediye danışmanı ve Belediye dairelerinde birçok Muhtar seçildi. 2000 yılında Bulgaristan Sağlık Bakanlığında ve Bölgesel Gelişme Bakanlığında üçer Çingene uzmanı da yer aldı.¹²²

21 Ekim 2002'de Bulgaristan İçişleri Bakanlığında toplam 158 Roman kökenli bir kadro oluşturuldu. Bunlardan 4'ü subay, 89'u ise çavuş olarak "Milli Polis Şubesine" bağlı Koruma Polisi gibi çalışmaktadırlar.¹²³

Ayrıca Kültür Bakanlığına bağlı ve kültür sorunlarıyla ilgilenen "Sosyal Roman Kurumu"un Başkanı Roman kökenlidir ve Kültür Bakanlığı Başuzmanıdır. Ancak günümüze kadar Bulgar hükümetinde Roman Bakanı olmamıştır.¹²⁴

Helsinki Komitesi tarafından hazırlanan yıllık rapora göre, 2004 yılında Bulgaristan'da insan hakları konusunda genel anlamda bir değişme olmadığı kaydedildi. Din özgürlüğü alanında ise gerileme yaşandığı savunuldu. Bulgaristan Helsinki Komitesi Başkanı Krasimir Kanev, insan hakları konusunda herhangi bir çalışma bulunmamasından dolayı Bulgaristan'da

¹²¹ "Kırcaali'de Şehitler Dualarla Anıldı", *Zaman*, (03-09 Ocak 2005) Yıl: 13, Sayı: 1.

¹²² Doklad na Republika Bilgaria.....a.g.r., p.69.

¹²³ a.g.r., p.70; Open Society Institute 2001, a.g.r., s.109-110.

¹²⁴ Doklad na Republika Bilgaria, a.g.r., p.28.

2004 yılında hiçbir ilerleme kaydedilmediğini iddia etti. Kanev, 2004 yılında genel olarak insan haklarındaki en fazla ihlalin din özgürlüğü, mahkeme kararlarında ve hapishanelerdeki durum konularında yaşandığını belirtti. Ahlaksız davranış sergileyenlerin sayısının büyümesine dikkati çeken Komite, Bulgaristan Parlamentosu'nun Roman çocuklarının eğitim durumlarını iyileşmesine yardımcı olacak "Eğitim Fonu Yasa Tasarısı'nı" kabul etmemesini büyük başarısızlık olarak değerlendirdi.¹²⁵

¹²⁵ "İnsan Haklarında İyileşme yaşanmadı", Zaman, (28 Mart 2005), yıl.13, sayı: 13.

B. Uluslararası Antlaşmalar Çerçevesinde Bulgaristan’da İnsan ve Azınlık Haklarının Korunması

Bulgaristan geçiş döneminde Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliğinin güç dengeleri baskısında kalması azınlık politikasını tekrar ele alınmasında etkili olmuştur. Bulgaristan, Avrupa Birliğe entegrasyon sürecinde azınlıkları da ilgilendiren bir çok reform önlemleri üstlenmiştir.

Bulgaristan, ülkedeki azınlık haklarını düzenlemesiyle ilgili bütün önemli ikili ve çok taraflı uluslararası antlaşmalara taraftır. Örneğin: 1945 BM Şartı, Uluslararası “Sivil ve Siyasi Haklar Antlaşması”, 1948 Avrupa İnsan Hakları Antlaşması, 1965 Irksal Ayrımcılığın önlenmesi ve Cezalandırılması Antlaşması, 1960 Eğitim Ayrımcılığına Karşı Antlaşması, ve 1975 Helsinki Sonuç Belgesi.¹²⁶ Bulgaristan 1992’de AK’ ye üye olduktan sonra, 13 Temmuz 1992’de Avrupa İnsan Hakları Antlaşmasını imzalayarak onayladı. 1955’te OON üyesi olan Bulgaristan bu dünyevi kuruluşun faaliyetlerinde aktif yer almaktadır, özellikle insan hakları ana organlarında. Örneğin: Genel Kurulun Üçüncü Büyük Komitesi, Sosyal Kurumu, İnsan Hakları Komisyonu vs. Bulgaristan, Ulusal Azınlıkların Korunması için Çerçeve Antlaşmasını 1999’da onayladı. Ayrıca Bulgaristan İnsan Hakları Avrupa Antlaşmanın idam cezasını kaldıran Protokol No.13’ü Aralık 2002’de onayladı.¹²⁷

Bulgaristan Batıya özellikle insan hakları karnesini düzeltmek konusunda kararlı olduğunu göstermek için Türk azınlığın varlığını anayasa kapsamında tanıdı ve yoğun değişiklikler için faaliyetlerini arttırdı. Buna örnek olarak Başbakan Petır Sloyanov, Bulgaristan’ın Avrupa Konseyinin Çerçeve Sözleşmesini imzalaması konusunda sıkı bir kampanya yürüttü.

UDF de azınlıkların siyasal hayata entegrasyonu konusunda ciddi çalışmalara yönelmiştir. 6 Eylül 1997 UDF parti kongresinde liderler, ulusal azınlıkları yerel yönetimlere polis teşkilatına ve orduya alınmaları gibi tam olarak Bulgar toplumuna entegre etmeyi

¹²⁶ KARASİMEONOV: a.g.m, p.1.

¹²⁷ 2003 Regular Report on Bulgaria’s progress towards accession “Human rights and the protection of minorities” http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2003/pdf/rr_bg_final.pdf. P.20-21.

amaçlayan bir girişim başlatmışlardır. Bu çalışmalar AB'nin genişleme sürecinin ikinci turunda 1999'da Bulgaristan'a tam üyelik vaat etmesiyle ilgiliydi.¹²⁸

Bulgaristan'ın azınlıklar konusunda üstlenmiş olduğu en ciddi antlaşmalardan biri Avrupa Konseyi'nin Çerçeve Antlaşması, Başbakan Petır Stoyanov tarafından 9 Ekim 1997'de imzalanmış ve 18 Şubat 1999'da Bulgar Parlamentosu tarafından onaylanmıştır.

Bu antlaşmaya günün Bulgar Dışişleri Bakanı bir şart koymuştur: “Söz konusu sözleşme yedi azınlık gruba uygulanacaktır”. Bunlar Türkler, Çingeneler, Ermeniler, Ulahlar*, Karakaçanlar*, Yunanlılar ve Yahudilerdir. Makedonlara bu hak tanınmadı. Çünkü Bulgarlara göre böyle bir azınlık yoktur. Pomaklar da bu azınlık gruplara girmiyor çünkü Bulgarlar, Pomakları azınlık olarak değil, Bulgar Müslüman'ı (Müslüman olmuş Bulgar) olarak kabul etmektedir.¹²⁹

Bundan böyle Bulgaristan'da azınlık gruplar farklı biçimde algılanmaktadır: Türkler Bulgarların ötekileridir, Çingeneler genelde diğerleridir, Pomaklar bizim (Bulgarın) diğerimizdir. En olumsuz görüş ve muamele Çingenelere karşıdır. Pomaklara karşı görüş değişmektedir. Sık sık ayrımcıdır fakat bundan daha sık ayartıcıdır. Onlara bizim “komşumuz”, “dostumuz”, “kan ve dilde kardeşimiz”dır diyor. Böylece onlara artık “diğeri” olmayı ve bizden bir parça olma şansı verilmektedir. Türklerin böyle bir şansı yok. Bulgarlar, Çingenelerin de böyle şansı olmasını istemezler.¹³⁰

¹²⁸ MANDACI: a.g.e., s. 115

*Ulahlar Balkanlar'da yüzyıllardır yaşayan Ortodoks-Hristiyan bir toplumdur. Günümüzde Bulgaristan'da Ulahların (Aromani) nüfusu 4000-5000 kişi civarındadır. Bkz:İbrahim KARAHASAN-ÇINAR: Etniçeskite Malzinsva v Bılgaria- İstoria, Kultura, Religiya, (Bulgaristan'da Etnik Azınlıklar-tarih, kültür, din), Lik, Sofya, 2005, s.43-44.

*Karakaçan ismi Türkçe anlamında “kara kaçan” veya “kır'da kaçan” anlamına geliyor. Bu halkın kara koyunun (karakaçan bir koyun türüdür) yününden kendilerine hazırladıkları koyu giyimleri nedeniyle bu ismi taşımaktadırlar. Bugün Karakaçanlar sadece Bulgaristan'da ve de Yunanistan'da yaşıyor. Onların kökü tartışmalı konu olmakla beraber, etnik bilinç konusunda ilk sırada Yunan kimiği geliyor. Karakaçanlar Ortodoks Hristiyanıdır. 1991 nüfus sayımlarda onların nüfusu 5.144 kişiydi. 2001 nüfus sayımlarda “Karakaçan” etnik kategorisinde 4.107 kişi olarak belirlendi. Yunan etnik gruba ise kendini daha 3.408 kişi belirtti.

Bkz:KARAHASAN-ÇINAR: a.g.e., s.101-107.

¹²⁹ MANDACI: a.g.e., s. 106

¹³⁰ MARUSHIAKOVA: a.g.m., s. 56-57.

Bulgaristan'ın Çerçeve Antlaşmasını onaylaması konusunda ciddi tartışmalar yaşanmıştır. BSP tarafından yönetilen parlamento grubu, Bulgaristan'ın toprak bütünlüğüne tehlike oluşturacak bu antlaşmanın imzalanmasına karşı çıkmıştır. Bu görüşe karşı çıkan başta Cumhurbaşkanlığı, UDF ve HÖH olmak üzere bu antlaşmanın onaylanması durumunda iç barışın sağlanacağını ve üniter yapının bozulmayacağı görüşünü savunmuşlardır.

Ayrıca BSP antlaşmada geçen “ulusal azınlık” kavramının kaldırılmasını istemişti. Çünkü bu belge kabul edildikten sonra Pomak azınlığının da tanınması gerekiyordu. HÖH ve UDF partilerinin desteklediği önergede ise “ulusal azınlık” sözcüklerine dokunulmamıştır.¹³¹

Avrupa Konseyi Çerçeve Antlaşmasına eklenen deklarasyonlardan ilki, AK nosyonlarına uyulacağı ve Avrupa Kurumlarına entegre olunmasına gayret edileceği vurgusunu yapmaktadır. Bu Antlaşmaya 18 Şubat 1999'da eklenen ikinci bildirge ise antlaşmanın Bulgaristan'ın sınır bütünlüğünü bozmak, üniter yapısını değiştirmek ve egemenliğini bozmak için kullanılamayacağını ifade etmektedir.¹³²

Bulgaristan'ın imzaladığı Çerçeve Antlaşması “ana dili Bulgarca olmayan” vatandaşlara uygulanacaktır. Bulgaristan Helsinki Komitesi raporuna göre ve de Bulgar Anayasanın 5. Madde, 4. fıkrasında belirlediği gibi Bulgaristan'da uluslararası hukukun iç hukuka üstünlüğü tanınmış ve ülkedeki azınlıklar doğrudan uluslararası yaptırımlar tarafından korunmaktadır.¹³³

Çerçeve Antlaşmanın imzalandıktan sonra Bulgar Başbakanı Ivan Koslov “Elveda silah, elveda patriotizm, milliyetçiliği gömdük”¹³⁴ ifadesiyle bir açıklamada bulundu. Bu antlaşma öncelikle azınlıklara bir kimlik kazandırdı. Fakat bugün kime kimlik lazım? diye sorulursa

¹³¹ Mustafa TÜRKEŞ: “Geçiş Sürecinde Dış Politika Öncelikleri: Bulgaristan Örneği”, Türkiye'nin Komşuları, İmge Kitabevi, Ankara, 2002, s. 206 - 207

¹³² AK'nin Çerçeve antlaşmaya eklenen deklarasyon için bkz:

<http://www.conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/157.htm>

Çerçeve Antlaşması hakkında daha çok bilgi için bkz: Mustafa TÜRKEŞ: “Geçiş Sürecinde Dış...” a.g.m., s.206- 207.

¹³³ Lilia PETKOVA: “The Integration Process of the Turkish Minority in Bulgaria in the Post – Cold Era”, Budapest, (27.06.2002) . <http://www.kakanien.ac.at/beitr/fallstudie/LPetkova1.pdf> ;

“Framework Convention for the Protection of National Minorities”, Strasbourg, European Treaty Series, No.157, (01.02.1995). <http://humanrights.coe.int/minorities>, 05.02.2002.

¹³⁴ “Bulgaria Recognises Minorities” AIM Sofia, (05 March 1999), <http://www.aimpress.ch/dyn/trae/archive/data/19903/90316-004-trae-saf.htm>

Bulgaristan'da Türk kimliği mevcuttur ve kimse bunu inkar etmemektedir. Ermeni ve Yahudilere gelince onlar azınlık gibi kabul edilmeleri konusunda pek de istekli değiller. Çingenelerin ise böyle bir kimliğe fazla ihtiyacı yoktur. Onların ihtiyacı insan haklarının korunmasıdır.

Günümüzde Türk azınlığın durumu üzerinde Bulgaristan'da çalışan "US Department of State" ve "Human Rights Watch" İnsan Hakları Kurumlarının son raporları sonuçlarına göre Türk azınlığa karşı muamelelerin iyileştiğini ve eleştirilecek bir şey kalmadığı vurgulamaktadır. Raporlarda sadece Roman azınlığa karşı ayrımcılık muamelesinin devam ettiği ve genel insan hakları bakımından ekonomik problemlerle yüklü olduğu belirtilmektedir.¹³⁵

1990'lı yılların başından itibaren Bulgaristan'da ve diğer merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinde yaşayan Roman toplumu için toplumsal politik organizasyon programı başlatıldı. Balkan Roman Federasyonun ilk konferansı Bulgaristan'da Aralık 1999'da düzenlendi. Bu konferansta Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Yunanistan, Kosova, Makedonya, Romanya, Slovenya ve Hırvatistan ülkelerinin Roman kuruluşlarının temsilcileri katıldı.

Birçok yabancı hükümet, hükümet dışı ve dini kurumlar Roman kuruluşlarının faaliyetlerine yardımcı olmaktadır. Son zamanlarda Roman toplumu AB için kontrol edilemeyen kütleli göç tehdidi oluşturduğu için onlara karşı gösterilen ilgi büyümeye başladı.

Bulgaristan 1999'da "Romanların Bulgar Toplumuna Eşit Entegrasyonları için kabul edilen Çerçeve Programı" doğrultusunda Roman toplumu için eğitim ve sağlık alanlarında bazı olumlu gelişmeler görüldü. 2002 yılında Roman çocukların, topluma entegrasyonlarını sağlayacak Roman okullarında değişik kılavuz projeler uygulanmaya başlandı. Ağustos 2002'de Eğitim ve Bilim Bakanlığının kabul ettiği yeni bir kanunun amacı normal gelişen Roman çocuklarına sosyal yardım veren özel okullara (zihinsel özürlü okullar) kabul etme işleminin durdurulmasıydı. Eylül 2002'de "azınlık çocuklarının entegrasyonları için yeni

¹³⁵ US Department of State 2000, 1999 Country Report on Human Rights Practices, (15 March 2001).
http://www.state.gov/www/global/human_rights/1999_hrp_report/bulgaria.html

direktiflerin” yayınlanması eğitimle bütünleşme stratejinin taslağı çizildi. Bu stratejinin ana öğeleri Roman kültürünün korunması ve onların entegrasyonlarıdır. Eylül 2002’de Mili Eğitim Bakanlığı Roman çocuklarına zorunlu ve ücretsiz okul öncesi hazırlık derslerin verilmesi için bir program tanıttı. Bu hazırlık programı Roman çocukların egemen eğitim sistemine entegre olmalarına yardımcı olacaktır.¹³⁶

2 Şubat 2005 tarihinde “Romanların On yıllık Entegrasyon” programının resmi açılışı için Merkez ve Güneydoğu Avrupa’nın 10 ülkesinin başbakanları Sofya’da bir araya toplandılar. Bu ülkelerin başbakanları ülkelerinde yaşayan Roman azınlığın yaşam koşullarının iyileştirilmesi için 10 yıllık (2005-2015) süreli bir projede büyük sorumluluk aldılar. Bulgaristan, Romanya ve Sırbistan ülkelerinde yaşayan Roman azınlığın en yoksul olduğu belirlendi. Birleşmiş Avrupa’da Roman azınlığın nüfusu %2’dir ve onlar diğer topluluklardan 10 – 15 kat daha kötü yaşamaktadır. Bu ise Avrupa güvenliğini tehdit eden unsurlardan birisidir.¹³⁷

Bulgaristan’da BM kalkınma programı tarafından geliştirilen “etnik azınlıkların konut şartlarını iyileştirme” programı çerçevesinde Bulgaristan’da toplam 47 bin 157 konut inşa edilecektir. Beş çeşit konutun 10 yıl içinde yapılması planlanıyor. Bu program Romanların Topluma Entegrasyonu (2005–2015) projesinin hayata geçirilmesiyle aynı zamana denk geldi.

Bulgaristan’da 88 şehirde toplam 100 mahallede yaşayan Roman nüfusunun 412 bin 500’ü bulunduğu tahmin ediliyor. Bu program tasarısı, doğal afetlerden sorumlu eski Devlet Bakanı Filiz Hüsmenova tarafından tanıtıldı.¹³⁸

Bulgaristan AB’ye girdiğinde azınlıkların durumunun daha da iyileşeceği açıktır. Ancak azınlıklara karşı baskıcı bir tutum izlenemeyeceğini kimse garanti veremez. Örneğin Yunanistan AB üyesi olmasına rağmen Batı Trakya’daki Türk azınlığının haklarını ihlal etmesine engel olunamadı. Ancak Bulgaristan’nın zayıf ve fakir bir ülke olması Avrupa

¹³⁶ 2003 Regular Reports on Bulgaria....a.g.r., s.25-26.

¹³⁷“Soros dava no: 67 stotinki godišno na ziganite u nas”(Soros çingenelere yıllık 67 kuruş veriyor), Politika, (05- 11 Şubat 2005), s. 12- 13.

¹³⁸ “Şehirlerdeki Rom Mahallelerine 47 bin 457 konut inşa edilecek”, Zaman, (28 Şubat- 06 Mart 2005), Yıl:13, Sayı:19.

kurumlarının azınlık konusunda ciddi yaklaşımları bu yöndeki bir girişimi önleyebilir durumdadır. Bunun için azınlık kimliğin korunması sadece gerçek hayatta önemlidir, uygulamada kanunların ve yasaların içeriği zayıf kalmaktadır. Büyüyen göç hareketleri ve AB'nin Doğuya doğru genişlemesi, azınlık haklarının daha da düzenli çerçeve içerisinde alınması kaçınılmaz olacaktır.

4. Hak ve Özgürlük Hareket Partisi (HÖH)

5–29 Haziran 1990 tarihinde Kopenhag’da yapılan AGİK (AGİT) İnsan Boyutu Konferansı’nda kabul edilen bir metinde “ulusal azınlıklara mensup kişilerin kendi partilerini kurma ve siyasal hayata katılma hakları tanınmıştır.”¹³⁹

HÖH’nin Türklerin partisi olduğu kanısı sadece Bulgaristan’da değil, Avrupa Konseyi, Fransa, Doğu Avrupa, Ortadoğu ülkeleri de etnik temelli olduğunu varsaymışlardır.

Etnik partiler toplumdaki bölünmeleri ve farklılıkları temsil eden bir kurum gibi kabul edilebilir. Etnik partiler bütünleştirici gibi değil, başlıca bir etnik grubunun menfaatlerini temsil eden bir kuruluş gibi başlar. Etnik partinin hedeflerinden biri belli etnik grubunun kültür kimliğini koruması ve dil özerkliğin peşinde gitmesidir. Ayrıca etnik partinin siyasal parti niteliği kazanması için halkın veya belirli halk kesiminin desteğini sağlaması gerekir.¹⁴⁰

Etnik partiler milliyetçilik hareketlerden uzak durarak işbirliği ilişkilerine yoğunlaşmaktadırlar. Bulgaristan’da Türk azınlığın ilk post-komünist siyasi kuruluşu olan Hak ve Özgürlük Hareket Partisi devletin toprak bütünlüğünü gözeterek etnik çoğunluğun hakları üzerine şiddet oluşturacak hareketlerden kaçınacağını belli etmiştir.

HÖH’nin öncelikli prensiplerinden bazıları şunlardır:¹⁴¹

- Şovenizme (aşırı ulusçuluk akımı), revanşizme (intikamcı) ve İslam fundamentalizmine (köktendincilik) karşı çıkmak.
- Özerklik fikrine kesinlikle karşı çıkmak.
- Bulgaristan’da etnokültürel topluluklarının uyumları için enternasyonalizm prensibini benimsenmek.
- Prensipli ve mutlak milli politikanın oluşturmasıyla birlikte Bulgaristan vatandaşları arasındaki anlaşmanın, işbirliğin ve eşitliğin uygulanması.
- Bulgaristan’da yaşayan azınlıklarının hak ve özgürlüklerininin sağlanması için Bulgar milli kanunları, uluslararası prensiplerine ve de normlarına uyum sağlaması vs.

¹³⁹ Nurcan ÖZGÜR: *Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi 1989-1995*, Der Yayınları, İstanbul, 1999, s.30.

¹⁴⁰ John T. İSHİYAMA and Marijke BREUNING: “Ethnopolitics and Ethnic Parties”, *Ethnopolitics in the new Europe*, Lynne Rienner publishers, Boulder, London, 1998, p.4-5

¹⁴¹ HÖH’nin prensipleri için bkz: Nurcan ÖZGÜR: a.g.e., s.100-101. ;

“Ustav na dvijenie za prava i svobodi” (HÖH’nin Tüzüğü), <http://www.dps.bg/?pit=7&it=7>

HÖH'ün ilk ve günümüze kadar tek lideri olan Ahmet Doğan'a göre¹⁴² azınlıkların toplum içinde bütünleşme prensipleri ile etnik ve dini kimlikleri arasındaki dengeyi koruyabilecek tek şey liberal doktrindir. Çünkü liberal fikir, insan hakları ve özgürlük politikalarını koruyan kurumların yasal yapılarına uymaktadır.

A. HÖH'ün Siyasi Performansı (1990–2005)

HÖH partisi 1985'ten 1989'a kadar asimilasyon kampanyasına karşı çıkan "Milli Türk Kurtuluş Hareketi"¹⁴³ gizli adıyla ortaya çıkmıştı. Bulgaristan sakin etnik ilişkilerini sürdürme başarısının en önemli faktörlerinden biri komünist rejiminin düşmesinden hemen sonra yapılan ilk seçimlerden itibaren Türk azınlığın parlamentoda temsil edilmesi olmuştu. 1989 yılı kadar Bulgaristan'ın Osmanlı egemenliğinden kurtuluşunun 114 senesi idi. O tarihten bu yana Bulgaristan'ın politik hayatında hiçbir zaman Türklerin çoğunluk teşkil ettiği siyasi bir parti ve parlamenter grubu olmamıştır.

Geçiş döneminde Bulgaristan'da ortaya çıkan sosyal ve ekonomik değişimden en fazla etkilenen Türk-Müslüman azınlık nüfusu olmuştu. Bir yandan toprak özelleştirilmesi, diğer yandan ise bu nüfusun çoğunluğu bağlı olduğu tütün ve ekin üretiminde alış taleplerinin azalması sorunlarıyla karşı karşıya gelmişti. 1989'dan itibaren göçler hiç kesilmeden devam etmiş ve HÖH bağlı olduğu Türk seçmenlerinin oyunu kaybetme tehlikesiyle yüz yüze gelmişti.¹⁴⁴

¹⁴² Vladimir CHUKOV: "The Movement for Rights and Freedoms", Turkish Legacy in the Balkans, Yeni Türkiye Publications, Ankara, 2002, p. 593

¹⁴³ HÖH'nin kuruluşu için bkz: John T. İSHİYAMA and Marijke BREUNING: "The Movement for Rights and Freedoms in Bulgaria", Ethnopolitics in the new Europe, Lynne Rienner publishers, Boulder, London, 1998, p.25;

Bkz: Mehmet ALEV: "Bulgar-Türk Beraberliğinin Bazı Sorunları", Balkanlar'da Türk Kültürünün Düny- Bugünü-Yarını, Uluslar arası Sempozyum (26-28 Ekim 2001), Bursa, 2002, Uludağ Univ. Yayınları, s.148-149. HÖH'nin illegal varoluşu 1985'te Bulgaristan'da isim değiştirme kampanyanın hızlandığı dönemde başladı. Türk azınlığı yok etmeyi amaçlayan Bulgarlaştırma süreci insanlığa aykırıydı. Bu politikaya karşı bir tepki olacaktı. Bu tepki HÖH'nin doğmasına neden oldu. Ahmet Doğan başta olmak üzere ve on sekiz arkadaşları bu partiyi 1985'te kurdular. Bkz: Füzüzan, Balkan Yolcusu. Gezi Röportaj, Şefik Matbaası, 5. Baskı, İstanbul, 2003, s.136.

¹⁴⁴ R.J. CRAMTON: a.g.e., p.312-313.

Bulgaristan'da doğum oranı düşüş gösterirken , göç oranı hızla büyüyordu. 1992 ve 2001 iki nüfus sayımlar arasında Bulgaristan'ın nüfusu yarım milyonla veya %6.01 bir düşüş göstermiştir. Aynı dönemde genel doğum oranı %10.4'ten ,%9.0'a inmesine rağmen ,nüfusun azalması ana sebep göçtü. 1989'dan itibaren yaklaşık 700.000 kişi Bulgaristan'ı terk etmiştir. Bundan daha önemlisi ise göç edenler arasında büyük sayıda aydın kişi olmasıydı. :bkz. a.g.e., p.344.

Bulgaristan'da 1989'da yaşanan k t le göçü sonucunda ülkedeki Türk azınlığın nüfusu azaldı ve ekonomik açıdan yoksul durumuna d   t . Ayrıca bu g   sırasında yaklaşık 9.000 aydın T rk n¹⁴⁵ Bulgaristan'ı terk etmesi, Türk azınlığın yönetici kadro potansiyelini zayıflattı.

1990-96 yıllar arasında H  H' n meşruiyetini d   rmeye  alışan BSP, Anayasa Mahkemesine iki kez başvuruda bulundu. Böylece etnik anlaşmazlıklar artık yasal ve açık bir şekilde parlamento sahnesinde yer alıyordu. H  H, Haziran 1990'da yapılan ilk demokratik seçimlerde Büyük Millet Meclisin 400 üyeli parlamentoda 23 milletvekiliyle temsil edildi. Bu seçimlerde H  H partisi %5.43 (368.929) oy oranı kazandı. Bulgaristan Sosyalist Partisi (BSP) oyların %42.45'ni (2.886.363) alarak parlamentoda 211 milletvekiliyle çoğunluğu oluşturdu. Sosyalist partinin kazanmasına rağmen H  H, Birleşik Demokratik G  ler (UDF) partisiyle yakın ittifak kurdu ve siyasi açıdan ne kadar güçlü olduğunu gösterdi.

17 Ekim 1991'de yenilenen seçimlerde oyların %28.07'si ile parlamentoda 110 sandalye kazanan UDF partisi seçimleri kazandı. Parlamentoda büyüklük bakımından üçüncü siyasi güç olan H  H, 1991 seçimlerinde oyların %6.17'sini (418.341) almasına rağmen, g  lerden dolayı milletvekili sayısı 21'e indi.¹⁴⁶ Yerel yönetim seçimlerinde H  H, 27 il e ba kanlı ı, 653 köy muhtarlı ı ve 1144 il e danışman  yeli ine sahip oldu.¹⁴⁷

1991'de UDF ve H  H partilerinin parlamento çoğunluğu, rejimin değişmesi ve serbest pazar ekonomisine geçiş sürecinin gerektirdiği yeni yasaları kabul etti. Ayrıca H  H milletvekili Hasan Ali tarafından sunulan tütün kanunu kabul edilerek tütün alanındaki tekel kaldırıldı. H  H' n parlamento desteği ile Filip Dimitrov liderliğinde ilk demokratik (UDF) hükümeti kuruldu. Fakat sağlam parlamento  o unlu undan yoksul olan bu hükümet, BSP'nin baskıları altında kaldı ve reform gecikmelerine sebep oldu. UDF ve H  H partileri arasında anlaşmazlıkların da yo unla ması sonucunda H  H'e hem sağdan hem de soldan saldırıldı. Bu gergin ortamdan yararlanan BSP, halk çoğunluğunun desteğini tekrar almayı başardı. BSP'nin bu oyununda yer alan Nedim Gencev ve Mehmet Hoca'nın kurdukları "Adalet Demokrat Partisi" H  H' n yaklaşık 32 bin seçmen ve birkaç milletvekili

¹⁴⁵ John T. İSHİYAMA: "The Movement for..." a.g.m., s.29

¹⁴⁶ TODOROV: a.g.e., s.341-343.

¹⁴⁷ B RK  : a.g.m., s.73;   ZG  R: a.g.e., s.121.

kaybetmesine sebep oldu. Bu nedenle 37'inci Milli Meclis seçimlerde HÖH'ün parlamentoda milletvekili sayısı 15'e indi.¹⁴⁸

Diğer taraftan Aralık 1992'de eski HÖH üyelerinden Adem Kenan Razgrat bölgesinde "Türk Demokratik Parti"sini oluşturduğunu ilan etmişti. Bu partinin hedefi Türk azınlığın yaşadığı bölgelerde iç özerkliğin kurulmasıydı. Bu fikir Türk toplumu tarafından desteklenmedi, sadece medyanın anti-Türk kampanyalar başlatmasına neden oldu.

Bu dönemde yaşanan diğer ilginç bir olay da Pomak partisinin kurulmasıydı. Pomak asıllı Kamen Berov "İşçi Demokratik Parti"nin kuruluşunu Aralık 1992'de ilan etti. Berov'a göre bu partinin hedefi, ayrı bir etnik topluluk oluşturan Pomakların menfaatlerini ifade etmesidir. Fakat bu parti de Pomak toplumu tarafından desteklenmedi.¹⁴⁹

Aralık 1994'te yapılan parlamento seçimlerini BSP kazandı (%32.36). Türklerin zorla Bulgarlaştırıldığı dönemde Eğitim Bakanı olan Dimitrov,¹⁵⁰ yeni hükümetin Eğitim ve Teknoloji Bilim Bakanı oldu. 1994 seçimlerde HÖH %4.05'e tekabül eden 282.711 oy aldı ve parlamentoda sandalye sayısı 15'e indi.

1994 seçimleri, 125 sandalye ile çoğunluğu oluşturan BSP hükümetinde bakanların çoğunu sosyalistler teşkil ediyordu. Böylece HÖH bir adım geriye dönerek UDF'nin kurduğu "Birleşik Muhalif Güçler" (UtdDF) koalisyonuna katıldı. Kasım 1995'te parlamento üyesi BSP'li Ginço Pavlov, HÖH partisinin Bulgaristan için zararlı bir kuruluş olduğunu ileri sürerek, HÖH'ün yasaklanması için Anayasa Mahkemesine başvurdu.¹⁵¹

1994'te BSP'nin iktidara gelmesiyle HÖH artık azınlık nüfusu ile ilgili politikanın kısıtlandığını görerek Türk toplumunun haklarının reddedilmesi durumunda güçsüz kalacağını anladı. Sosyalist hükümeti, Türk ve diğer Müslüman azınlıkların haklarına önem vermedi ve önceki hükümetlerin yaptığı gibi azınlık sorunlarından kaçınma politikası izledi. BSP hükümeti geçiş döneminin sorunlarına çözüm yolu bulamadığı gibi ülkenin sosyal ve ekonomik durumunu daha da kötüleştirdi. 1996 sonunda ve 1997 başında UDF tarafından

¹⁴⁸ İbrahim Tatarlı, "DPS obştonazionalna partiya faktor za demokrazia v stranata"(ülkede demokrasi faktörü olan HÖH, genel milli partisi), <http://www.dps.bg/bg/history/history2.php#2>

¹⁴⁹ MARUHSİAKOVA: a.g.m., s.32-33.

¹⁵⁰ BÖRKÜ: a.g.m., s.73.

¹⁵¹ Antoine ROGER: "Economic Development and Positioning of Ethnic Political Parties: Comparing Post-Communist Bulgari and Romania", *Southeast European Politics*, Vol.III, No.1, June 2002, p.32.

organize edilen protesto baskıları sonucunda BSP istifa etmek zorunda kaldı. Böylece Ocak 1997’de yeniden parlamento seçimlerine gidildi.¹⁵²

29 Ekim 1995 belediye başkan seçimlerde HÖH ‘ün %3.66(244.317) oy oranıyla 26 belediye başkanı kazandı. 1991 parlamento seçimlerden sonra HÖH’ün seçmen oranının devamlı azaldığını görüyoruz: HÖH,1991’de %6.17, 1994’te %4.05 ve 1995’te %3.66 bir oy oranına sahip oldu.¹⁵³

Nisan 1997 parlamento seçimlerinde HÖH- Köylü Partisi, Yeşiller ve Demokratik Merkez Partilerden oluşan- Milli Güç Birlik (ONS) parti koalisyonunda yer aldı. %4.74 oy oranı alan ONS parlamentoda 19 milletvekiliyle temsil edildi. 1997 seçimleri %32.61 oy oranı ve parlamentoda 137 sandalye ile yeni kurulmuş olan Birleşmiş Demokrat Güçler (ODS) partisi kazandı.¹⁵⁴

1997’de hakim ODS (UDF, NS- Milli Birliği ve BSDP-Bulgar Güç Demokrat Partilerden oluşan) hükümetin, HÖH üzerinde etkisini empoze etme ve zayıflatma girişimleri başarısız oldu. UDF özel bir yasa çıkararak devletin bütün eski güvenlik dosyalarının açılmasını sağladı ve bunların arasında bazı HÖH üyeleri olduğunu ortaya çıktı. Bu dosyaların açılması HÖH’nin seçmenleri arasında büyük tepki yaratmadı.¹⁵⁵

Bulgar iktidarındaki hükümetler ciddi ekonomik ve politik sorunlar ile karşılaştıklarında toplumsal itibar kaybetmeye başlar. Bu nedenle toplumun dikkatini dağıtmak amacıyla HÖH’e karşı yönelimler buyuyordu. Bulgaristan Türkleri ülkenin sadık birer vatandaşıdır, HÖH ise milli menfaatlere karşı hiçbir harekette bulunmadı. Türkler, Pomaklar ve HÖH partisi ülkenin demokrasi prosedürlerinin başarıyla gelişmesine katkıda bulundular.

HÖH, 1999 yerel seçimlerinde UDF yanında muhalif grup içinde yer aldı. Yurt genelindeki oyların %35.45’ini UDF koalisyonu alırken, BSP %30, HÖH ise yine üçüncü sırada kalmayı başardı.

¹⁵² MARUSHIAKOVA: a.g.m., s.34-35.

¹⁵³ Nazif MANDACI: *Balkanlar’da Azınlık Sorunu*..., a.g.e., s.111. ; TODOROV: a.g.e., s.152-153.

¹⁵⁴ MANDACI: a.g.e., s.112. ; TODOROV: a.g.e., s.347.

¹⁵⁵ MARUSHIAKOVA: a.g.m., s.36.

17 Haziran 2001’de yapılan seçimlerde HÖH ve diğer milli partiler yeni bir siyasi güç ile karşılaştılar: eski Bulgar Kralı II. Simeon’un kurduğu “II. Simeon Ulusal Hareket Partisi” (NDSV) ile.

HÖH, 2001 parlamento seçimlerden önce Çingene kuruluşlarından en etkili olan EuroRoman ile koalisyon oluşturdu. Fakat EuroRoman kuruluşu seçimlerde gereken oyları alamayınca bu koalisyon dağıldı. HÖH ise eski performansına göre 2001 seçimlerinde daha çok destek almayı başardı. Türkiye’ye göç eden Türklerin oy oranı hiç beklenmeyen bir şekilde yükseliş gösterdi. Türkiye’den oylar 1997’de olduğu gibi yaklaşık 4000 olacağı tahmin edildi. Fakat 2001 seçimlerinde Türkiye’den 36.000 oy geldi ve HÖH %7,4 oy alarak parlamentoda 21 sandalye kazandı. II. Simeon Ulusal Hareket Partisi %42.74 oy alarak parlamentonun toplam 240 sandalyesinden 120 sandalyesini kazandı.¹⁵⁶

2001 seçimlerinde hem UDF hem de NDSV partileri Türk toplumunun oylarını kazanmak için yarış içine girdiler. Türk azınlığının desteğinin azalması karşısında, Roman azınlık alternatif bir seçmen deposu gibi görülmeye başlandı. HÖH için önemsiz Bulgar desteği (10.000) Roman oylarıyla değiştirilmeliydi. HÖH’ün amacı, Bulgar ve Türk oy kaybın etkisizleştirmek için Romanları yanına çekmek istedi. Bunu da Romanın engin seçmen oylarıyla yapmayı hedefliyordu.¹⁵⁷

HÖH, bütün etnik gruplara açılma girişimde bulunduğu gibi diğer milli siyasi partiler de azınlık gruplardan destek almaya çalıştı. Bu olumlu iç-etnik ilişki eğilimine rağmen ülkede halkın geleneksel oy verme prosedürlerini değiştirmeye hazır olmadıkları görüldü. HÖH, Roman oyunu kazanmayı başaramadı. Türklerle uyuşmazlıkta olan Romanlar genelde egemen olan milli parti için oy vermektedirler.¹⁵⁸

HÖH Bulgaristan’da etnik ilişkilerin olumlu gelişimi için vazgeçilmez bir faktördür. HÖH, Bulgar anayasası çerçevesine uygun olarak, hiçbir zaman özerklik talebinde bulunmadı ve siyasi hedefi elde etme bahanesiyle şiddet kullanmadı. 2001 seçimlerinde, Simeon’un NDSV partisi ile koalisyon oluşturan HÖH partisi ilk defa iki bakanlık elde etti: Tarım Bakanı ve Portfolyosuz (Doğal Afetler) Bakanı. Ayrıca başkent Sofya’da Türk nüfusun çok az sayıda

¹⁵⁶ 2001 seçimler için bkz: <http://212.50.5.11/Final2001/res/2001/kpe00.htm>, (26 June2001).

¹⁵⁷ Vladimir CHUKOV: “The Movementn for...” a.g.m., p.597.

¹⁵⁸ Lilia PETKOVA: <http://www.kakanien.ac.at/beitr/fallstudie/Lpetkova1.pdf>, p.5.

olmasına rağmen bölge valiliğini HÖH kazandı. Türklerin çoğunlukla yaşadığı Kırcaali bölgesinin valisi ise Bulgar oldu.¹⁵⁹

25 Haziran 2005 tarihinde Bulgaristan’da gerçekleşen 40’ıncı parlamento seçimlerinde %30.18 (82 sandalye ve 1.129.196 oy) oranı alan Bulgaristan Sosyalist Partisi (BSP) birinci parti oldu. Önceki başbakanı Simeon Sakskoburgotski’nin NDSV partisi %19.88 (53 sandalye ve 725.314 oy) oranı kazandı. Üyeleri çoğunlukla Türklerden oluşan HÖH partisi 2001 seçimlerinden daha iyi bir sonuçla karşılaşılarak %12.81 (467.400) oy oranı aldı ve parlamentoda 34 millet vekiline sahip oldu. Aşırı milliyetçi “Ataka” adlı yeni ittifak partisi %8.14 oy aldı (296.848) ve 21 milletvekiliyle parlamentoda dördüncü büyük parti olmayı başardı. %4 sınır barajını geçemeyen Çingenelerin “Euro Roman” partisi oyların %1.20’sini aldı. Seçimlerde hiçbir parti tek başına hükümet oluşturmak için gerekli çoğunluğu sağlayamadı.¹⁶⁰

2005 seçim oranı, 2001 seçim oranı ile karşılaştırıldığında HÖH partisi %70 oranında daha fazla oy sahibi oldu. 1990 yılından bu yana HÖH için en iyi seçim sonuçlarını 2005 seçimleri getirdi. 1991 yılında 418.000 oy kazanan HÖH, 15 yıl sonra 40–50.000 oy ile daha çok oy aldı. 2005 seçimleri HÖH’e yaklaşık 5.000 oy daha kazandırdı.¹⁶¹

HÖH, 2005 seçimlerinde köylerde %28, şehirlerde ise %2 oy oranı kazandı. Bu seçimlerde yurtdışında yaşayan Bulgarlar için 72 ülkede, 344 seçim kabinesi açıldı. En çok seçim kabinesi Türkiye’de açıldı:78 sandık. Bu seçimlerde Türkiye’de 43.470 kişi oy verdi.¹⁶²

2005 ve 2001 parlamento seçimlerinde HÖH’ün ayrı şehir sancaklarında aldığı oy oranını şöyle özetleyebiliriz:¹⁶³

Sancak	2005 genel seçimleri	2001 genel seçimleri
Kırcaali	%64	%58.07
Burgaz	%14	%10.56
Blagoevgrad	%16	%10.87

¹⁵⁹ PETKOVA: a.g.m., p.7.

¹⁶⁰ “Seçimlerde sürpriz yok: DPS yine kilit parti”, Zaman, (27 Haziran-03 Temmuz 2005), yıl:13, sayı:26. ; “İzborni rezultati”(seçim sonuçları), 24 Çasa (“24 Saat” gazetesi), (29 June 2005), s.12.

Ataka ittifakın izlediği ırkçı politikası için bkz: Sibel TURAN: a.g.e., s.92-93.

¹⁶¹ BTV, (Bulg. Telev. Kanalı) Desetkata, (26.06.2005), 10:30.

¹⁶² “V Turziya glasuvaha dvoyno” (Türkiye’de iki kat daha fazla oy verildi), 24 Çasa, (26.06.2005), s.6.

¹⁶³ 24 Çasa, (26.06.2005), s.2.

Plevne	%10.238	%30.85
Razgrad	%34.08	%27.20
Eskicuma (Tırgovişte)	%40	%8.46

Günümüzde Bulgaristan hükümeti üç parti koalisyonundan oluşmaktadır. Koalisyon hükümeti, BSP, NDSV ve HÖH'ün ortak koalisyonda birleşmesi sonucunda kuruldu. Bulgaristan Cumhurbaşkanı Georgi Pırvanov üçüncü hükümet kurma görevini HÖH'e verdi. İki ay boyunca (50 gün) kurulamayan hükümet sonunda yarım saat içinde belli oldu. Üç parti koalisyon anlaşmasına göre BSP' ye 8, NDSV'ye 5 ve HÖH'e 3 bakanlık verildi.¹⁶⁴ HÖH' ten Çevre ve Su Bakanı Cevdet Çakırov, Tarım ve Orman Bakanı Nihat Kabil ve Doğa Afet Bakanı ve Başkan yardımcısı Emel Etem atandı.¹⁶⁵

Bakanlar Kurulu 28 yeni valiyi de belirleyerek Sosyalistler, NDSV ve HÖH partileri arasında paylaşıldı. Koalisyon anlaşmasının HÖH' ne Varna, Lovça ve Sofya illerinde altı bölge valiliği hakkı verildi.¹⁶⁶

HÖH en çok milletvekili çıkardığı bölgelerden vali atamadı. HÖH'e tahsis edilen valiliklerde Bulgar halkı, protestolarla buna karşı çıktı. Protestolar Varna'ya HÖH valisinin atanacağı haberinden sonra başladı. Burgaz, Lovça, Dobriç, Batak, Panagürişte ve Pazarcık'te HÖH'ün bu bölgelerden bazılarına vali atamasına karşı imza toplandı. Protestocular "Türklerin bizi idare etmesini istemiyoruz" şeklinde isteklerini dile getirdiler. Balkanlarda etnik barışa kötü örnek teşkil eden bu gibi olayların Avrupa Birliği üyeliği eşiğindeki Bulgaristan'ı zor durumda bırakabileceği dile getirildi.¹⁶⁷

Üç partinin Bakan yardımcısı oranı 35- 14- 12'dir. Parlamento komisyon temsilci oranı da 9- 6- 5'tir. Böylece kurulan yeni kabine 169 milletvekilinden oluştu.¹⁶⁸

HÖH'ün 2005 seçimindeki başarısı sağlam seçmenlerine, Türkiye'den gelen göçmen oylarına ve ilk defa Çingenelerin oyuna dayalıdır. Bütün bunlara ülke içinde düşük oy oranı eklenirse sonuçta %12 oy ve iktidarın %30 güç oranına sahip HÖH partisi parlamentoda

¹⁶⁴ "Bulgaristan istenilen güçlü hükümete kavuştu", Zaman, (22-28 August 2005), yıl:13, sayı:34.

¹⁶⁵ "Ministri na kristopit"(Dört yol ağzında Bakanlar), Kapital, (03-09 September 2005), s.14.

¹⁶⁶ "Bakanlar Kurulu Yeni Valileri belirledi", Zaman, (05-12 Eylül 2005), yıl:13, sayı:36.

¹⁶⁷ Çıkan protestolar hakkında bkz: "Yeni valiler bu hafta netleşecek", Zaman, (29 Ağustos–04 Eylül 2005), yıl:13, sayı:35. ;

"Zašto izbuhna naprejenje s oblasnite upraviteli" (Vali atamasında neden gerginlik çıktı), Kapital, (27 Ağustos–02 Eylül 2005), s.7.

¹⁶⁸ "Pravitelstvo na slojniya balans" (Güç dengenin hükümeti), Kapital, (20–26 August 2005), s.13.

üçüncü büyük güç oldu. 17 Haziran 2001’de yapılan seçimlere katılan genel oy oranı %67.03 seviyesinde olmuştı. 25 Haziran 2005 seçimlerinde saat 18.00’e kadar oy verme işlemi %49,5 idi. Bunun sonucunda toplam 6,6 milyon oy verme hakkına sahip kişilerden sadece 3,6 milyon kişi oy verdi.¹⁶⁹

Bu seçimlerde Bulgaristan’ın modern tarihinde Çingene ilk kez HÖH partisi için oy verdiler. Bulgaristan’ın Vidin şehrinde 15.000 Çingene yaşamaktadır. Bu şehirden HÖH 8026 oy kazandı (2001 seçimlerinde Vidin’de HÖH için oy veren Çingene oyu 700’idi) ve buradaki Türklerin sayısı çok az olmasına rağmen bir temsilci kazanmak yolundaydı. Çingenelerin “EvroRoman” partisi Vidin’de %1 oy oranı bile kazanamadı. Dimitrovgrat’ta HÖH’ü destekleyen Çingenelerin sayısı 2000 (2001’de 500 oy), Svilengrat’ta ise 800’den fazla idi (2001’de 100 oy).¹⁷⁰

2005 seçiminin yeni ırkçı partisi Ataka, HÖH nedeniyle ortaya çıktı. HÖH ise Ataka nedeniyle daha da güçlendi. 2005 seçimlerinde Çingene mahallerinden toplam %95 oy oranı ile HÖH için verildi. Bunun nedeni Ataka ittifakının lideri Volen Siderov antitürk ve antiçingene bir dil kullanarak “Bütün Çingeneler hırsız ve katildir, Türkler ise ülkede İslam tümörünün yaratıcılarıdır” diyordu. Bunun sonucunda Türk ve Pomak etnik grupların yanında Çingeneler de katılarak HÖH’e 100.000 oy daha getirdiler. Bu seçimlerde HÖH’ü destekleyen toplam Roman oyu %5.5 dir.

Seçim sonuçlarının gösterdiği gibi, Bulgaristan’da hiçbir parti tek başına hükümeti kurabilecek çoğunluğu sağlayamadı ve bu durum Bulgaristan’ın geçiş döneminde bir koalisyon hükümeti kurma zorunluluğunu getirdi. Mevcut koalisyon alternatiflerindeki siyasi partiler, birbirlerini tamamlar nitelikte olmaktan çok, birbirlerine rakip nitelikte olduğu görünmektedir.

Genelde HÖH partisi parlamentoda iki kutup arasında her zaman dengeleyici bir rol oynadı. Günümüze kadar kutuplar arasındaki çatışma her zaman aynı şekilde sonuçlandı: onlar için yenilgi ve iktidardan düşmek, HÖH için ise zafer ve daha çok yetki sahibi olmak. Ahmet Doğan, HÖH’ün idarede olup olmaması veya HÖH’nin muhalefette ne zaman olup

¹⁶⁹ BTV “Novinite” (BTV Bulg. Milli Kanalı-Haberler), (25.06.2005), 19.30.

¹⁷⁰ “Tri sincira Romi” (Üç sincir Romanlar), *Kapital*, (02–08 July 2005), s.12. ;

2001 yılında HÖH için oy veren Roman oyu için bkz: “Roma Participation in the 2005 Bulgarian Parliamentary Elections” in http://www.ndi-bg.org/docs/OSCENDIRonRPinBG_en.pdf

olmayacağı kararını veren tek lideridir. Diğer bütün partilerin belirsiz olan tüm seçmenlerine karşı HÖH'ün tüm seçmenleri bu partiye bağlıdır.¹⁷¹

Özet olarak ilk UDF-HÖH koalisyonu sayesinde 1991–1992 eğitim-öğretim döneminde devlet okullarında seçmeli Türkçe dersler verilmeye başlanmıştı ve Bulgar ulusal radyosu haftanın belirli saatlerinde Türkçe dilinde yayınları başlatmıştı.¹⁷² Ayrıca Türkiye'ye göç eden ve Bulgaristan'daki taşınmazlarını satan ya da satmak zorunda kalanlar için, mal varlıklarının geri verilmesi konusunda Haziran 1992'de parlamentoda bir karar alınmıştır. Bunun dışında ülkedeki Türklerin, Ermenilerin, Çingenelerin, Yahudilerin ve Ulahların kültür örgütlerinin faaliyete geçmesine de izin verilmiştir.

Genel olarak Jivkov yönetimin devrilmesinden sonra Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığın durumu ile ilgili olumlu gelişmeler kaydedildiği söylenebilir. Bu süreç içerisinde Bulgaristan'da yaşayan Türkler kendi adlarını seçme özgürlüğüne kavuştuğu gibi, dini inançlarını rahatça yerine getirmeye ve Türkçe eğitim ve öğretim olanaklarına da tekrar kavuştular. Bu olumlu gelişmeler özellikle UDF'nin iktidarda olduğu 1992–1993, 1997 ve sonrasındaki dönemlerde daha da hızlanmıştır.¹⁷³

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki yakınlaşma BSP döneminde başlamıştır, ancak 1997'de Cumhurbaşkanlığına reform yanlısı Petır Stoyanov ve UDF'nin hükümete gelmesiyle ikili ilişkiler daha da gelişmiştir. UDF hükümetinin Eylül 1999'da Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Koruma Konvansiyonu'nun 6 nolu protokolünün onaylanması ve idam cezanın kaldırılması, AB siyasi kriterlerine uyum açısından önemli bir adım olmuştur. UDF hükümetinin AK'nin Çerçeve Antlaşmasını imzalanması da Türk azınlığın haklarına saygı gösterme konusunda kararlı olduğunu göstermiştir.

1989-1997 yılları arasında yapılan erken seçimlerin en önemli özelliklerinden biri siyasi ve ekonomik istikrarsızlıktı. Bu dönemde hükümetlerin ortalama ömrü sadece bir yıl

¹⁷¹ <http://www.dps.bg/bg/news/art.php?artid=96> “Portretit na Ahmet Doğan” (23.12.04) (Ahmet Dogan'ın portresi)

Britanya gazetesi “Financial Times”, HÖH lideri Ahmet Dogan'ı kıtanın en başarılı Müslüman politikacı olduğunu tayin etmiştir. Bkz: <http://www.dps.bg/bg/news/art.php?artid=110>

¹⁷² Mariana LENKOVA: “Turks of Bulgaria”, Minority in Southeast Europe, Center for Documentation and Information on Minorities in Europe –Southeast Europe (CEDİME-SE), in: <http://www.greekhelsinki.gr/pdf/cedime-se-bulgaria-turks.PDF>, s.14.

¹⁷³ “Human Rights and Democratization In Bulgaria”, Prepared by the Staff of the Commission on Security and Cooperation in Europe Washington, DC September 1993, (<http://www.house.gov/csce/bulgarep93.html>).

olmuştu, istikrarlı bir yönetim kurulamamıştı. Başbakan Dimitrov'un Ekim 1992'de istifa etmesinden sonra Luben Berov liderliğinde bir teknokratlar hükümeti kuruldu. Ancak bu hükümet de Eylül 1994'de istifa etmek zorunda kaldı. Aralık 1994'de yapılan seçimlerde BSP bir kez daha iktidara geldi. 1996 sonu ve 1997 başında Bulgaristan çok ciddi bir ekonomik kriz yaşadı. Bunun üzerine Bulgar halkının ülke çapında gösteriler yapmasıyla Şubat 1997'de BSP istifa etmek zorunda kaldı. Nisan 1997'de yapılan seçimlerde ise yine Batı'yla entegrasyona hız verilmesini destekleyen UDF hükümeti başa geldi ve Bulgaristan-Türkiye ilişkilerinde yeni bir dönem başladı. NDSV-HÖH hükümeti ise Bulgaristan'ı AB'nin kapılarına kadar götürdü. Günümüzde büyük siyasi sorunlardan biri Bulgaristan vatandaşlarının yaşam standartlarını nasıl yükseleceğidir. Bugün parlamento iktidarı oluşturan BSP, NDSV ve HÖH koalisyonunun devamı bu sorununun çözümüne bağlı olacaktır. Ayrıca BSP Başbakanı Sergey Stanişev HÖH'ün son 15 yılda Bulgaristan'ın en istikrarlı partilerinden biri olduğunu ve BSP ile ilişkilerinin zaman içinde farklı dönemlerden geçmelerine rağmen bugün HÖH'ü ve BSP'yi birleştiren aynı sosyal çıkarlar olduğunu açıkladı. Bütün bunlardan en önemlisi ise HÖH'ün 6. Ulusal Konferansında katılan Stanişev, Bulgaristan Türkleri'nin zorunlu isim değiştirilmesi prosedürü günah olduğunu açıklayarak Bulgaristan Türklerinden özür diledi.¹⁷⁴

HÖH insan haklarının riayet edilmesi esasına dayalı bir parti olup 15 yıl içinde etnik temelli bir partiden milli partiye yükselmiştir. Bugün HÖH yaklaşık her belediyede temsil edilmektedir ve Avrupa'nın en büyük genç kuruluşuna (GHÖH-Gençlerin Hak ve Özgürlükleri) sahiptir. Bugünkü HÖH'ün toplam 75.000 üyesinden 10-12 bini Bulgardır. Ayrıca HÖH milletvekilli Yunal Lütfi parlamento başkan yardımcısı olduğu gibi AP'nin "Bulgar Delegasyon"un temsilcisidir.¹⁷⁵

B. Türk- Müslüman Azınlığın HÖH ile İlişkileri

Türk azınlığı Bulgaristan'ın doğu Rodop Dağları ve kuzeydoğun farklı bölgelerinde yaşamaktadır. Genelde HÖH seçmenlerinin %60'ından fazlası Kırcaali ve Razgrad sancaklarının 30 ilinde yaşamaktadır. Türk nüfusunun yoğunlukla yaşadığı bu iki bölgenin

¹⁷⁴ "Çoveşkite prava v konteksta na nazonalnata sigornost" (milli güvenlik çerçeve içinde insan hakları), <http://www.dps.bg/bg/news/art.php?artid=109>

"Başbakan: Türklerden özür diliyorum", Zaman, 03-09 Nisan 2006, Yıl:14, Sayı: 14.

¹⁷⁵ "Kasım Dal zamestnik presedatel na DPS" (Kasım Dal HÖH'ün yardımcı bakanı) <http://www.dps.bg/bg/news/art.php?artid=90>

HÖH'ün Başkan Yardımcısı Rosen Vladimirov bu partinin üye sayısı 95.000'i aştığını belirtti. Bkz: "DPS'nin 6. kongresine 750 delege bekleniyor", Zaman, (27 Mart- 02 Nisan 2006), Yıl:14, Sayı:13.

Ahmet Doğan 3 yılda HÖH üyelerinin 57 binden 68 bine yükseldiğini ve HÖH'ün gençlik kolları üyelerinin 13 binden 24 bine ulaştığını açıkladı: bkz: "Başbakan: Türklerden özür diliyorum", Zaman, a.g.g.

halkı arasında siyasi farklılıklar mevcuttur. Pomakların HÖH partinin içindeki yeri onların karışık etnik grup bilincinde olmalarına dayanıyor. Batı Rodop bölgesinde yaşayan Pomaklar HÖH'ün en sağlam oy destekçisidir, fakat bu parti içindeki temsilcileri çok sınırlı olup sadece, HÖH'ün merkez konseyinin başkanlarından biri olan Airush Hadji ile 2001 seçimleri sonunda HÖH partisinin parlamento üyeliği kazanan Arso Manov Pomak asıllıdır.¹⁷⁶

HÖH partinin temsilcileri arasında Müslüman Çingenelerin durumu ise daha spesifik. Müslüman Çingeneler Türkçe konuşmaktadır ve kendilerini Türk olarak tanıtmaktadırlar. Fakat Türk nüfusu ve diğer etnik gruplar Çingeneleri Türk gibi kabul etmemektedirler. HÖH 1990'da kurulduğunda Çingene mahallerinde kendi şubelerini açma eğilimi rast geleydi. HÖH yerli ve milli düzeyde Çingene azınlığından uzak durmaktaydı. Zamanla daha çok oy kazanmak amacıyla HÖH kadrosundaki Çingene temsilci sayısını artırdı. HÖH partisinin genel yapısı içine Çingene kesimi dahil edildi ve seçim öncesi kampanyalar Çingenelerin yoğunlukta yaşadığı bölgelerde yapılmaya başlandı. 1994 seçimlerinde Türk nüfusun yaşamadığı bazı kuzeybatı bölgeleri Çingenelere verildiğinden onlar da HÖH partisinin üyeleri gibi seçim kampanyaları yürüttüler.¹⁷⁷ Daha önce Bulgaristan'da Çingenelerin büyük bir çoğunluğu BSP' yi destekliyordu. Hatta BSP'nin desteğiyle bazı Roman (Çingene) temsilcilerin parlamentoda yer almalarına rağmen Çingeneleri temsil edecek güçte değillerdir. Bu durum ciddi problemler yaratmaktadır, çünkü genel nüfusun %10'unu oluşturan Romanların parlamentoda sadece bir veya iki temsilcileri bulunuyor. 1994–1997 37'inci Milli Mecliste ve 1997–2001 38'inci Milli Meclisinde birer Roman üyesi bulunuyordu. Yine 2001 seçimlerinden sonra parlamentoda iki Roman üyesi yer aldı. 2005 40'inci Milli Meclisinde yer alan sadece bir Roman seçildi- Toma Tomov. 2005 seçimlerinden sonra hükümet koalisyonunu oluşturan partiler, Roman azınlığın üzerinde dolaysız etki sahibi olacak iki Roman Bakan yardımcısını görevlendirdi: İlki, sosyal işler bakan yardımcısı olan Yavor Dimitrov ve felaket yönetimin bakan yardımcısı olan Aleksandır Filipov. Bulgaristan Helsinki komitesinin yapmış olduğu bir anket, Bulgarların %76'sının hükümette Roman Bakanın olmasına karşı çıktığını tespit etmiştir.¹⁷⁸

¹⁷⁶ MARUSHIAKOVA: a.g.m.,s.39.

¹⁷⁷ İSHIYAMA: "The Movement..." a.g.m., p.46.

¹⁷⁸ Andrey ILİEV: "Participation of Bulgarian Roma in the 2001 general elections and prospects for political representation" http://List.errc.ogr/rr_nr4_2001/noteb4.shtml#6_rew_; 2005'te Roman azınlığın siyasi duumları için bkz: "Roma Participation in the 2005 Bulgarian Parliamentary..." a.g.m.,

Bulgaristan’da diğerküçük Tatar grubun çoğunluğu Türklerle kendilerini özdeşleştirmekteler, büyük kısmı kendilerini Türk olarak, dillerini de Türkçe olarak bilmekteler. Fakat HÖH partinin siyasi ve idari yapısı içerisinde temsilcileri yoktur. Nisan 1993’te Tatarların kültür ve eğitim kuruluşu “Assabai” Silistra şehrinde kuruldu. 1994 yılının başında ise, Tatarlar parlamentoda kendi adaylarını seçmek için milli konferansını oluşturmaya çalıştılar. Ne bu girişim ne de” Assabaia” kuruluşu etkili ve aktif olmadılar.

Genelde siyasetten uzak duran ve ayrı din toplumu oluşturan Alevi Türkler, seçimlerde HÖH partisi için oy veriyor ve köy belediye başkanlarını (muhtarlarını) HÖH’ün aday listesinden seçiyorlar. Sünni Türklerin, Alevi Türklerden mesafeli durduğu için Alevilerin HÖH parti tarafından temsil edilmeleri yalnızca sembolik düzeydedir.

HÖH partinin diğertilginç yanı Bulgarların da HÖH partinin yerli ve milli düzeyinde yer almalarıdır. Genelde Bulgarlar HÖH partisine oy verseler de hiçbir zaman gerçek HÖH üyesi değiller. Onlar yerli hükümette veya parlamentoda bürokratik görevleri almaktadırlar. 1997 seçimleri haricinde bütün seçimlerde Bulgarlar HÖH partisinde yer almışlardır. Siyasete girmek isteyen Bulgarlar HÖH’ü kullanıp bir süre sonra bu hareketi terk etmektedirler.¹⁷⁹

1990’dan itibaren Bulgaristan’ın demokratikleşme reformları çerçevesinde Türk ve Müslüman azınlık gruplarının temel hak ve özgürlüklerinin iade edilmesi Bulgaristan’ın Türkiye ve Batı ile ilişkilerinin gelişmesinde büyük bir rol oynamıştır. İki ülke arasında ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişmesi ile iki ülkenin toplumları bir bireliyle temas etmesi sonucunda Türkler ve Türkiye hakkında totaliter rejimin Bulgar toplumuna empoze ettiği “Zalim Türk”, “Barbar Türkler” imajını zayıflattı ve Bulgarların Türklere karşı tutumlarında büyük bir değişme yaptı. Bugün Bulgaristan’da etnik arası ilişkiler çok taraflı, toleranslı, sosyal kültürel ve işbirlik prensipler üzerinde gelişmektedir. Fakat yaşlı nesilden farklı olarak genç nesli etnik topluluklara karşı görüşleri daha olumsuzdur. Bunun nedeni Bulgar gençlerinin sosyal tecrübelerin olmaması ve diğertopluluklarla iletişim kurma yetersizliğidir. Genç neslin olumsuz bakış açılarının diğerbir nedeni son on yılda yaşanan ekonomik sıkıntılar sonucunda saldırgan hareketlerinin büyümesi ve tolerans seviyelerinin azalmasıdır. Bunların giderilmesi için yapılması gereken şey kültür politikalarının devamlı uygulanmasıdır. Bugün Bulgaristan’da farklı topluluklar, aralarındaki iyi komşuluk ilişkilerini

¹⁷⁹MARUSHIAKOVA: a.g.m., s.41

sürdürmektedirler. Komşuluk, ayrı topluluklar arasında bir köprüdür ve aradaki diyalogun sürdürülmesinde yardımcı olmaktadır. Bulgaristan'ın karışık bölgelerinde bayramlarda Hristiyan komşuluğuna kurban eti götürmek veya tersi Müslüman komşularına boyanmış yumurta götürmek artık sıradan bir alışkanlığa dönüşmüştür. Bulgar ve Türk toplumu arasında bu uzun ömürlü beraber yaşamı, komşuluk geleneği üzerine kurulmuştur. Bu gelenek günümüze kadar canlılığını korumaktadır.¹⁸⁰

C. HÖH Bağlamında Türkiye-Bulgaristan İlişkileri

HÖH'ün Türk azınlığını temsil eden bir örgüt olduğu için Bulgaristan'ın Balkan politikasında en etkin olduğu alan Bulgaristan-Türkiye ilişkileri olmuştur. Türkiye'nin HÖH'e desteği manevirdir. Bulgaristan'da asırlardan beri birçok Türkün yaşaması ve onların problemleri açısından Türkiye için önemli sorun teşkil etmiştir. 1991 ve 1992'de Anayasa Mahkemesi'ne HÖH'ün kapatılması ve parlamentoda temsil etmemesi için davalar açılmıştır. Türkiye bu gelişmeleri kaygı verici bulmuş ve Bulgaristan'daki Türk azınlığın politik yaşamdan soyutlanmasının, toplumsal yaşamdan dışlanması anlamına geleceğini ifade etmiştir.¹⁸¹

HÖH, Türkiye-Bulgaristan ilişkileri ve bu ilişkilere de etki edebilen insan hakları örgütleri ile ilişkileri bakımından önem taşımaktadır. Türkiye, HÖH'ni Bulgaristan siyasal sürecinde meşruiyeti tartışmasız, yasal ve Türk azınlığın haklarını temsil eden bir siyasal parti olarak gördüğünü daima ifade etmiştir. Türkiye'nin bu yaklaşımı Bulgaristan'da HÖH'ne yönelik önyargıların aşılmasını sağlamışsa da, HÖH Bulgaristan'daki Türklerin sorunlarına bütünüyle cevap verebilen bir siyasal oluşum haline gelememiştir.

1989'dan beri Türkiye'ye göç edenlerin sayısı artıkc Türkiye hükümetin göç eden Türk azınlığa vize uygulanma sorunu gündeme getirmişti. Türk nüfusunun HÖH'e olan desteğinin azalması ve partinin parlamentodaki anahtar rolünü kaybetmesi anlamına geleceği açıktı. Türkiye vize uygulamasını HÖH'nin güç ve destek kaybetmesini önlemek amacıyla yapıldığını ileri sürmüştü.¹⁸²

¹⁸⁰ TAHİR: a.g.e., s.81

¹⁸¹ ÖZGÜR: a.g.e., s.351

¹⁸² MANDACI: a.g.e., s.115-116

Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçlerin önlenmesi konusunda Türkiye'nin, Türklerin yaşadıkları bölgelerde ekonomik sorunların çözümü ve işsizliğin azaltılması amacıyla Bulgaristan'a kredi açması, işsizliğin kritik olduğu bölgelerde genellikle Rodop bölgesinde yerel idareler aracılığı ile istihdam sağlayıcı projeleri desteklemesi konusunda Türkiye ile Bulgaristan arasında işbirliğine yönelik atılımlar yapılmıştır.

Türkiye, iki ülke arasında öteden beri imzalanan dostluk, iyi komşuluk, işbirliği ve güvenlik antlaşmalarının yanı sıra, Mayıs 1989'dan sonra Türkiye'ye göç etmiş ve Bulgaristan'da kalmış Türk azınlığın durumuna ilişkin bazı taleplerde bulunmuştur. Bu amaçla Ankara yönetimi, Mayıs 1989'dan sonra Türkiye'ye göç edenlerinin sosyal ve ekonomik haklarının Türkiye'ye devrine ilişkin işbirliği yapılmasını talep etmiştir. Bu talebe 1997 sonrası ikinci kez kabineyi kuran UDF hükümetince olumlu yanıt verilmiştir. Başbakan Ivan Kostov'un Kasım 1998'de gerçekleşen Türkiye ziyareti sırasında iki ülke arasında imzalanan bir anlaşma ile devamlı olarak Türkiye'de yaşayan Türk asıllı Bulgar vatandaşlarına Bulgaristan'ın ödediği emekli maaşlarının ve sosyal yardımların Türkiye Cumhuriyeti aracılığı ile aktarılması kararlaştırılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda bu kapsamda Türkiye'de 40-50.000 kişinin bulunduğu tespit edilmiş ve maaş ödemelerine başlanmıştır.¹⁸³

HÖH, Türk azınlığı temsil eden bir siyasal güç olarak iki ülke arasında işbirliği ve iyi komşuluk ilişkilerinin gelişmesinde köprü oluşturma gereği çerçevesinde önem taşımıştır. İki ülke arasında birçok yüksek seviyede resmi ziyaretler yapılmıştır. Örneğin 1992 Nisan ayında Sofya'da Türkiye Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin ve Temmuz 1992'de TBMM Dışişleri Komisyonu Başkanı Ali Dinçer'in ziyaretleri, Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Şubat 1993'de ve Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Temmuz 1995'te ve Türkiye Başbakanı Erdoğan'ın Temmuz 2004'te Bulgaristan'ı ziyaret ettiklerinde HÖH parlamento grubu ile görüşmeler gerçekleşmiştir. Ocak 2002'de Bülent Ecevit'in Bulgaristan'ı ziyaretinde ikili ilişkileri hayal edilemeyecek iyi seviyeye ulaştığını belirtmiştir. En son olarak da Mart 2006'da Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Bulgaristan Cumhurbaşkanı Georgi Pırvanov ile Sofya'da bir arada geldiler. Sezer, Bulgaristan'ın son 15 yılda Balkanlar'da

¹⁸³ Ivanka NEDEVA: "The Impact of Ethnic Issue On the Security of South Eastern Europe", Report Commissioned by the NATO Office of Information and Press, June 1999, (<http://www.nato.int/acad/fellow/97-99/atanassova.pdf>), s.40-45.

istikrar ve barışa somut katkıda bulunan bir ülke konumuna geldiğini ve iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişiminde Bulgaristan'daki Türklerin'in öneminin büyük olduğunu öne sürdü.¹⁸⁴

Yine iki ülke arasında birçok yerel belediyeler “kardeş belediye” statüsü kapsamında işbirliği içerisine girmişlerdir. Örneğin Kırcaali ile Edirne, Yakoruda ile Sarıyer belediyeleri, İstanbul, Bursa, Tekirdağ ve Kocaeli illeri “kardeş belediye” ilan edilerek karşılıklı yardımların yapılması, idari konularda danışmayı ve çeşitli konularda karşılıklı yardımlaşmayı öngören ilişkiler başlatılmıştır.¹⁸⁵

Türkiye Balkanlar'da ekonomik ve askeri bakımından çok kuvvetli ve güçlü bir devlettir ve Balkanlar'da barışı koruyabilmek için büyük çaba göstermektedir. Bugün Bulgaristan'la Türkiye arasında ekonomik ve kültürel açıdan yoğun ilişkiler mevcuttur. Bu, sadece iki ülkenin barışını değil, Balkanlar'daki barışın korunması için çok büyük garantidir.

Türk özel sektörünün Bulgaristan'daki yatırımlarının 2000 yılından sonra hızlanarak Türkiye'nin bu ülkedeki yabancı yatırımlar açısından kısa sürede ilk 10'a girmesi bekleniyor. Bulgaristan Yabancı Yatırım Ajansı verilerine göre, Haziran 2004 itibariyle Türkiye, Bulgaristan'da 13'cü yabancı yatırımcı ülke konumuna geldi. Bulgaristan'daki Türk yatırımları 150,7 milyon dolar düzeyine ulaştı. Türk-Bulgar İş Konseyi başkanı Yalçın Egemen, Tırgovişte şehrinde Temmuz 2004'te temeli atılan 160 milyon dolarlık “Şişe cam” fabrikasının yatırımı ile birlikte Türkiye'nin Bulgaristan'daki yatırımın 300 milyon dolara ulaştığını ifade etmişti. 2005 yılının ise Türkiye'nin Bulgaristan'da ticaret hacmi 2,4 milyar dolara, yatırımları ise 500 milyon dolara ulaştı. Türkiye Bulgaristan'ın tarım ve gıda sektöründe, turizm alanında da yatırıma açıktır. Türkiye Bulgaristan'ın “Bulgar tabak” tütün tekeli almak istemişti, fakat medya ve toplumun protestoları karşısında geri çekilmek zorunda kalmıştır.¹⁸⁶

¹⁸⁴ ÖZGÜR: a.g.e., s.340-341. ; TURAN: a.g.e., s.87-90. ; “Ecevit na poseştetie v Bılgaria”(Ecevit Bulgaristan ziyaretinde), Trud, (Emek gazetesi), (27 July 2004), s.28.

Sezer'in Bulgaristan ziyareti için bkz: “Türkiye ile İlişkilerimiz en Üst Düzeyde”, 06 Mart 2006, in:

http://www.soydaslar.org/index.php?option=com_content&task=view&id=28&Itemid=2

Ayrıca 1990'dan sonra Türk- Bulgar ilişkileri için ve iki ülke arasında yapılan bazı ziyaretler için bkz: Şule KUT: “Türkiyenin Balkan Politikası”, Türkiye'nin Yeni Dünyası. Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri, Der. Alan MAKOVSKY ve Sabri SAYARI, Alfa, İstanbul, 2002, s. 106- 108..

¹⁸⁵ ÖZGÜR: a.g.e., s.342 ;

“Başkonsolos Yalçın: Bulgaistan 10 senede çok büyük mesafeler katetti”. Zaman, (09- 15 Ocak 2006), Yıl: 14, Sayı: 2.

¹⁸⁶ “Bulgaristan'da Türk Yatırımlar 150.7 milyon dolara ulaştı”, Zaman, (07-13 Mart 2005), Yıl: 13, Sayı: 10. ; “Türkiye ile İlişkilerimiz en Üst Düzeyde”;

Türk-Bulgar Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı ve Ramstore Genel Müdürü Osman Bülent Yıldırım Bulgaristan'daki 6 yıldır görev süresini tamamlayarak Türkiye'ye dönmek üzereyken iki ülke arasında güç birliğinin gün geçtikçe daha da önem kazandığını vurgulamıştı.¹⁸⁷

Bulgaristan'da BSP'nın iktidarda olduğu 1992-97 döneminde HÖH dış politikada karar alma sürecini dolaylı yollarla veya dışardan etkilemiştir. BSP idaresinde Bulgaristan Avrupa Birliği'nden uzak kaldı. Moskova ise kırmızı elidiyle Bulgaristan'ın NATO'ya üye olmasını istemiyordu. HÖH ise Bulgaristan'ın Avrupa'da ve dünyada insan haklarına saygılı bir ülke imajını geliştirdi ve Bulgaristan'da azınlıklara karşı 1985'den farklı ve saygılı bir politikanın uygulanmasında yardımcı oldu. HÖH azınlıklara kimlik kazandırıcı bir işlev gördüğü gibi, azınlıkların siyasal toplumsallaşmasını da sağladı. Ayrıca HÖH partisi Bulgaristan hükümetiyle çözemediği sorunları uluslararası platforma taşıyarak çözüm elde etme eğiliminde bulundu.

D. Bulgaristan'ın Etnik Modeli (BEM)

Bulgaristan'ın geçmiş olayların sakin ve çatışmasız şekilde üstesinden gelmesi ve zamanla sağlam iç-etnik ilişkilerini düzeltmesi, geçiş sürecinin en önemli başarılarından biri sayılmaktadır. Bulgar Etnik Modeli(BEM) yönteminin amacı, milli devletiyle ve çok etnikli demokratik prensipler arasındaki dengeyi bulmaktır. BEM'in stratejik hedefi etnik kimliğinin yanında milli birlik ve bütünlüğü korunmasıdır.

Günümüzde Bulgaristan'da farklı toplumlar, din, dil, ırk ayırımı yapılmadan barış içinde yaşamaktalar. Kilise yapımında veya tamirlerinde Müslümanların yardımları görülmektedir. Bulgarların da cami yapımında yer alması ve yardıma koşması da görünmüştür. Bulgaristan'da Ortodoks Hristiyanlık ve Müslümanlık iki en büyük dinlerdir. Dünyada çok farklı yerlerde kanlı çatışmalar yaşanmıştır. Bunlar Avrupa'da da var, Arap dünyasında da, Doğuda da var. Bunların temelinde de dini hoşgörüsüzlük ve çıkarlar vardır. İnsanların kendi aralarında din, dil, ırk ayırımı yapmadan barış içinde yaşamalarından başka kutsal şey olamaz.

“Privatizaziyata na Bulgartabak”(Bulgartabak'ın privatizasyonu), *Politika*, (10- 16 July 2004), s.18.

¹⁸⁷ “Ramstore Genel Müdürü Bülent Yıldırım veda etti” *Zaman*, (07- 13 Mart 2005), Yıl: 13, Sayı: 10.

Balkan çatışmalarında da hep dinler kullanılmıştır. Çünkü burada birçok halk, kültür ve dinler yaşıyor, karşılaşıyor ve bu yüzden burası bazen dinler arası çatışma odağı olmuştur. Bugün ise bütün bunlara ekonomik menfaatler de eklenmiştir.

Türkçe anlamıyla Balkan kelimesini incelediğimizde “bal ve kan” kelimelerinden oluştuğunu görüyoruz. Bu bölgede bazen kan dökülüyor, bazen de bal gibi tatlı geçim görülüyor. Önemli olan sadece balı bırakmak kanı ise silmektir. Bulgaristan sadece etnik model bakımından değil aynı zamanda beraber, barışık, faydalı, dinler arası karşılıklı yardımlaşmada da bir modeldir.

HÖH, Bulgar Etnik Modelinin gelişmesinde kendi hareketinin tarihsel katkısı olduğunu ve politik açıdan takdir topladığını ileri sürmüştür. Ahmet Doğan, Ocak 2001’de HÖH’ün dördüncü Milli Konferansında bu modelin şartsız liberal sisteme yönelik gittiğini ve bu modelin azınlıkların bütünleşme prensipleri ile onların etnik ve dini kimliklerinin korunması ve geliştirmesi prensipleri arasında bir dengeye sahip olduğunu beyan etmiştir. HÖH milletvekillisi Lutfi Mestan bu modelin “entegrasyondan önce, kimlik belirlemesi” gibi yeni bir prensibi de yürürlüğe koyduğunu ileri sürmüştür.¹⁸⁸

Bulgar Etnik Modeli ülkedeki Bulgar kökenli olmayan farklı etnik topluluklara ve gruplara eşitlik sağlamaya yöneliktir. HÖH partisinin önem ve değer verdiği şey Bulgaristan’ın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığının korunmasıdır. Buna karşılık Bulgaristan Devleti bütün vatandaşlarına insan haklarını sağlamalıdır.

Bulgaristan’da yaklaşık her etnik grup ana vatan (ikinci, yedek) ülkesine sahiptir. 1989’da yüz binlerce Türkün anavatanına-Türkiye’ye nasıl göç ettiğine herkes tanık oldu. Aynı şeyi Yahudiler, Ermeniler ve Makedonlar da yapabiliirdi. “Yedek” devlete sahip olmayan ise sadece Bulgarlar ve Çingenelerdir. Çingeneler ise Bulgaristan’ın etno-sosyal tabakasında en düşük yeri almaktadırlar. Bulgar toplumu bu insanlara büyük ölçüde borçludur ve onları kendi toplumuna katmalıdır, dışlamamalıdır. Bulgaristan’da yaklaşık 1.000.000–

¹⁸⁸ “Bulgarian Ethnic Model.A Pragmatical National Version of the Multiethnic Dialog”, Part III, Ideological Approaches, [http:// members.tripod.com/crcs0/lgiv11-2.html](http://members.tripod.com/crcs0/lgiv11-2.html).

1.500.000 civarında¹⁸⁹ Çingene yaşamaktadır. Bunlardan çok az kişi kendini Çingene gibi tanımlıyor ve yine büyük ölçüde dışlanıyor: onlara “Ne Bulgarsın sen be, siyah insancık!” deniliyor.

Bugün Bulgaristan Türklerinin ve Müslümanlarının temel problemleri ekonomik karakter taşımaktadır. Azınlık probleminin toplu veya birey siyasi haklarıyla veya din haklarıyla ilgisi yoktur. Ulusal azınlıkların korunması için Çerçeve Antlaşmasının onaylanmasından sonra, HÖH partisi Avrupa’nın Bölgesel Ayrımcılık ve Azınlık diller Antlaşmasının kabul edilmesi talebinde bulundu. Post komünist Bulgaristan’ın ayrımcılığa karşı bir yasa kabul etmesi, özellikle 681’de Han Asparuh’un Bulgaristan’ı keşfinden itibaren bu yana Bulgaristan’ın etnik tecrübesinde büyük bir örnek olmuştur.¹⁹⁰

HÖH partisi Bulgaristan’ın siyasi, ekonomik ve hukuki reformlarında dıştan bir gözlemci gibi değil, geçiş sürecinde büyük bir fail rolü oynamaktadır. HÖH partisinin etnik belirlemede ve entegrasyon sürecinde getirdiği yenilik - Bulgaristan’ın AB’ye entegrasyonu için politik nispettir. Ve tam bu noktada Avrupa entegrasyon stratejisi bize yeni bir siyasal yol göstermektedir: “böl ve idare etmek”yolundan “birleştir ve yönet” yolu.

¹⁸⁹ Bulgaristan BTV’i televizyon programında “Evrroma” parti başkanının verilerine göre: BTV “Sezmograf” 18:30, (05.02.2005).

¹⁹⁰ Vladimir CHUKOV: “The Movement for Rights...” a.g.m., s.596

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGARİSTAN’IN ENTEGRASYON POLİTİKASI ve AZINLIK

SORUNU

1.Bulgaristan’ın Entegrasyon ve Etnik Tolerans Politikası

Balkan Yarımadasında beş etnik grup bulunmaktadır, bunlar: Türkler, Arnavutlar, Yunanlılar, Bulgarlar ve Güney Slavlarıdır. Etnik sorunlarının içinde birinci unsur Türkler ve Arnavutlardır.

Güneydoğu Avrupa’da ve Balkanlardaki bir ulusun iki veya daha çok ülkede yaşadığı görünmektedir: örneğin Türkiye-Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti; Yunanistan-Kıbrıs; Romanya-Moldova; Bulgaristan-Makedonya, Arnavutluk-Kosova, Hırvatistan-Hersek ve Bosna ülkeleri gibi. Sırlar ise üç ülkesi olan Sırbistan, Karadağ, Bosna ve Hersek Sırp Cumhuriyetinde yaşamaktadır. Bu ikileme yani bir ulusun iki ülkede var olması “Balkanlaştırma” yeni bir kavramın tasdik edilmesine neden olmaktadır. Bu durum bölgedeki jeopolitik ve çoğunluk-azınlık durumu bakımından yeni sorunlar gündeme getirmektedir.¹⁹¹

Günümüzde, Avrupa entegrasyon sürecinin önemli faktörlerinden biri Balkanların entegrasyonudur. Entegrasyon süreciyle Balkan ülkeleri farklılıklarını değil, birliksizliklerini kaybedecektir. Balkan entegrasyonunun en önemli şartlarından biri azınlık-çoğunluk ilişkilerinin durumudur. Birleşmiş Avrupa çerçevesinde entegrasyon süreci, etnik sınırların kaybedilmesi değil, “diğeriyle yeni ilişkilerin kurulması ve bireyin kimliği korunması” anlamı taşımaktadır. Bu bakımdan üç tip entegrasyondan söz edilebilir: Milli (etnik arası), Balkan ve Avrupa entegrasyonu. Yeni Balkan anlayışına erişilmesi için Balkan milletleri aralarındaki ilişkilerini anlaşma ve iyi komşuluk değerleri üzerinde kurmalıdırlar.¹⁹²

Entegrasyon yöntemi parçalanmaya doğru giden unsurları yok etmeyi amaçladığı gibi farklı dinleri, kültür ve gelenekleri yakınlaştırıyor. “Sadece kendi geçmişiyle yaşayan bir millet, geleceksiz kalmayı vaat etmiştir”.¹⁹³

¹⁹¹ PIRVANOV: a.g.e., s.17.

¹⁹² TAHİR: a.g.e., s.113

¹⁹³ TAHİR: a.g.e., s.98.

Entegrasyon, tolerans demektir. Tolerans ise farklı kültürlerin zengin çeşitliliğinin kabul edilmesi ve doğru değerlendirmesidir. Tolerans bir ahlak vazifesi olduğu gibi siyasi ve hukuki meseledir. Tolerans, başkalarını olduğu gibi kabul etmek ve onların kimliklerinin sayılması demektir.¹⁹⁴

Bulgaristan'da bir şehrin muhtarının ismi, etnik kimliği ve hangi siyasi güç taraftarı olursa olsun, Bulgar devletinin kanuni kurumunun bir parçasıdır. O Türk veya Bulgar lehine değil, Bulgar kanunlarının lehine yönetmektedir.

Bulgaristan'da yaşayan azınlıklar bir bütünlük olarak toleranslıdır. Bir taraftan kendi etnik kimliğini korumaya ve geliştirmeye gayret ederken, diğer taraftan Bulgar milli kültürüne açılmış durumundadırlar. Bu ise azınlıkların milli ve Avrupa entegrasyon sürecinde eşit ve eşdeğer gibi kabul edilmelerini sağlamaktadır. Bulgaristan'ın Avrupa entegrasyon sürecindeki amaçlarından biri kültür entegrasyonu ve toplumlar arasındaki toleransı ön plana çıkartmaktır. Azınlıklara karşı yanlış kültür politikalarının yürütülmesi onların kendi içlerine kapanmalarına neden olacaktır. Azınlıklar, kendi kültürlerinin ne kadar daha çok sayıldığını, korunduğunu ve geliştiğini hissedерlerse, ne kadar daha az tehdit ve ayırt edilirlerse onlar o kadar daha çok milli kültüre ve topluma uymaya eğilimli olurlar.

Bulgar çoğunluğu, ülkesinde yaşayan azınlıkların kültürleri ile ilgili yeterli derecede bilgi sahibi değildir. Bu bilgisizlik daha çok genç nesil arasında görünmektedir. Bazı Bulgarlar Türk çocuklarının devlet okullarında kendi ana dilini öğrenme haklarına karşı çıkmışlardır. Müslüman ailelerle komşu olan Hristiyan Bulgarlar böyle komşuluğu olmayanlardan iki kat daha fazla toleranslıdır. Fakat bunlar sadece %37'ni oluşturmaktadırlar.¹⁹⁵

Bulgaristan'ın günlük yaşam düzeyinde farklı etnik gruplar arasında ciddi sorunlar yaşanmamaktadır. Genelde sorunlar azınlıkların hakları söz edildiğinde başlıyor: örneğin, azınlıklar ana dilini öğrenme ve öğretilmesinde, ana dillerinde kitapların basılması, politik

¹⁹⁴ TAHİR: a.g.e., s.102.

¹⁹⁵ TAHİR: a.g.e., s.85.

partilerinin kurulması, kendi dillerinde radyo ve televizyon programlarının yayınlanması gibi sorunlar.

Bazı Bulgarlara göre farklı olan ve problemler yaratan azınlıklardır. Bulgar yazarı Maya Gregorova'ya göre "Azınlıklar kendi farklılığını unutmamalıdır ve Bulgar toplumu içinde entegre olmalıdır. Yani "bizim" gibi olmalıdır. Fakat "bizim" gibi olduklarında "onlar" olduklarını unutmamalıdır. "Bize" problemler yaratmamaları için sanki "bizim" gibi olmalıdırlar."¹⁹⁶

Bulgaristan'ın etnik-kültürel ilişkilerinin temel sorunu etnik tolerans problemi değildir, komşu toleranstan sivil toleransa geçiş problemidir. Birçok Bulgar, Bulgaristan'da her vatandaşın eşit haklara sahip olması gerektiğini savunmaktadır. Fakat Türkleri Milli Meclisinde görünce: "bizi yine Türkler idare ediyor" şeklinde sözler kullanılmaktadır. Bulgarlar kendi yurttaşı olan Türkleri "Bulgar esirgeri" gibi görüyorsa, Bulgar milletine mensup olmayı hak etmemektedir. Türkler de kendi yurttaşı olan Bulgarları "canlandırıcı" gibi görüyorsa Bulgar milletine ait değiller. Böyle düşünenler sadece kendi etnosuna aittir ve kendi milletleri yoktur.

Bulgaristan'ın her vatandaşı etnik ve din kimliğinden bağımsız olarak, Bulgarca dili bilmesi ve konuşması gerekmektedir. Türklerin yoğunlukta yaşadığı Kırcaali bölgesinin Türk çocukları Bulgarca dili bilmedikleri için okullarda zorluklar yaşamaktadırlar. Çingene çocukların durumu ise daha da umutsuz görünmektedir.¹⁹⁷

Dil, Bulgaristan'da farklı etnik toplulukların birbirleriyle iletişim kurmalarında önemli araçlardan birisidir. Dil, bireyin kültür seviyesini geliştirdiği gibi, onu bilim, kültür ve sanatların gelişmeleriyle tanıştırmaktadır dolayısıyla bireyin toplum içinde rol almasına imkân vermektedir. Bulgaristan'da kültür entegrasyon politikasının gerçekleştirilmesi için önemli şartlarından birisi resmi Bulgarca dilin bilinmesidir.

Bulgaristan'da doğmuş ve yaşayan azınlıklar iki kimliğe sahip bir etnokültür toplumdur. Doğuştan itibaren etnokültür azınlığa mensup kişiler "diğer" sıfatı altında

¹⁹⁶TAHİR: a.g.e., s.87.

¹⁹⁷ Antonia JELAZKOVA: Prava i Svobodi na liza Prinadlejašti kim nazonalnite malzinstva, (Ulusal azınlık mensup kişilerinin hak ve özgürlükleri), BAN, Sofya, 1997, s.30-31.

yaşamaktadır. Bu azınlıklar kendi ve çoğunluk toplumunun kültür şartlarıyla ve farklı yaşam tarzlarıyla yüzleşmektedirler. Bulgar kültür geleneklerine benzer bazı azınlık gruplarının kültür farklılığı diğerleri gibi acıyla yaşamamaktadır. Bulgaristan bu azınlığı ne tehlikeli bir unsur gibi görüyor ne de ayrı bir toplum gibi sayıyor. Örneğin, 1992 nüfus sayımlarına göre Bulgaristan'da 17.139 Rus nüfusu yaşamaktaydı. Bulgar toplumunun bilincinde Rus nüfusu Bulgaristan'da ayrı azınlık grubu oluşturmamaktadır. Bu durum ise Ermeni ve Yahudi toplumu için aynı değildir. Onlar farklı bir etnik grubu gibi kabul ediliyor ve kendi törenlerini, dillerini ve geleneklerini korumaya çalışan ayrı bir toplum gibi sayılıyor.¹⁹⁸

Bulgaristan'da kendi dini nedeniyle Bulgar kültüründen uzak kalan Türklerdir ve olumsuz kimliği oluşturan Romanlardır. Günümüzde Bulgaristan'ın iç sorunlarından biri Roman entegrasyonun sağlanmasıdır. Bulgaristan'da yoksulluktan en fazla eziyet çeken Roman toplumdur. Bulgar hükümeti Roman azınlığına temel insan ve kültür haklarını tanımasına rağmen sosyal açıdan çoğunlukla eşit düzeyinde değiller.

Günümüzde Bulgar çoğunluğu ile Roman azınlığı arasında güvensizlik hala sürmektedir. Bu azınlığa güvenmeyen Bulgar iş adamları onlara iş vermekten kaçındığı için kapalı bir daire oluşmaktadır: yoksulluk, cinayetleri ve hırsızlığı yaratırken, bu işsizliğe ve yoksulluğa yol açmaktadır. Roman entegrasyon süreci dünden bir eğilim değildir ve birkaç sene içerisinde de gerçekleşemez. Roman problemi mevcut olduğu sürece Bulgaristan'ın Avrupa Birliği üyelik müzakerelerine ve de Şen gen vizeleri konusunda olumsuz etki yaratmaya devam edecektir.¹⁹⁹

2. Bugünkü Bulgaristan'ın Etnik-Arası İlişkiler Probleminin Genel Karakteristiği

Bulgar milletin ve Bulgaristan devletinin tarihsel yaradılışlığında oluşan etnik-arası ilişkiler genellikle beraber yaşam tarzında şekillenmiştir. Üçüncü Bulgar devletinin ortaya çıkmasından itibaren (1878) ülkedeki azınlıklara karşı uygulanan ayrımcı ve baskıcı politikalar çok nadir etnik arası şiddetli çatışmalara dönüşmüştür.

¹⁹⁸ TAHİR: a.g.e., s.78-79.

¹⁹⁹ Luben BEROV: İkonomikata na Bulgaria: Bivşite Sozialistiçeski Strani. Desetiletie po kısıno 1989-1990. (Bulgaristan'ın ekonomisi: Eski sosyalist ülkeler 1989-1990), Planeta-3, Sofya, 1999, s.52.

Bulgaristan’da azınlık gruplara karşı uygulanan ayrımcı politikalar sonucunda oluşan düşük eğitim seviyeleri ve onların en sağlıksız ve ağır işlerde çalıştırılmalarından dolayı ortaya çıkan iş tecrübesizlikleri azınlıkların çağdaş şartlara adapte olmalarını engellemektedir.

Bulgaristan’da azınlık toplumunun problemi bütün toplumun problemidir. Geçiş sürecinin sosyal ve ekonomik sorunları Bulgaristan’ın en büyük azınlık toplulukları olan Türkler ve Çingenelelere isabet etti. Çingenelerin çoğu minimum sosyal düzeyin altında yaşamaktadırlar. Bulgaristan’da yapılan bir araştırmaya göre Ocak 1999 yılında Türk azınlığının aile başı ortalama geliri 51.06 Leva iken, Temmuz 2000’de 52.77 leva (yaklaşık 52 milyon TL) olmuştur. Çingene azınlığının aile başı ortalama geliri ise Ocak 1999 yılında 24.69 Leva iken, Temmuz 2000’de 23.45 Leva olmuştur. Mayıs 2002’de Bulgar çoğunluğu arasında işsizlik oranı %39, Türkler arasında %62, Çingeneler arasında ise %90 olduğu belirlenmiştir.²⁰⁰ 2005 yılı için Bulgaristan’ın işsizlik oranı %11.5 olarak gösterilmiştir. 2006 yılı işsizlik oranı ise %10’nun altına düşeceği tahmin edilmiştir. İnsanlar aç ve fakir iken toleranstan söz edilemez. Azınlıklar arasında yoksulluk, işsizlik ve etnik topluluklar arasında politik diyalogun sınırlı olması Bulgar Etnik Modelinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Bunun için etnik problemlerinin çözümü için en önemli unsurlarından biri ekonomidir.

Bulgaristan ve Türkiye arasında asırlardır devam eden iyi dostluk geleneği Bulgaristan’ın sakin iç-etnik ilişkilerini sürdürmesinde önemli rol oynamaktadır. Ayrıca Bulgaristan’da yaşayan Türk-Müslüman azınlığı kendilerine özerklik sağlayabilecek bir veya iki bölgede yaşamamaktadırlar. Türkler çoğunluğu sadece bir bölgede %28 oranı ile oluşturmaktadırlar. Bulgaristan’ın diğer üç bölgesinde Müslümanlar %20 ve %36 arasında bir nüfusu oluştururken, Bulgaristan’ın diğer dört bölgesinde %8 ve %10, on iki bölgesinde %2 ve %6 ve sekiz bölgesinde %2’den az bir Müslüman nüfusu mevcuttur. Bulgaristan’da Müslüman azınlığı böyle dağınık şekilde yaşaması iç-etnik ilişkilerinin gelişiminde yardımcı faktörlerden birisidir. Farklı etnik gruplardan oluşan bu toplumların beraber yaşaması diğerinin farklı kültür ve din geleneğini tanımaya ve anlamaya imkân vermektedir.²⁰¹

²⁰⁰ “Za vızmojnite proekti na nazonalizma” (Milliyetçiliğin olası projeleri için), Kapital, (30 July-05 Augustos 2005), s.23.

2005 ve 2006 yılların işsizlik oranı için bkz: “An Aussie in Bulgaria” in http://www.biddles.co.uk/bulgaria/?page_id=13

²⁰¹ PETKOVA: a.g.m., p.6.

“Azınlık Çalışmalar ve İç Kültür İlişkilerin Uluslar arası Merkez Kurum”unun 1998’de Bulgaristan’da yapmış olduğu bir araştırmasına göre Türklerin ve Bulgarların dini faaliyetleri düşük seviyede olduğunu tespit etmiştir. Genel olarak Bulgaristan’da dini faaliyetler yakın çevredeki dostça ilişkilerin geliştirilmesi için kullanılmaktadır. Bunlar iki toplumun bayramlarda birbirini ziyaret etmesi, nikâh, düğün ve cenaze gibi geleneklerini içermektedir.²⁰² Müslüman ve Bulgar toplumunun tutumlarını belirleyen din faktörü değil de etnik tutumlarıdır. Bu iki toplum arasında ekonomik farklılıklar mevcut olmasına rağmen burada önemli olan iki etnik grubunun genç neslinin birbirine açılmasıdır, özellikle Türk-Müslüman kökenli gençlerin. Daha çok şehirlerde sonradan yerleşen genç Müslümanlar geleneklerine bağlı özel kıyafetler taşımamaktadır ve Hristiyan yaşlılarından farklı değildir. Bu araştırmanın diğer bir sonucu Bulgaristan’daki iç-etnik ilişkilerinin gelişimi bütün Balkan ülkelerinde bir örnek gibi sunulmuş olmasıdır.

Bugün Bulgaristan Cumhuriyeti’nin önceliklerinden biri ekonomik gelişmeler ve Avrupa entegrasyonudur. Azınlık haklarının korunması da yalnızca tehdit edici faktörlere bağlıdır. Bu bağlamda Türk-Müslüman azınlığın siyasi liderlerinin davranışları ve Türkiye ile ikili ilişkileri önem taşımaktadır. Bugün Bulgaristan Türkiye ile iyi ilişkiler içerisinde ve Türk-Müslüman azınlığı Bulgar parlamentosunda temsil edilmektedir. Haziran 2001 seçimlerinde olduğu gibi 2005 seçimlerinde de HÖH partisi hükümetin oluşturulmasında doğrudan yer aldı ve 2001’den itibaren ilk kez ülke yönetiminde bakan düzeyinde temsil edilmektedir.

3. Bulgaristan’da Azınlıkların Sayısal Boyutları

Türkiye’nin komşusu olan bütün ülkelerin yaklaşık hepsinde Türk ve Müslüman topluluklar bulunmaktadır. Çağdaş Bulgaristan Cumhuriyeti de Türk-Müslüman, Çingene ve diğer daha küçük azınlık grupları içeren bir topluluk mozaiki oluşturmaktadır.

1985–1991 yılları arasında Avrupa ülkelerinde Müslümanların toplam nüfusu 23.600.000 olarak belirlenmiştir. (Avusturya, Arnavutluk, Belçika, Bulgaristan, Finlandiya, Almanya, Yunanistan, İtalya, Macaristan, Romanya, İspanya vb). 1991 Haziran itibarıyla

²⁰² PETKOVA: a.g.m., s.20.

Balkanlar'da 10–11 milyon kadar ya da toplam nüfusun yaklaşık % 18'i kadar Müslüman yaşadığı belirlenmiştir.²⁰³

1985 yılında Bulgaristan'da Türklerin sayısının 1.500.000'e ulaştığı, Çingenelerin yaklaşık %75'inin Müslüman olduğu bildirilmektedir. Bulgaristan'ın 1985 nüfus oranı dikkate alındığında, Türkler toplam nüfusun %15'ini oluşturuyorlardı.²⁰⁴

1992 yılında Bulgaristan'da yapılan nüfus sayımında geçen etnik grup kavramının tanımı şöyledir: "Kök, dil, gelenek ve kültürüne bağlı bir insan toplumu etnik gruptur" denilmektedir.²⁰⁵

1992 nüfus sayımının resmi sonuçlarına göre 8.487.317 olan Bulgaristan nüfusunun etnik yapısını oluşturan Türk, Tatar, Gagavuz, Çingene, Yahudi, Ermeni, Arnavut, Ulah, Kürt, Yunan, Karakaçan vs 30'a yakın etnik unsur bulunmaktadır.²⁰⁶ Makedonlar "Makedon Etnik Grubunun" sayım formlarına dahil edilmemiş olmasından dolayı sayımda "Çinli" kategorisini işaretlemişlerdir.

1992 ve 2001 nüfus sayımlarında Pomaklar da ayrı etnik grup gibi sayılmamıştır. Pomaklar bu iki nüfus sayımlarında Bulgar ve Türk nüfus gruplarına dahil edilmiştir. Bunun nedeni Bulgarlar, Pomakların ayrı azınlık grubu oluşturmadığını varsaymalarıdır. Pomaklar Ortodoks çoğunluktan farklı İslam dini uygulayan Bulgar gibi sayılmıştır.²⁰⁷

Bulgaristan'ın en büyük azınlık grubu olan Türkler 1992'de "Etnik Grup" kategorisinde 800.052 olarak saptanmıştır. "Türkçe Konuşanlar" kategorisine göre ise Türkçe konuşanlar 813.639 olarak yer almışlardır.

²⁰³ Enes KARİC: "İs Euro-İslam a Myth, challenge or a Real Opportunity for Muslim and Europe?" *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol.22, No.2, 2002, p. 436 ;

KARPAT: *Balkanlar'da Osmanlı Mirası...*, a.g.e., s.298.

²⁰⁴ ÖZGÜR: a.g.e., s.43-45. ; KARPAT: *Balkanlarda Osmanlı Mirası...*, a.g.e., s.298.

Ayrıca Balkanlar'da en fazla Türk azınlığın yaşadığı yer Bulgaristan'dır (800.000). bkz: Şule KUT: a.g.m., s.105- 106.

²⁰⁵ Keith SNAVELY and CHAKAROVA: a.g.m., p.314. Yıllar boyunca Bulgar hükümdarları "azınlık" kavramının kullanılmasından kaçınmıştır. Türk milli grubu resmi olarak azınlık gibi değil "Türk kökenli nüfus", "Türk etnik bilinçle nüfus", "Türkçe konuşan Bulgarlar" vs gibi tanımlarla belirlenmiştir. Totaliter rejimin düşmesiyle "etnik Türk" kavramı yürürlükte girdi. Bu terim o güne kadar kullanılmaması azınlık politikası reddedildiğini göstermektedir. Günümüzde kullanılan "etnik Türk" terimi Türk nüfusu ulusal azınlık gibi değil, etnik azınlık gibi karakterize etmektedir.

²⁰⁶ Aralık 1992 Bulgaristan etnik grupların nüfus sayımı için bkz:

http://www.pims.org/Events/Projects/cscc/G69_trw.htm

²⁰⁷ Aralık 1992...a.g.m.

Bu sayımlarda Tatarlar, Gagavuzlar ve Çerkezler de dil, din ve etnik kriterleri bakımından sayılmışlardır. Buna göre 1992’de Tatarlar “Etnik Grup” kategorisinde 4.515 olurken, “Tatarca” konuşanlar 7.833 kişi olarak belirlenmiştir. Bunlardan Müslüman olanlar 3.917, diğer dinlere mensup olanlar ise 3.916 olarak belirlenmiştir. 3.318 “Tatarca Konuşan” Tatar’ın kendilerini Tatar olarak tanıtmadığı sonucuna varılmıştır.

1992 nüfus sayımlarına göre Gagavuzların nüfusu 1.478 kişiydi. Bunlardan sadece 402’si “Gagavuzca” konuşurken, 31’i Müslüman, 371’i diğer dinlere mensup bulunmaktadır.

Çingeneler 1992 “etnik grup” kategorisinde 313.393 kişi olarak görünmüştür. Bunlardan 310.425’i Çingenece konuşurken, 123.173’ü Müslüman, kalan 187.352’si diğer dinlere mensup olarak gösterilmiştir. 2001 sayımlarına göre toplam 370.908 (%4,6) Çingene nüfusundan 327.882’sinin (%4,1) Çingenece konuştuğu belirtilmiştir.

Din bakımından Bulgaristan’da Sünni Müslümanlar %11,8 veya 1.002 oluşturmaktayken, Şii Müslümanlar %0,9 veya 76 bin oluşturmaktadırlar.²⁰⁸

Bulgaristan’daki Türklerin çoğu Sünni Müslüman’dır. Daha az olan Şii Müslümanlara “Alevi” veya “Kızılbaş” deniliyor. Marushiakova’nın verilerine göre 1992 nüfus sayımlarına göre Bulgaristan’da 83.537 Şii Müslüman bulunmaktadır. Alevi toplumunun çoğu Şii Müslüman oldukları bilincinde değiller ve bunlardan %58.06’sı için ana dil Türkçe’dir. Alevilerden olan Bektaşî grubu ise Kırcaali, Razgrad, Eskicuma, Silistre, Dobriç, Şumnu ve Hasköy bölgelerinde yaşamaktadırlar.²⁰⁹

1992 yılında Bulgaristan’da doğum oranı bir bütünlük olarak %10,5 olduğu belirtilmiştir. Türk, Çingene ve Pomak toplumunun yaşadığı bölgelerdeki doğum oranları Bulgar toplumundan daha yüksektir. Örneğin Kırcaali’de %14,7, Sliven’de %13,2, Razgrad’ta %13,1, Şumnu’da %12,6, Silistre’de %11,7 gibi doğum oranları görünmektedir.²¹⁰

²⁰⁸ SNAVELY and CHAKAROVA: a.g.m., s. 315

²⁰⁹ MARUSHIAKOVA: a.g.m., s.52

²¹⁰ EMİNOV: Turkish and Other..., a.g.e., s.94.

1 Mart 2001 nüfus sayımlarına göre Bulgaristan'ın toplam 28 ilinden ikisinde – Kırcaali ve Razgrad'ta Türkler çoğunluğu oluşturmaktadırlar. Türkler bazı kuzeydoğu sancaklarında –Şumnu, Silistre, Eskiçuma, Dobriç, Rusçuk, Burgaz ve Hasköy'de –çoğunluğu oluşturmaktadırlar. Rodop bölgesinin Smolyan belediyesinde Pomakların nüfusu %50'den fazladır. Bunun sonucunda oradaki Bulgar Hristiyanlar azınlıktadırlar.²¹¹

2001 son nüfus sayımının resmi sonuçlarına göre Bulgaristan'ın toplam nüfusu 7.928.901'dir. 2001 nüfus sayımların “Türkçe konuşanlar” kategorisinde Türkçe konuşanlar 762.516 kişi (% 9) yer almıştır. Çingene dili 322.641 (%4) kişinin ana dili olduğu belirlenmiştir. Hristiyanlar (44.000 Katolik, 42.000 Protestan ve Ortodoks) 6.678.219 (%83,8) bir nüfusu oluştururken, Müslümanların (Sünni ve Şii) toplam nüfusu 966.087 (%12,1) dir. Diğer bütün etnik grupların sayısı ise 69.204 dır. 1992'de Türklerin nüfusu yaklaşık 800.000 civarındaydı. 2001 yılında bu nüfusun düştüğü görünmektedir. Bunun ana sebebi Türklerin Türkiye'ye yıllık göç oranları 20.000 ila 50.000 kişi arasında olmasıdır.²¹²

1 Mart 2001 tarihinde yapılan nüfus sayımlarına göre Bulgaristan'ın bazı büyük şehirlerinde etnik nüfusunun oranı şöyledir:²¹³

Şehir	Bulgar	Türk	Roman(Çingene)	% Türk	%Roman	1992 %Türk
Burgaz	338.139	60.613	22.104	14.2	5.2	13.8
Dobriç	163.824	28.643	19.524	13.1	8.9	14.7
Razgrad	68.361	69.738	7.883	45.5	5.1	47.4
Rusçuk	213.210	38.794	11.232	14.4	4.1	13.0
Şumnu	120.676	62.020	16.576	30.2	8	30.3
Kırcaali	50.419	103.094	1.295	64.4	0.78	65.7
Hasköy	227.568	30.744	16.579	11	5.9	11.4
Eskiçuma	77.371	49.977	8.273	36	5.9	32.8
Silistre	87.001	48.141	5.734	33.7	4.0	33.5

²¹¹ Upravlenskata programa na pravitelstvoto, a.g.r., s.41

²¹² 2001 nüfus sayımları için bkz: TAHİR: a.g.e., s.78.; MARUSHIAKOVA: a.g.m., s.46. .;

“Bulgarian Ethnic Model, A Pragmatical National Version of the Multiethnic Dialog” Part II, Bulgarian Ethnic Minorities Clasification, <http://members.tripod.com/crcso/lgivl1-1.html>

²¹³ 1992 nüfus için bkz: EMİNOV: Turkish and Other..., a.g.e., s.81 ;

2001 nüfus için bkz: “The Role of Self Government for the Consolidation of the Bulgarian Ethnic Model” in: <http://www.fes.hr/pdf/National%20Minorities%20in%20SE%20Europe/06.pdf>

Montana	163.016	40	19.609	0	10.6	
---------	---------	----	--------	---	------	--

Bulgaristan'ın 2001 nüfus sayımını, 1992 (8.487.317) nüfus sayımıyla karşılaştığımızda Bulgaristan'ın nüfusu 510.000 kişi ile azaldığı görünmektedir. Türk, Çingene ve diğer etnik gruplardan farklı sadece Bulgar nüfusu düşüş göstermektedir. Bunun nedenlerinden biri Bulgar çoğunluğunun düşük nüfus büyüme oranlarıdır (% 5,8). 2001 yılında Türk nüfusu 746.664 dir (%9,4). Bu nüfus sayımı 1900 yılı nüfus sayımıyla karşılaştığında Türk nüfusu 1,4 kez ile bir büyüme oranı göstermektedir.

Bulgaristan'ın, dünyada nüfusu en hızlı eriyen ülke olduğu belirlenmiştir. World Fact Book tarafından hazırlanan bir raporda, bunun temel nedenleri olarak, ülkedeki ortalama ömrün gelişmiş ülkelere göre 10 yıl daha az olması ve yüksek göç oranı gösterildi. 2006'ya kadar nüfusu 200 bin kişi azalacak olan Bulgaristan 226 ülke arasında doğum bakımından 210 sırada bulunduğu tespit edilmiştir.

Son on sene içerisinde Bulgaristan'ı terk edenlerin sayısı 500.000'den fazla olduğu belirlenmiştir.2001 nüfus sayımları Bulgaristan'da 15 ve 24 yaş arasında toplam 1.139.300 genç nüfus mevcut olduğunu göstermiştir. Bunlardan sadece 223.700'ü çalışmaktadır.²¹⁴

ABD Nüfus Başvuru Bürosu tarafından yapılan bir rapora göre, Bulgaristan'ın önümüzdeki 45 yıl içinde dünyanın en büyük nüfus azalmasına tanık olabileceği bildirilmişti. Rapora göre, Bulgaristan'ın şu anda 8 milyon civarında olan nüfusunun 2050'de yaklaşık 5 milyona düşeceği öngörülmüştür. Yılda yaklaşık 40 bin kişiyle eriyen ülke, Bulgar çoğunluğu 45 yıl sonra Bulgaristan'ın ancak %60'ını oluşturacağı tespit edilmiştir. Şu an Bulgarlar binde 8 ile eksilmekte (eski 8 promil ile), Türkler 2,5 promil ile çoğalmakta, Romanlar ise 19 promil ile büyümektedirler. Günümüzde Bulgaristan'ın doğum oranı 15 yıl önceki doğum oranıyla karşılaştığında iki kez azaldığı görünmektedir.2050'ye kadar Bulgaristan nüfusu %36 oranıyla azalacağını tespit edilmiştir. ²¹⁵

²¹⁴ “Young people in Bulgaria”, <http://www.youthpeer.org/bulgaria.htm>

²¹⁵ “Rapor: Bulgaristan dünyada nüfusu en hızlı eriyen ülke”, (22.04.2005), <http://www.bg-turk.net/news.php?id=1237> ;

“The Melting Bulgarians”, http://www.sofiaecho.com/article7the-melting-bulgarians/:d_5968/catid_53 ;

“Cumhurbaşkanı Pırvanov demografik krizle alakalı toplantı yapacak.”, *Zaman*, (09- 15 Ocak 2006), Yıl: 14, Sayı: 2.

4. Bulgaristan’da Azınlıkların Etnik Bilinci

A. Türk Etnik Bilinç Bulgaristan Vatandaşları

Etnik bilinç konusunda Bulgaristan Türklerinin etnik bilinci oldukça güçlüdür. Tatarlar Türklerle kendilerini özdeşleştirmekteler ve büyük kısmı kendilerini Türk olarak dillerini de Türkçe olarak bilmekteler. Aynı şey Gagavuzlar için de geçerlidir. Çingenelerin büyük bir çoğunluğunu oluşturan Müslüman Çingeneler Türkçe konuşmaktadır ve kendilerini Türk olarak tanıtmaktadırlar.

a. Türk Azınlığın Etnodemografik Karakteristiği

Azınlıkların coğrafi yerleşimi, onların etnik kimliklerinin ve etnik bilinçlerinin korunması, siyasi eğilimleri, topluma entegrasyonları ve etnik gruplar arası ilişkiler niteliği bakımından önem taşımaktadır.

Türkler Bulgaristan’ın Kuzeydoğu ve Güneybatı kısımlarında bulunan Kırcaali, Hasköy, Filibe, Pazarcik, Eskicuma, Razgrad, Şumnu, Rusçuk, Silistre ve Varna bölgelerinde yoğun biçimde yerleşmiş bulunmaktadır. Türklerin köylerde yaşamaları, şehirlerden beş kat daha yüksektir. Tarım çiftçisi olan Türk nüfusunun bir bölümü Rodop dağlarında yaşayıp tütün üreticisidir.

Bulgaristan’da yaşayan Türk azınlığı etnokültür bir toplumdur ve Türkiye Cumhuriyetini anavatanı gibi görmektedir. Böylece vatandaş oldukları vatan-Bulgaristan ve etnik anavatanları olan Türkiye ile ilişkiler bu toplumu etkilemektedir.

Türklerin, Türk etnik toplumuna mensup olduklarını belirleyecek temel etnodemograf unsurlarından biri ana dildir. Türk toplumunun din ve dil kanıtları onları Bulgar, Çingene ve diğer küçük azınlık gruplarından ayırmaktadır. Pırvanov’un verilerine göre toplam %96,4 Türk azınlık grubu için ana dil Türkçe’dir. Diğer 28.000 kişinin ana dili Bulgarca’dır ve 1.600 kişinin ana dili çingenecedir.²¹⁶

²¹⁶ PIRVANOV: a.g.e., s. 218

Yukarıda belirlenen 28.000 kişi büyük olasılıkla karışık evlilikler nedeniyle baba Türk olmak üzereyken etnik mensubiyeti Türk, ana dillerini Bulgarca olarak belirtmiş olmasıdır.

Fakat Türk-Müslüman azınlığını birleştiren dil değil de, Müslüman dinidir. Kendini köken olarak Türk gibi belirleyen Pomaklar, Türkçe dili bilmiyor ve konuşamıyor. Ancak bu etnik grubunun belirleyici vaaz faktörü, dildir. Bulgaristan'da bu Arapça da değil, Türkçe dilinde yapılmaktadır. Bu nedenle Müslüman inançlı Pomak toplumu kendini Türk gibi belirtmektedirler.

Ekonomi ve mantalite bakımından Türk etnokültür toplumu bir birlik oluşturmamaktadırlar. Başlı başına bir toplum gibi ele alındığında zengin kuzey dediğimiz Kuzeydoğu Bulgaristan'daki Türkler ve fakir güney dediğimiz Güneydoğu Bulgaristan'daki Türkler arasında esas farklılıklar mevcuttur. Güneydoğu'daki Türklerden farklı olan kuzeydoğu Türkleri daha iyi ekonomik şartlara, daha iyi sosyo-ekonomik durumlara ve farklı sosyal davranışlara sahip oldukları gibi entegrasyon sürecine de daha eğilimlidir. Kuzeydoğudaki Türkler çoğunlukla iyi uyum ve entegrasyon içindedirler.

b. Türk Azınlığın Sosyal Durumu

Bulgaristan'da yaşayan Türk nüfusunun çoğunluğu düşük ekonomik durumu ile karakterize edilmektedir. Bu durumun sebeplerinden biri Türklerin çiftçilik, inşaatçılık ve madencilik gibi düşük gelir sağlayan geleneksel işlere yönelmeleridir. Bu tür iş faaliyetleri çağdaş şartlara göre yeniden yapılandırıldığı için Türk toplumu arasında büyük işsizlik yarattı. Türk toplumu arasında belli ekonomik menfaatlerini (tütün üreticileri, inşaatçılar ve diğer ilgili alanlarını) koruyacak tek başlı kurumları da yoktur. Diğer taraftan sosyal bağlarının zayıflığı nedeniyle, Türkler arasında temel sendikaların etkili katılımı da eksiktir. Bütün bunlar nedeniyle Türk toplumu devletin genel ekonomik ve sosyal etkinliklerin dışında kalmıştır.

1990'lardan sonra tarım sektörünün özelleştirilmesi ve ilgili toprakların gerçek sahiplerine geri verilmesiyle, bazı Türkler için özel problemler yaratmıştı. Onlar komünizm öncesinde tarım topraklarına sahip olmadıkları için, bugün topraksız kalmıştır. Tarım

sektörünün özelleştirilmesi sonucunda Türk toplumu arasında gerginlik yarattı ve HÖH partisinden hayal kırıklığına uğradılar.²¹⁷

Bu ağır sosyal şartlardan çıkmak için kullanılan yollarından biri Türkiye'ye göç etmek veya Türkiye'de veya Avrupa ülkelerinde geçici olarak çalışmaktır. Bu göç geçmiş göçlerle kıyaslanamaz. Güneydoğu Bulgaristan'da yaşayan Türkler daha çok Türkiye'yi tercih ederlerken, kuzeydoğudakiler daha çok AB'ye üye ülkelerde iş şanslarını denemeyi tercih ediyorlar (Almanya, Belçika, Yunanistan). Bu göçe iten nedenlerinden biri yoksulluk ve sosyal çıkmazlığıdır. 1989'dan sonra Kırcaali bölgesinden Türkiye'ye giden ve büyük bir çoğunluğu Türkiye'ye yerleşenlerin sayısı 80.000 kişidir.²¹⁸

Son 120 yılda Bulgaristan'da Türk nüfusu periyodik göçler nedeniyle yavaş bir tempoyla büyüme oranı göstermiştir. 1880–1980 yılları içerisinde Bulgaristan'dan yaklaşık 784.000 Türk göç etmiştir. Milli İstatistik Enstitüsünün verilerine göre son 15 yıl içerisinde yaklaşık 410.000 Türk, Bulgaristan'ı terk etmiştir.

1975–2000 yıllarında Kırcaali, Razgrad, Dobriç, Hasköy ve Şumnu sancakları hariç, Bulgaristan'ın diğer bölgelerinde yaşayan Türk nüfusu artış göstermiştir. Bunun nedeni Bulgaristan'ın iç bölgelerine doğru göç hareketi ve ekonomik bakımından Türkiye'ye doğru göçlerin devam etmesidir. Kanıt olarak Kırcaali sancağının Türk nüfusu %28'den, %17'ye inmiştir.²¹⁹

B. Pomakların (Müslüman) Etnik Bilinci

a. Pomak Toplumunun Kimlik Sorunu*

Balkanlarda, milliyetçiliğin aşırı ve agresif olarak yayılması, Balkan ulusların yüzyıllardır farklı kimlikle tanınmış, Müslümanlar aslında Türk olmadıklarını, kendi milletlerine mensup olduklarını, Türkçe'nin onların ana dilleri olmadığını farklı din veya kültüre sahip küçük gruplar için “Onlar aslında şudur, bu değildir” şeklinde tartışmalar başlamıştır. Bulgarlar Türk-Müslüman azınlığın isimlerini değiştirip “Türk olma utancından

²¹⁷ SNAVELY and CHAKAROVA: a.g.m., s.316

²¹⁸ PIRVANOV: a.g.e., s.221.

²¹⁹ İbrahim KARAHASAN-ÇINAR: a.g.e., s.218-219.

*Pomak maddesini Tezin 1 ve 50 dipnota bkz.

kurtuldunuz” diyordu. Aslında onlar bundan hiç utanmıyordu. Asıl Bulgarlar, Sırlar tarafından alay ediliyordu ve Bulgar olduklarını gizliyordular. Çünkü Bulgarlar Güneyde Helenleşmiş, Kuzeyde Romanileşmiş, Batıda Sırplaştırılmış ve Bulgaristan içinde Türkleştirilmiştir. Bulgarlar dili etnik kimliğin savunulması için tek bir unsur gibi görüyordu. Fakat daha sonra dil milli iddia için kullanılamadığında Bulgaristan’da yaşayan Türk ve Pomaklar’ın Türkleştirilmiş Bulgar oldukları ileri sürmeye başladılar.²²⁰

Güneydoğu Avrupa’nın Müslüman nüfusu türdeş değildir. Etnik bakımından bunlar Arnavut, Türk, Pomak ve Çingene kısımlarından oluşmaktadır. Pomaklar Slav dili konuşan Müslümanlardır ve yaşadığı ülkenin dilini konuşmaktadır (Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan, Makedonya). Pomaklar ya etnik Türkü ya da yaşadığı ülkenin etnisitesine bağlı hissediyor. Bulgar tarihçiler Pomakları Bulgar, Türkler ise Müslüman olduklarını ileri sürmektedirler.

Pomak toplumu kendisi de Bulgar olduğunu kabul etmeyi zor görüyor, çünkü bu onların Müslüman olmadıkları anlamına gelecektir. Pomakların etnik kimliği çevredeki komşuların etnik kimliklerinden çok etkilenmektedir. Bulgaristan Azınlık İlişkiler şubesinde çalışan Tomova’ya göre Batı Rodop bölgesinde Bulgar arasında yaşayan Pomaklar, Bulgarlar tarafından asimile edilmekten korktukları için kendilerini Türk kimlikle belirliyor ve HÖH partisi için oy veriyor. Doğu Rodop bölgesinde Türkler arasında yaşayan Pomaklar Türkler arasında asimile edilmeye korktukları için kendilerini Bulgar kimlikle belirliyor ve genelde BSP partisi için oy veriyor.²²¹

Pirin Makedonya’sıyla Rodop’ta meskûn olan Müslüman Pomak Türkleri diyalektik yönden ve etnik kökü yönünden ne Bulgarlarla, ne de Balkanlı diğer Slav unsurlarla uyuşmaz ve kaynaşamazlar. Bunlar Balkanlara gelen Osmanlı öncesi Türk boylarından Kuman-Kıpçak Türkleri’nin torunlarıdır. Nasıl ki bir Fransız zencisi yoksa Pirin Makedonya’sı, Rodoplar ile Bulgaristan’ın ve Balkanların herhangi bölgesinde de Bulgar Müslüman’ı yoktur.²²²

Bulgaristan’daki ve genel olarak Balkanlardaki Müslümanların dini bir tür ulusal mensubiyet belirleyen bir unsur olduğunu söylemek mümkündür. Pomak Müslümanları

²²⁰ Stoyu SHISHKOV: *The Macedonian Conflict: Ethnic Nationalism in a Transnational World*, New Jersey: Princeton Univ. Pres, 1995, p.11.

Pomakların etnik kimliği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Madeleine DANOVA: “Transformation of Ethnic Identity the Case of the Bulgarian Pomak’s” <http://www.nationalismproject.org/books/bookrevs/lord.html>

²²¹ Ali EMİNOV: *Turkish and other*, a.g.e., p.109.

²²² *Rodop-Bulgaristan Türkleri Tarihten Siliniyor mu?...a.g.e., s.8*

kendilerini Türk olarak tanımlamaktadır. Pomakların kültürel kimliği, etnik değil de Türk kimliği olduğunu söyleyebiliriz çünkü görünüş ve yaşam tarzlarını Türklerinkinden ayırmak mümkün değildir. Gürbüz Bahar'ın yazdığı gibi, "Pomaklar asimile olmadan Türkleşmişler ve kendi ulusal kimlikleriyle beraber Türk kültürüne geçmişler. Onlar bir din almaları ile birlikte bir uygarlık alınmış ve bir sisteme entegre olunmuştur".²²³

Balkanlarda en tutucu etnik grub olan Pomakların milli kimliği din üzerinde kurulmuştur. Onların bilincinde Pomak ve Müslüman kelimeler iki eşit kavramlardır ve İslamiyet'i din ve uyrukluluk gibi görüyorlar. Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasından sonra yaklaşık 100 yıl süren politik baskılarının etkisi nedeniyle günümüzde bazı Pomaklar kendilerini Bulgar, Makedon veya Yunan gibi belirlemektedirler.

1990'lardan sonra Bulgaristan'da tanınan isim hakkı doğrultusunda Pomaklardan %70,9'u geri Müslüman isimlerini almıştır, %13,0'ı ise Bulgar ismiyle kalmayı tercih etmiştir.²²⁴

b. Pomak Toplumunun Etnodemografik Karakteristiği

Uzman verilerine göre Balkanlar'da Pomakların toplam nüfusu 500.000 civarında olduğu ve en büyük nüfus oranlarının- 150.000–200.000 kişi arasında- Bulgaristan'da olduğu tespit edilmiştir. Bulgar Milli İstatistik Enstitüsünün verilerine göre Pomakların, bu nüfusun 70.251'i Bulgar, 63.595'i Müslüman ve 25.540'ı Türk olduğunu belirtilmiştir. Pomakların kesin nüfus sayımının belirlenmesi güçtür, çünkü onlardan bazıları dini nedeniyle kendini Türk belirlerken, diğerleri ise dilleri nedeniyle kendini Bulgar gibi belirliyor.²²⁵

Bulgaristan'daki Pomakların büyük çoğunluğu Rodop Dağları bölgesinin Gotse Delçeva, Yakoruda, Ardino, Velingrad, Pazarcık, Smolyan illerinde yaşamaktadırlar. Genellikle şehirlerde Bulgarlar arasında yaşayan Pomaklar kendilerini Bulgarlarla özdeşleştirmektedirler.

²²³ Gürbüz BAHAR: Batı'dan Doğu'ya Uzanan Çizgide Balkanlar ve Türkler (1996-1999 Makedonya ve Bosna-Hersek), Çizgi Kitabevi, Ankara, 2002, s. 82-83

²²⁴ Sibel TURAN: a.g.e., p.74-78. ;

"Terror" Human Rights Dialogue: Cultural Rights (Spring 2005)

in:<http://www.cceia.org/viewMedia.php/premTemplateID/8/prmID/5146>

²²⁵ ÇINAR: a.g.e., s.132.

1992 nüfus sayımlarına göre Pomakların toplam 250.000 nüfusu olduğu belirlendi.Bu nüfusundan 170.934'ü Sünni Müslümandır. Bkz: PIRVANOV: a.g.e., s.222.

Pomak nüfusunun en yüksek orana sahip sancağından birisi Smolan'dır ve burada %70 oranından fazla çoğunluğu oluşturmaktadırlar (117.000 kişi). Pomaklar, Blagoevgrad sancağında %16 (56.000 kişi), Kırcaali sancağında %7 (30.000 kişi) bir nüfus oranına sahipler. Kuzey Bulgaristan'da Pomak nüfusun en fazla görüldüğü sancaklarından birisi Lovça'dır (%4, 9.000).²²⁶

1992 nüfus sayımları Pomakların 120.000'i İslam dinine mensup ana dilleri Bulgarca ve Bulgar oldukları belirtilmiştir. Yaklaşık 600.000'nin ana dilleri Bulgarca, İslam dinine mensup Türk olduğu belirtilmiştir. Diğer 65.000 kişi etnik kimliğini Pomak olarak belirtmiştir. Mart 2001 son nüfus sayımlarında Pomaklar'dan 83.000 kişi kendini Bulgar Müslüman'ı olarak tanıtmıştır.²²⁷

Pomaklar ayrı azınlık grubu gibi sayılmamasına rağmen ülkedeki %13 Müslüman nüfusunun ayrılmaz bir parçası olduğu gibi, Bulgarların %83 olan nüfuslarından bir parçası gibi de kabul ediliyor.²²⁸

c. Pomak Toplumunun Sosyal Durumu

Pomakların geleneksel iş tutumları sebze ve tütün üretimi, hayvancılık ve madenciliktir. Bulgaristan'ın geçiş süreci sırasında bu sektörlerinde yaşanan kriz sonucunda Pomakların ekonomik durumları gittikçe kötüleşti ve çoğu işsiz kaldı. Tütün pazarının daralması ve Rodop bölgedeki madenlerin kapatılması Pomak toplumunun temel gelir noktalarını da etkiledi.

Pomakların 1990'lı yıllarında yüzleştiği ekonomik sıkıntılar nedeniyle Bulgaristan sınırları içerisine doğru göç etmeye başladılar. Pomakların toplumsal veya siyasi kuruluşları olmadığı gibi HÖH partisinin çerçevesi içinde çok az kişiyle temsil edilmektedirler.²²⁹

C. Romanlar (Çingeneler)

²²⁶ÇINAR: a.g.e., s.133.

²²⁷MARUSHIAKOVA: a.g.m., s. 53

²²⁸“Bulgarian Ethnic Model. A Pragmatical National Version of the Multy Ethnic Dialog”, Part II, Bulgaria Eyhnic Minorities Classification. <http://members.tripod.com/crcs0/lgiv11-1.html>

²²⁹PIRVANOV: a.g.e., s. 223

a. Roman Toplumunun Kısa Tarihçesi

Dünyanın her ucunda yaşayan Çingene nüfusu kendi akraba devleti olmamasına rağmen kendilerine ait bir bayrağa sahipler. Roman bayrağı 1981’de Götengen’de “Dünya Roman Komitesi” tarafından onaylanmıştır.

Bulgaristan’da Ermeni, Türk, Yahudi, Karakaçan etnik gruplarının hepsi Bulgar çoğunlukla uyum içindedirler. Çingene toplumu ise bu uyumu niçin sağlayamadığını açıklamaya çalışacağım.

Çağdaş bilimlere göre Çingener, Hindistan’ı V-VII. yy’da terk etmeye başlayıp, dünyaya yayılmaları XV. yy’a kadar devam etmiştir. Hindistan’ı terk eden Çingene aşiretleri üç yöne doğru hareket etmişlerdir. İlkleri güneybatıya doğru hareket ederek Suriye ve Filistin’e ulaşmıştır. Bunlardan bazıları Mısır ve Kuzey Afrika’ya doğru devam etmiştir.

İkinci hareket Kafkasya ötesine doğru, üçüncüsü ise batıya doğru Orta Asya, Balkanlar, Orta ve Batı Avrupa’ya kadar ulaşmıştır. Çingenerler Bulgaristan’da IX. yy’da ayak basmış bulunuyor ve Balkanlar’da Osmanlı fethinden önce yerleşmiştir. Bugün Bulgaristan’da toplam çingene mahallelerin sayısı 347’dir.²³⁰

Çingenerler Avrupa’ya ayak bastığı andan itibaren zulümlere karşı karşıya kalmıştır.1496’da Almanya’da Türker lehine casusluk yapan Çingenerler kovulmuştur. 1504’te Fransa kralı XII’i Lui Çingenerlerin Fransa’ya girmelerini yasaklamıştır. 1530’da VIII Henri Çingenerlerin İngiltere’ye girmelerini yasaklamıştır.²³¹

Ayrıca ilk modern Avrupa çağlarında dinasti devletlerinin ortaya çıkmaları ile birlikte Çingenerler diğer toplumla uyum sağlayamadıkları için bir tehdit unsuru gibi sayılmıştır. Buna örnek olarak II. Dünya Savaşı sırasında Almanya’ya müttefik olan Bulgaristan, Çingenerlere karşı bazı önlemler almıştır: Sofya merkez bölgelerinde bulunma yasağı, halk araçları kullanma yasağı ve diğer halka göre daha az yiyecek verilmesi gibi yasaklar getirilmiştir.²³²

²³⁰ “Ziganite”(Çingenerler), Trud (Emek gazetesi), (21 Ağustos 2004), s. 14

²³¹ a.g.g., s. 14-15,

²³² David M. CROWE: A History of Cypsies of Eastren Europe and Russia, St. Martin’s Press, New York, 1996, p. 10-12.

Bugün yaşadığımız çağdaş dünyada bu böyle değildir. AB'ye üye ülkeler Çingene toplumunun sosyalleşme problemleri üzerinde büyük ilgi ve kaygı göstermektedirler.

b. Roman Toplumunun Etnik Bilinci

Mart 2001 resmi sayımlarına göre Bulgaristan'ın toplam 7,9 milyon nüfusundan %84'ü etnik Bulgarlar (bu oranda Bulgar Müslümanları olarak bilinen Pomakları da içermektedir) oluşturmaktadır. İkinci büyük etnik azınlık olan Türklerden sonra (746.664 veya %9,4) üçüncü azınlık grubu olan Çingene nüfusu %4,6'sını veya 370.908 kişi oluşturmaktadır.²³³ Çingene kelimesi Bulgar'ın dilinde genellikle küfür anlamındadır. Böylece Çingene olmak aşağılayıcı anlamına geldiği için Çingeneler kendilerini ya Türk ya da Bulgar olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle kesin Çingene nüfusunun belirlenmesi zordur. “Demokrat Roman Birlik” kuruluşuna göre Bulgaristan'da toplam Çingene nüfusu 800.000–1.000.000 civarındadır.

Bulgar bir yazara göre “İyi ki hükümet azınlıklar için çerçeve antlaşmayı imzaladı ki Bulgarlar kendi ülkesinde azınlık durumunda düştüğünde bu antlaşmadan yararlanıp korunmuş olsunlar.” Çünkü Bulgar nüfusu göç ederken Çingene azınlığın doğum oranı gittikçe büyümektedir.²³⁴

Fransa'da Çingene nüfusu 180.000- 300.000'e kadardır, İspanya'da 250.000–450.000 civarındadır. Romanya'da ise onların nüfusu 800.000–2,5 milyona kadar ulaşmaktadır. “Kud” adlı bir ansiklopedinin verdiği bilgilere göre Çingenelerin dünyada toplam nüfusları 12–15 milyon civarındadır.²³⁵

Spesifik özelliklere sahip Çingene toplumu, diğer etnik gruplardan farklı olarak varlığını sürdürdüğü coğrafyaya daha çabuk uyum sağlamaktadır. Bu nedenle Çingeneler arasında oldukça farklı grup türleri bulunmaktadır. Bulgaristan'da Çingeneler üç türdür: Roman dili konuşan Müslüman Çingeneleri; Türkçe konuşan Müslüman Çingeneler ve Roman dili konuşan Hristiyan Çingeneler.

²³³ Rossen VASSILEV: “The Roma of Bulgaria: A Pariah Minority”... a.g.m., p.42 ; ÇINAR: a.g.e., s.153.

²³⁴“Kakvito ziganite takava i dirjavata.” (Çingeneler nasılsa ülkede böyledir), Novinar, (Haber gazetesi), (06 July 2004), s. 11.

²³⁵ (Bulgaristan “Trud” gazetesinin Çingeneler hakkında özel çalışmaları), “Ziganite”, (Çingeneler), Trud, (18 Ağustos 2004), s. 14-15.

Sofya’da yaşayan Çingenelere “Vlahori” veya “Vlaški” Çingeneler denilmektedir ve bunlar genelde Hristiyan dinini benimsemişlerdir. Romanya’dan göç ederek Tuna boylarına yerleşmiş, Silistre ve Rusçuk’ta yaşayan Romence konuşan “Ulah” Çingeneler bulunmaktadır. Kuzeydoğu Bulgaristan’da Tervel, Dobriç, Eskicuma, Rusçuk’ta ve güneybatı Bulgaristan’da Hasköy ve Kırcaali’de Türklerin arasında yaşayan Türkçe konuşan ve Müslüman olan Çingeneler kendilerini Çingene olduklarını bildikleri halde Türk olarak tanıtmaktadır veya Türklere yakınlık duymaktadırlar.

Ulah Çingeneler kentsel merkezlerin dışında getto (mahalle) şeklinde yaşamaktadırlar. Filibe şehri Bulgaristan’ın ikinci büyük şehridir ve Balkanlar’da ikinci büyük Roman gettosuna sahiptir.²³⁶

Çingene toplumu etrafındaki çoğunluğun dinini kolaylıkla benimsemektedir. Fakat onların bayramlarını ve törenlerini böyle kolay kolay benimsemeye eğilimli değildir. Çingeneler, çoğunluk tarafından unutulmuş eski gelenek ve törenlerini bazı içerik değişiklikleriyle korumaktadır. Bu, Çingene toplumunun kendi etnik-kültürel gelenekleri olmadığı anlamına gelmez.²³⁷

Çingeneler, farklı bölgesel şiveyle korunmuş kendi “Romanca” diline sahipler. Romanlar yerleştiği ülkenin hükümdarları tarafından zorla hakim olan dini kabul etmelerine rağmen günümüze kadar korunmuş kendi geleneklerine sahipler. Romanlar müzik ve danslara büyük eğilime sahipken, eğitime karşı çok az ilgi gösteriyor ve yüksek doğum oranına sahipler. Romanlar bulundukları her yerde sadece etnik azınlık oluşturmaktadırlar, ulusal azınlık kategorisinde girmiyorlar. Onlar hiçbir zaman kendi milletini kurma eğilimine veya seviyesine ulaşmamıştır. Bu bakımdan Çingeneleri Yahudilerden veya diğer azınlık gruplardan ayırt edebiliriz. Yahudi toplumu dünyanın güçlü devletleri sayesinde II. Dünya Savaşı sonrasında kendi devletini kurdular. Roman toplumu için böyle bir tercih söz konusu olamazdı çünkü onlar hiçbir zaman kendi öz idaresiyle belli bir toprak üzerinde türdeş devlet oluşturmaya eğilimli değildir.²³⁸

²³⁶ Rossen VASSİLEV: a.g.m., s. 47-50.

²³⁷ Elena MARUSHİAKOVA and Vesselin POPOV: “Ethnocultural Characteristics of the Roma of Bulgaria”, The Partin Web Journal. [http:// www.geocities.com/Paris/5121/bulg-chara.htm](http://www.geocities.com/Paris/5121/bulg-chara.htm) p.8.

²³⁸ BEROV: a.g.e., s. 51

1878 yılından itibaren farklı Bulgar hükümdarların dini faaliyetleri dondurana kadar geçen bu dönemde birçok Çingene, İslam dininden Hristiyan dine geçmiştir. 1989'dan sonra Çingenelerin din yaşamlarının yeniden düzenlenmesi sürecinde ne Ortodoks kilise mezhebine ne de Müslüman mezhebine entegrasyonları sağlandı. 1989'dan beri Çingene semtlerinde ne kilise ne de cami inşa edildi. Hristiyan ve Müslüman topluluklar bu toplumla fazla ilgilenmemektedir ve onlara din derslerin verilmesi için çaba gösterilmedi.²³⁹

c. Roman Toplumunun Sosyal Durumu

1990'lardan sonra Bulgaristan Çingeneleri için "Roman" sıfatı kullanılmaya başlandı. Çingeneler Bulgaristan'ın her bölgesinde yaşamaktadırlar. Bu grubun en büyük nüfusu Eski Zağra (Stara Zagora), Montana, Pazardık, Sliven, Dobriç, Filibe, Burgaz, Hasköy, Eskicuma, Vraza, Sofya vilayetlerinde yerleşiktir. Roman toplumu şehirlerde olduğu gibi köylerde de çoğunluktan ayrı kendi mahallelerinde yaşamaktadırlar. Bu onların sosyal problemlerini derinleştirdiği gibi izolasyon oranlarını yükseltmekte ve ulusal topluma entegrasyonlarını da önlemektedir. Çok farklı sosyal davranış ve gelenek sergiledikleri için diğer etnik gruplarından sürekli dışlanmaktadır.

Tarihsel olarak Çingeneler Bulgaristan'ın en desavantaj etnik azınlığıdır. Onlar sokak süpürgeçileri, tuvalet, kanal temizleyicileridir. Çoğu aşırı fakir, hijyensiz ve standart dışı koşullarda yaşamaktadır. Minimum ücretli bol iş sağlayan ve eziyet çektiren komünist rejiminde birçok Çingene genci okulları terk edip ağır işlerde çalışmıştır. Bu nedenle bugün Çingenelerin çoğu eğitimsiz ve düşük kültür seviyesine sahiptir.²⁴⁰

Bulgaristan'daki Çingeneler en fazla bastırılan azınlık grubu kalarak, büyüyen işsizliğe, önyargıya ve sefaletle katlanmak zorundadır. Post-komünist döneminin ekonomik ve sosyal krizi Çingene toplumunun düşük hayat standartlarını daha da olumsuz hale getirdi. "Demokratik Roman Birlik" kuruluşu göre, 1998'de Roman nüfusunun %92'i işsizdi. Bu vaka Sosyal İç İşleri tarafından doğrulanıp, bu kadar Romanın işsiz olması eğitimsiz ve talimsiz olduklarını, onlara karşı ön yargı ve ekonomik krizin etkisi nedeniyle olduğu belirtmiştir.²⁴¹ 2002 Dünya Bankasının (World Bank) verilerine göre Bulgaristan'da Roman toplumunun

²³⁹ Open Society Institute 2001, Minority Protection in Bulgaria, Monitoring the EU Accession process: Minority Protection, s. 110

²⁴⁰ PIRVANOV: a.g.e., s. 224-225

²⁴¹ VASSİLEV: a.g.m., s. 47

işsizlik oranı %70 olarak belirtilmiştir. Türk toplumunun işsizlik oranlarının da devletin ortalamasından iki kat daha yüksek olduğu belirtilmiştir.²⁴²

Çingene toplumunun çoğunluğu devletin verdiği sosyal yardımlara güvenmektedir. Günümüzde Çingeneler mevsimlik iş olan tarım, inşaatçılık ve sokak süpürgeciliği gibi düşük gelir sağlayan işlerle geçinmektedirler. Bazı Çingeneler ekonomik problemlerini çözmek için yurtdışında iş arama yolları denemektedirler. Bazıları kendilerini Türk etnosu ile belirlemeye çalışarak Türkiye’ye göç etmektedirler. Fakat Romanlar bir bütün olarak bunu yapmaları için sınırlı imkânlarına sahiptir.²⁴³

Bugün Çingenelerin büyük bir çoğunluğu sosyal yardım aldıkları için çalışmamaya tercih etmektedirler. Bu onların mantalitesine bağlı olarak değişmektedir. Totaliter rejiminde 1980’li yıllarında Vidin-Vraza-Mihaylovgrad bölgelerinde hayvan bakıcılardan %70’i Romandı. Bu yıllarda 280 Çingene “emek nişanı” ile ödüllendirilmiştir. Sosyalist Bulgaristan herkesin çalışmasını mecbur ediyordu, herkes için iş sağlanıyordu ve çalışmayanlara ceza uygulanıyordu, bugünkü gibi sosyal yardımlar verilmiyordu. O dönemlerde de Çingeneler arasında cepçi ve üş kağıtçı vardı, fakat günümüzde olduğu gibi kütle halinde değildi. Günümüzde işsizlik, özellikle Romanlar arasında kolay kolay giderilemez, Çingenelerin mantalitesi de birden bire değişemez.²⁴⁴ Bugün idari düzeyde Çingene çocuklarına okuma ve yazma vazifesi verilmelidir. Çocuğunu okula göndermeyenlere sosyal yardım da verilmemesi gerekmektedir. Çünkü günümüzdeki sosyal yardımlar Çingenelerin izolasyonlarını ve marjinalleşmelerini teşvik etmektedir.

Bulgar yazarları ve birçok post-komünist döneminin Bulgar hükümetleri ülkede yaşanan sakin azınlık-çoğunluk ilişkilerinin diğer Doğu Avrupa ülkelerinde “Etnik Model” gibi algılanmasından gurur duymaktadırlar. Bulgar Etnik Modelinin en çarpıcı özelliği demokratikleşmedir. Fakat post komünist Bulgaristan’ın Çingene azınlığına karşı ayrımcılık ve baskı muamelelerinin devam etmesi “Bulgar Etnik Modelin”in sorgulanmasına yol açmaktadır. Çingene toplumunun etnik ve kültür kimliklerinin ve temsil etme haklarının korunması için birçok adımlar atılmasına rağmen, Çingene azınlığı, toplum ve hükümet tarafından en fazla dışlanan grup olmaya devam etmektedir. Çingene azınlığı Bulgar

²⁴² World Bank Poverty Assessment Update, 2002, <http://www.worldbank.bg/press/2002-04-eccbg.phtml>

²⁴³ PIRVANOV: a.g.e., s. 225

²⁴⁴ “Ziganite” (Çingeneler), *Trud*, (19 Ağustos 2004), s.20.

toplumunun en alt seviyesinde bulunmaktadır ve önceki durumlarıyla karşılaştığında günümüzde Çingelerin sosyal-ekonomik durumları büyük ölçüde kötüleşmektedir. Bulgar Etnik Modeline rağmen Roman azınlığın temel insan hakları hala tehdit edilmektedir. Bulgar yetkililerinin ve çoğunluğunun aşağılayıcı hareketlerinden tedirgin edilmektedirler. Çingene azınlığın egemen toplumu içinde entegrasyon ihtimallerinden uzak ve belirsiz görünmektedir.²⁴⁵

Bulgar Etnik Modeline rağmen Çingene azınlığın etnik ve kültür kimliklerinin korunması için alınan tedbirler yetersizdi. Şiddetli suçlara karşı aşırı derecede kurban olurken, siyasi, sosyal ve ekonomik kurumlar arasında neredeyse hiç temsil edilmemektedirler. Ülkenin diğer etnik gruplara karşı daha fazla tolerans gösterilirken, Çingene topluma karşı aşırı ırkçılık ve şiddet gösterilmektedir. Çingelerin düşük sosyal durumları, eğitimsizlik ve yüksek işsizlik oranları, onların milli topluma entegrasyonlarını engellediği gibi, izolasyonlarını da derinleştirmektedir.²⁴⁶

d. Roman Toplumunun Eğitim Durumu

1990–1991 ders döneminde bazı Çingene okullarında Roman ana dilinin okutulması için sınıflar açıldı. Bu sınıflarında Roman öğrencilerinin sayısı 4.000'e kadar ulaştı. Ancak bu dersler sistemli düzenlenmediği ve desteklenmediği için 1999 yılında Roman ana dilini okuyan çocukların sayısı sıfıra indi.²⁴⁷

İki Bulgar hükümet dışı kuruluşlarının verilerine göre Çingene azınlığından sadece %46'sı ilkokulu, %8'i ortaokulu bitirmiş ve %1'den az üniversite diplomasına sahiptir. Bu nedenle Çingene çocuklar bugünkü Bulgar okullarında ayırt edilmekte ve hariç tutulmaktadır.²⁴⁸

Bulgaristan'da etnik azınlıklar arasında en eğitimsiz Çingene toplumdur. Bulgaristan “Roman Sosyal Vakfı”, 1998–1999 ders döneminde Çingelerden sadece 15 kişi üniversitelere başvurduğunu ileri sürmüştür.²⁴⁹

²⁴⁵ VASSİLEV: a.g.m., s. 47

²⁴⁶ Open Society Institute 2001.... a.g.m., s.100.

²⁴⁷ Open... a.g.m., s. 106

²⁴⁸ VASSİLEV: a.g.m., s. 47

²⁴⁹ PIRVANOV: a.g.e., s. 226

Post-komünist Bulgar hükümeti Çingenelelere azınlık haklarını tanıdı. 1995'te hakim olan BSP hükümeti Çingene toplumunun anayasa çerçevesinde garanti edilen hak ve özgürlüklerinin korunmasını sağlayacak danışman grubu kurdu. Nisan 1999'da hakim UDF hükümetin başbakanı İvan Kostov daha ileriye giderek "Romanların Eşit Entegrasyon Çerçeve Programı"nı uygun gördü. Çingene azınlık temsilcilerinin dolaysız katılımlarıyla hazırlanan bu Çerçeve Programı doğrultusunda Çingene öğrencilerin eğitim sorunlarını hafifletecek bazı kararlar alındı: örneğin;

- 1) Çingene öğrencilerinin zihinsel özürlü okullarına gönderilmesine son verilmesi,
- 2) Okul sınıflarında gösterilen ırkçılığın giderilmesi,
- 3) Devlet okullarında Çingene dilinin okutulması için imkanlar sağlanması,
- 4) Üniversite veya kolej eğitimi Çingene azınlığın sayısı artırılması,
- 5) Çingene yetişkinleri için eğitim programlarının kurulması vs.²⁵⁰

e. Roman Toplumunun Politik Kuruluşları ve Temsilcileri

Sayıda daha çok ve siyasi açıdan daha birleşik ve organizasyonlu olan Türk azınlığından farklı, Çingene azınlığı arasında anlaşma gücü yoktur ve komşu Türkiye gibi haklarını ve ilgilerini savunacak güçlü dış koruyucuları bulunmamaktadır.²⁵¹ Genelde Bulgaristan'da Çingene azınlığı siyasete karşı apolitiktir (ilgisiz). Aile akraba prensibi üzerinde kurulan Roman kuruluşları bölgesel karakter taşımaktadır.

Post-komünist Bulgaristan'da Roman azınlığın ilk kuruluşu "Demokratik Roman Birliği"dır. Yaklaşık 50.000 Romanı temsil ettiğini iddia ederek 10 Kasım 1989'da kurulan bu kuruluşun lideri Manuş Romanov 10-17 Haziran 1990'da yapılan ilk demokratik seçimlerinde UDF parti listesinde yer alarak Büyük Milli Meclisin bir üyesi olma hakkı kazanmıştı.

12 Temmuz 1991 tarihli Bulgaristan Anayasası etnik ve din temelli partilerin seçimlere katılmasını yasaklamaktadır. Bu yasa ile Doğu Avrupa'da Çingene azınlığın kendi politik partileriyle milli seçimlere katılmasına izin vermeyen tek ülke Bulgaristan'dı. Bunun üzerinde AK, Bulgaristan'ın etnik partileri üzerinde anayasa yasağını eleştirmesi sonucunda

²⁵⁰ VASSİLEV: a.g.m., s. 45-46

²⁵¹ VASSİLEV: a.g.m., s. 40-51

Bulgaristan’da 1999’da yapılan yerel seçimlerde birkaç Roman kuruluşların ilk defa katılmalarına izin verildi. Bu seçimlerinde katılan “Özgür Bulgaristan” adlı kuruluş 1997’de kurulup, üç Roman belediye danışmanına sahip oldu.

Bugün Bulgaristan Milli Meclisinde yer alan iki Roman temsilciden birisi Toma Tomov’un oluşturduğu “Roman Birlik Vatandaşlar” (Roman) kurumu BSP koalisyonuna katıldığı için seçildi. İkinci Çingene temsilcisi Aleksandır Filipov 2001 parlamento seçimleri kazanan II Simeon Milli Hareket Parti listesinden seçildi. Böylece Roman nüfusu alttan temsil edilmektedir. Oysa toplam nüfusunun %4, 7’sini oluşturan Roman toplumu parlamentoda en az on bir Roman temsilcisi olması gerekmektedir.

Son birkaç yıl içerisinde Avrupa ülkelerinde yaklaşık 300 yeni Roman teşkilatı kuruldu. Avrupa’da Roman sorunu üzerinde çalışanlar, Roman problemini çözebilecek hiçbir beyaz adam olamayacağını anlamış durumundadırlar –Amerika’da siyahlarla olduğu gibi.²⁵²

5. Bulgaristan’da Yaşayan Diğer Küçük Etnik Gruplar

Bulgaristan’da yaşayan diğer küçük etnik gruplarından biri Vlah’tır. Vlah etnik grubu Romanca dili konuşan bir Balkan halkıdır. Romanyalılardan farklı Vlah grubu Tuna nehrinin kuzeyinde, özellikle Yunanistan, Makedonya ve Arnavutluk’ta yaşamaktadırlar. 16. ve 18. yüzyıllarında büyük sayıda Vlah toplumu Bulgaristan’ın Rodop, Rila ve Pirin dağ bölgelerinde yaşamaktaydı. 18. yy’dan itibaren ise şehirlere yerleşmeye başlayan Vlahlar, sosyal bakımından egemen olan Yunan etnik grubu içinde asimile olmuşlardır. 19. yy’da ise Vlah toplumu Bulgarlaştırılmıştır. 1930 yıllarında Bulgaristan ve Romanya arasında yapılan nüfus değiştirme anlaşmasının sonucunda Bulgaristan’daki Vlahların büyük bir çoğunluğu Dobruca’ya (Romanya’ya) göç etti. Günümüzde Vlah’lar Bulgaristan’ın Sofya, Blagoevgrad, Melnik şehirlerinde yaşamaktadırlar. 1992 nüfus sayımlarına göre Vlahların sayısı 5.159 veya %0.06 bir nüfus oluşturmaktadırlar. Vlah toplumunun ana merkezi Vidin şehridir. Orada kültür teşkilatını kurup “Timpul-Vreme” dergisini yayınlamaktadırlar.²⁵³

²⁵² Rudko KAWCZYNSKI: “The Politics of Romani Politics”, Transitions, Vol. 4, No. 4, September 1997, p. 59-60

²⁵³ Raymond DETREZ: a.g.e., p. 344-345

Bulgaristan'da yaşayan diğer küçük bir etnik grubu olan Yahudilerin çoğu (sefarad) sephardik²⁵⁴ olmak üzere, Yuda din mezhebindendir ve kendilerini Bulgar gibi belirlemektedirler. Yahudi etnik toplumu Bulgar etnik grubunun sosyal ve yaşam standartlarından ayırt edilemiyor. Yahudi ve de Ermeni grupların entegrasyon süreçleri tamamlanmış sayılmaktadır. 1948'den sonra Yahudilerin büyük bir kısmı yeni kurulan İsrail'e göç ettiler. 1992 nüfus sayımlarına göre Yahudilerin nüfusu (%0.04) 3.461 kişi, 2001 nüfus sayımlarına göre ise 1.363 kişi olduğu belirlendi. Bulgaristan'da küçük Yahudi toplumu Sofya, Rusçuk ve Karadeniz kıyı bölgelerinde yaşamaktadır.²⁵⁵

Bulgaristan'da yaşayan diğer küçük etnik grubu olan Ermenilerin çoğu Filibe şehrinde yaşamaktadır ve Bulgar milli toplumuna entegre olmuşlardır. 2001 nüfus sayımlarına göre Ermenilerin nüfusu 10.832 kişi olduğu belirlendi.

Bulgaristan'ın Pirin Makedonya'sında (Blagoevgrad, Petriç, Sandanski) yaşayan Makedon unsuru ise ayrı bir azınlık grubu gibi sayılmıyor. Bulgarlar onların etnik Bulgar olduğunu iddia etmektedirler. Son nüfus sayımlarına göre Makedonların nüfusu 5.071 kişi olduğunu belirlendi.²⁵⁶

Tatar toplumunun Bulgaristan'da yerleşmesi Osmanlı İmparatorluğu döneminde gerçekleşmiştir. Bulgaristan'da onların sayısı, Kırım Savaşı'ndan sonra 1856 Paris Antlaşması ile Kırım Tatarlar ve Çerkesler'in Rusya'yı terk etmeleri ve Balkanlarda yerleşmelerine izin verilmesiyle yükseldi. Kırım'dan göç eden Tatarlar kendi ana dilini kaybetmeleri nedeniyle Bulgaristan'daki Türk azınlığı ile kaynaşmıştır. 2001 nüfus sayımlarında 1.803 kişi kendini Tatar olarak belirtmiştir. Bunlardan 3/4 Müslüman, geri kalan ise Hristiyan'dır. Tatarlar Bulgaristan'ın kuzeydoğusundaki Dobriç, Silistre, Rusçuk ve Şumnu bölgelerinde yaşamaktadırlar.

Bulgaristan'ın Türk-Müslüman azınlığı hakkında söz edilirken, Gagavuz etnik toplumuna da değinilmesi gerekiyor. Gagavuz toplumu Türkçe dili konuşmaktadır, fakat Ortodoks Hristiyan mezhebindendir.

²⁵⁴ Sephardik Yahudiler Portekiz ve İspanya'dan göç eden Yahudilerdir. Bkz: Vladimir ORTAKOVSKI: *Minority in the Balkans*, a.g.e., p. 106.

²⁵⁵ Yahudi etnik grubu için bkz.: <http://www.sefarad.org/publication/Lm/037/7.htm>

²⁵⁶ ORTAKOVSKI: a.g.e., s. 164 ; ÇINAR: a.g.e., s.250.(Bulgaristan 2001 nüfus sayım tablosu)

Günümüzde Bulgaristan'ın Deliorman'da ve çevresinde ilk Bulgarların (Protobulgarlar), Peçeneklerin, Kumanların, Uzların ve bunlardan sonra gelen Osmanlı Türklerinin torunları yaşamaktadırlar. Osmanlıların Balkanları fetih etmelerinden sonra aynı dili konuşan ve aynı kandan olan bu kavimler birbirleriyle tamamen karıştılar ve ortak olan “Türk” adını taşımaya başladılar. Gagavuzlar, Hristiyan oldukları için Türk ismi kabul etmediler.²⁵⁷

Gagavuzların, Peçenek, Oğuz ve Kıpçaklarla Anadolu Selçuklu Türkleri'nden olduğunu ileri sürülmüştür. 1931 nüfus sayımlarına göre Bulgar Ansiklopedisi Bulgaristan'da 2987 Gagavuz olduğunu kaydetmiştir.²⁵⁸

1992 nüfus sayımlarında toplam 1.478 kişi kendini Gagavuz olarak belirtmiştir. 2001 nüfus sayımlarına göre Gagavuz nüfusu 540 olarak belirlenmiştir. Günümüzde Gagavuzlar Bulgar etnik kimliği kabul etmiştir ve Bulgaristan'ın Varna ve Şumnu illerinde yaşamaktadırlar.²⁵⁹

²⁵⁷ Müstecip ÜLKÜSAL: Dobruca ve Türkler, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:64, Seri:III, Sayı:A.16, Ankara, 1987, s.30

²⁵⁸ Harun GÜNGÖR: Mustafa Argunşah, Dünden Bugüne Gagavuzlar, Elektronik İletişim Ajansı Yayınları, Ankara, 1993, s.4-8.

²⁵⁹ MARUSHIAKOVA: a.g.m., s.54-55. ; ÇINAR: a.g.e., s.250.

Gagavuzlar için daha çok bilgi için bkz: Kemal H.KARPAT: Balkanlar'da Osmanlı..., a.g.e., s.373-411.

SONUÇ

Bulgaristan farklı etnisitelerinin iç içe geçtiği karmaşık ve sorunlu bir yapıya sahiptir. Bulgaristan'ın iç ve dış politikasındaki en önemli gündem maddelerinden biri Türk sorunu olmuştur. Özellikle uluslararası konjonktürde meydana gelen değişikliklerin ve AB sürecinin Bulgaristan üzerinde etkilerinin sonucunda azınlık sorunu büyük önem kazandı.

Modern Bulgar tarihin akışında Türk-Müslüman azınlığı yabancı ve tehlikeli olan her şeyi temsil etmiştir. Bu azınlık Bulgaristan'ın milli, ekonomik ve kültür entegrasyonuna ve ilerlemesine engelleyici bir unsur gibi sezilmiştir. Öteden beri Türk azınlığa karşı alınan bütün önlemler o zamanki parti idarenin bir fikrimiydi, yoksa Balkanlar'da olası bir Kıbrıs şekliye karşı bir önlememiydi veya "bütünleşmiş sosyalist millet" doktrinin kabul edilmesinin bir sonucumuydu veya Bulgar hükümetin etno-demografik sorunlarında güçsüz kalmasının bir belirtirsimiydi kesin görüş birliği bulunamamaktadır.

Bulgaristan'ın bazı bölgelerinde yaşanan demografik gelişimi sonucunda Bulgarsızlaştırma tehlikesi içindeydi. Bunun için Bulgaristan'daki Türkler "Türkleştirilmiş Bulgar" oldular ve gerçek nüfus oranları gizlendi. Bazı resmi Türk görüşler, Bulgaristan'daki Çingeneler %75'i Müslüman olduklarını ve 1985 yılında Türk nüfusu 1.500.000 yaklaştığını öne sürmüştür. "Amnesty International" uluslar arası organizasyonu 1980 yılların ortasında Türk azınlığın nüfusu 900.000 olarak kaydetmiştir. 1985'te farklı yazarlar Bulgaristan'daki Türk nüfusu 948.922 ve 968.641 kişi arasında olduğunu tahmin etmişlerdir. Yani Türk nüfusu ülkenin toplam nüfusunun (1985 yılı için toplam Bulgaristan nüfusu 8.942.976) %10,6'dan %10,8'e kadar bir oran oluşturduğunu düşünülüyordu.

Tek neden olmayan bu demografik şekli Türk sorunun böyle şiddetli yollarla çözülmesinde önemli rol oynamıştır. Türkler, Bulgaristan'da en büyük azınlık grubu oluşturduğu gibi Balkanlarda en büyük Müslüman- Türk azınlık nüfusa sahip ülke Bulgaristan'dır (800.000).

Türk azınlığa karşı münasebetler Bulgaristan'ın toplumsal-politik gelişiminden, dış politikasından, komşu Türkiye'nin yaşadığı değişikliklerinden ve uluslararası koşullarından belirlenmekteydi. Ülkede Türk-Müslüman azınlığın kültür ve din özerkliği tanınmıştı ve

uluslararası antlaşmalar ile güvence altına alınmıştı. Genel olarak Bulgaristan kritik durumlara düştüğünde Türk azınlığın haklarını ihlal ediyordu.

Bulgaristan'daki Türk azınlığın tarihinde göç her zaman mevcut olmuştur. Bu göçler Türk toplumunun politik ve sosyal durumlarına dayandığı gibi uluslararası koşulların durumuna da bağlıydı. 1879–1912 yıllar arasında yaklaşık 350.000 Türk Bulgaristan'ı tamamen terk etmiştir. 1925'te Ankara Antlaşmanın imzalanmasına kadar yaklaşık 100.000 kişi daha göç etmiştir. Bu göçlerin sebepleri değişti, fakat temel sebeplerinden bazıları Müslüman nüfusun değişen hayat şartlarına adapte olamaması, onların Hristiyan normlarına riayet etme isteksizliği ve kendi vatanında yabancı gibi hissettirmeye başlayan Avrupalaştırma süreçleriydi.

Mustafa Kemal Atatürk'ün fikirleri Bulgaristan'da yayılması ve Türk milliyetçiliğinin uyanması sonucunda Bulgar hükümeti o döneme kadar izlediği azınlık politikasını değiştirmek zorunda kaldı. 1934'ten sonra görülen bu sınırlama politikası ve monarşi rejiminin baskıları sonucunda birçok Türk aydın kişilerin Türkiye'ye göç etmesiyle Bulgaristan'daki Türk nüfusunun kültür hayatını olumsuz etkiledi. Bu dönemde Türk çocuklara bilimsel bilgi yerine, din derslerin ağırıklı verilmesi bu toplumun kültür durgunluğunu derinleştirdi. Amaç Türk azınlığı cahil bırakmaktı.

Yine II Dünya Savaşından sonra Bulgaristan'ın Sovyetleştirilmesi, tarım arazilerin kooperatifleştirilmesi, Türk okulların devletleştirilmesi ve ateist politikanın büyümesi Türk-Müslüman toplumunun geleneksel hayatında dönüm noktası oluşturdu. Bulgaristan ve Türkiye sınırlarında “demir kapıların” da salınması iki komşu milletleri arasında daha da derin bir sınır oluşturuldu. Soğuk Savaşın başlamasıyla beraber iki farklı kültür ve iki ülke arasında kalan Türk azınlığı Türk-Bulgar ikili ilişkilerinde ciddi bir soruna dönüştü. Böylece Bulgar milli politikasında daha fazla önem taşımaya başlayan Türk sorunun çözümü için bütün yöntemlere şart koyuldu. İkinci Dünya Savaşından sonra Varşova Paktı'na ve Sovyet bloğunun bir parçası olan Bulgaristan, NATO üyesi olan Türkiye'yi en kötü düşmanlarından birisi saymaya başladı. Müslümanların dinsel farklılıkları nedeniyle ve Türklerin Türkiye'yle olan dil ve tarihi bağları nedeniyle yabancı bir unsur gibi görülmekteydi.

Kendi düşük yaşam standartlarını Batı Avrupa'yla karşılaştıran milliyetçi Bulgarlar, geri kalmışlıklarının suçunu “Türkler ve onların beş yüz yıllık züllümü” üzerine atıyorlardı.

Osmanlıları hoşgörsüz, zalim ve acımasız diktatör gibi tanımlıyordular. Hiç kimse ise Balkanların etnik ve dil gruplarının nasıl olup da böyle hoşgörsüz bir yöneticiyle beş yüz yıl boyunca ayakta kalmış ve gelişmiş olduğunu sormuyordu.

Bulgaristan'da Dimitrov hükümetin döneminde milli-demokratik şekliyle bir idarenin inşa edilmesi ve milli sorunlarını çözecek Balkan federasyonun kurulmasını arzu ediliyorken, 1950'den sonra azınlık politikası Sovyetlerin "tek ulus" bir devlet şartları altında sürdürmeye devam edildi. Bunun için 1951/2–1956/8 yılları Türk sorunun gelişiminde ayrı birer dönem gibi alınabilir. Bu dönem içerisinde Türk okullarının inşa edilmesi, Türk gazetelerin yayınlanması, yeni kütüphaneler ve tiyatroların açılması devam ediyordu, fakat bütün bunlar komünist ideolojisi ve Sovyetlerin sosyal modeli çerçevesinde geliyordu.

Bu dönemde azınlık politikanın şekillendirmesinde demografik şekli ne kadar ve ne rol oynadığını tespit edilmesi zordur. Ancak demografik şekli Todor Jivkov döneminde özellikle 1970 ve 1980'li yıllarında Türk nüfusunun %10 oranı geçtiğini farz edildiğinde önemli faktör oynamaya başladığını görünmektedir.

Bulgaristan'ın azınlık politikasında değişiklik 1956'dan sonra görünmektedir. Stalin çağı sonu ile azınlık politikası da dönüm noktası geçirdi. 1956 yıllara kadar Türk azınlığın milli kimliği dinden ayrılma yoluyla kültür özerkliği teşvik edilmişse, Jivkov döneminde azınlık hakları üzerinde baskıcı politikalar uygulandı. Bununla beraber 1960 yıllarında sadece Pomak nüfusu değil, Türk nüfusu da zorla İslamlaştırılmış Bulgar oldukları tezi gittikçe yoğunluk kazandı. Todor Jivkov liderliğindeki komünist parti yönetimi birleşik Bulgar sosyalist milletin, azınlık unsurları içermeyen bir ideoloji benimsedi. Böylece etnik gerilim asimilasyon önlemleriyle birlikte büyümeye başladı.

Genel olarak Türk-Müslüman azınlığın nüfus artışı ve bu azınlık Hristiyan Ortodoks Bulgar çoğunluğundan ayırt eden din, dil ve kültür farklılıklarından nedeniyle geleneksel asimilasyon baskılarına maruz bırakıldı. 1956 yılında ve bundan sonraki 1964, 1969, 1970 ve 1984 yıllarında BKP Merkez Komitesi, tek bir Bulgar ulusun yaratılması için gereken bütün önlem yöntemlerini benimsedi. Todor Jivkov önderliğindeki birleştirme önlemleri ilk olarak Makedon, Ulah ve Çingene gibi küçük gruplara karşı uygulandı. Bunun ardından 1960'larda Pomaklar hedef alındı. Pomakların, Müslümanlığı zorla kabul etmiş tezi tarihçiler tarafından da desteklenir bir hale getirildi. Oysa Pomaklar, bir Bulgar lehçesi konuşmalarına rağmen

hakikatlı Müslümanlardır. Pomakların Türkiye'ye göç etmesi ve yerleştirmesi kendilerini Türk gibi kabul ettiğini göstermektedir.

1965 nüfus sayımlarında Türk nüfusu 746.755 (%9.19) kişi olduğunu belirlendi. Bulgar hükümeti Türk nüfus artışını kontrol edemediği için göç yöntemine başvurmasına ana sebeplerinden biri sayılabilir. Burada her şeyden önce demografik şekli önem kazandığını görünmektedir. Bulgar çoğunluğun doğum oranı düşmesi, Türk ve Çingene azınlığın doğum oranları ise iki kat daha fazla büyümesi Bulgar milletinin varoluşunu tehdit ediyordu.

1968 ve 1977 göçlerinden sonra Bulgaristan'da Türk kökenli gerçek bir nüfusun kalmadığını ileri sürülmeye başlandı. Bu ise “tek sosyalist millet”inin kurulması hedefini açığa koymaktadır. 1980'li yılların ortasında Bulgaristan'da sadece Türklerden bir kısmı değil, bütün Türk Müslüman azınlığın Bulgar etnik kökenli olduğunu ileri sürülmeye başlandı. Günümüzde hala Bulgaristan'daki Türklerinin %90'ı Bulgar kökenli olduğunu savunanlar mevcuttur. Fakat Osmanlı döneminde Türkleştirilmiş her kişinin Slav dili konuşan Bulgar Hristiyan'ı olduğunu da hiçbir kanıt yoktur. Ortaçağ Bulgaristan sınırları içerisinde farklı etnik gruplar yaşıyordu – Yunan, Ermeni, Vlah, Yahudi vs.

1989 yılında Doğu Avrupa ülkelerinde totaliter yönetimlere karşı halk hareketleri Bulgaristan'ı da etkiledi ve kırk beş yıllık komünist iktidarın çökmesini sağladı. Bulgaristan'da 1990 yılında çok partili demokratik parlamenter bir sistem kuruldu ve kırk beş yıl sonra ilk defa birden çok siyasi partinin katıldığı genel seçimler yapıldı. Ayrıca Soğuk Savaş sonrasında değişen dünya düzeni ve entegrasyon hareketleri “ulusal azınlık” sorunu Avrupa'nın ve dünyanın öncelikli gündemlerinden biri haline getirildi.

1991'de kabul edilen yeni anayasa, Batı standartlarına dayalı insan hak ve özgürlükleriyle özel mülkiyetin korunmasını öngörmektedir.

Bulgaristan'da Türk-Müslüman toplumu üzerinde uygulanan her türlü baskıcı politikalar milletin moral birliği üzerinde derin yaralar oluşturduğu gibi azınlıkların de-entegrasyonunu da hızlandırdı. Asimilasyon girişimler başarısız olduğu gibi Bulgaristan'da yaşamak zorunda kalan Türk-Müslüman toplumu, kendi vatanından geri çekilmesine neden oldu. Uzun yıllardan beri biriktiren hatalar, Türk sorununa adil çözüm bulma yolunu güçleştirdi. Bulgaristan, tarım ve sosyal ilişkilerini düzeltmesi için seçtiği demokratikleşme

yolları ise yeni problemlerin ortaya çıkmasına neden oldu. Bunun sonucunda Türk toplumunun gizli göçü devam etmektedir. Bu gerçekler post totaliter Bulgaristan'ın yaşadığı zorluklarına tanık olduğu gibi Türk nüfusunun bu memlekete ne kadar bağlı olduğunu da göstermektedir. Türk-Müslüman azınlığı Türkiye Cumhuriyetini kendi ana vatani gibi görmeleri, sadece eski rejiminin politikasına dayalı olmadığını da göstermektedir. Bunun için “diğer” hakkında biriktiren stereo tip görüşlerinin parçalanması için birbirimizin hakkında daha çok bilgi sahibi olmamız gerekmektedir.

Post-komünist Bulgaristan'ın ilk adımları azınlıkların etnik ve din haklarını yeniden düzenlenmesiyle ilgiliydi. Türk azınlık haklarını temsil eden HÖH partisi salt bir milli hareketi olmanın ötesinde, Haziran 1990'da yapılan ilk demokratik seçimlerinden bu yana Bulgaristan siyasal yaşamında önemli siyasal bir aktör haline gelmiştir.

Türklerin parlamentoda temsil edilmesini protesto eden bazı Bulgar gruplarının olmasına rağmen 1990 öncesine göre Türklerin durumu bundan daha iyisi olmamıştır. Türk azınlıkla yönetim arasında uzun zamandır anlaşmazlık konusu olan Türklerin hak ve özgürlükleri onların lehine çözümlendi. Böylece Bulgaristan'ın demokratikleşme hareketiyle birlikte Türk-Müslüman azınlığın eğitim, ibadet hürriyeti ve din eğitimi konusunda yeni bir dönem başladı.

Bulgaristan'da azınlık seferberliği din temelden daha çok etnik temel üzerinde gerçekleşti. Bu süreç HÖH'ün kurulmasıyla açıkça gösterilmiştir. HÖH, Bulgaristan'ın etnik barışını koruyan anahtar faktörlerinden birisidir. “Bulgar Etnik Modelinin” temelini oluşturan HÖH partisi Bulgaristan'a totaliter rejimden demokrasiye doğru kansız geçiş sürecini de sağladı.

HÖH'ün en önemli amacı Bulgaristan'daki Türk-Müslüman azınlık haklarının genişletilmesi ve korunması olduğunu açıklamıştır. Bu amaç, UDF'nin programında yer alan insan hakların korunması ve ulusal reformların gerçekleştirilmesi ile örtüştüğü için iki parti birlikte hareket etme kararı almışlardır. HÖH ve UDF arasındaki yakınlaşma, HÖH kendi menfaatleri yeterince gözetilmediğini ve hükümetin kendisine danışmadan hareket ettiği yönündeki eleştirilerle son bulmuştur.

1994 yılında Bulgaristan'da %20'ye varan enflasyon ve artan suç oranı Berov'un BSP hükümetinin sonunu getirdi. 1997'de iktidara gelen UDF hükümeti Türkiye ile daha uyumlu bir politika izlemeye başladı.

Altı yaşındayken 1946'da İspanya'ya sürgüne gönderilen Kral II. Simeon, 17 Haziran 2001 genel seçimlerinden önce Bulgaristan'da kurduğu II. Simeon Milli Hareket partisi (NDSV) kazandı.

17 Haziran 2001 seçimleri sonucunda parlamento çoğunluğa sahip NDSV, HÖH ile birlikte hükümeti kurdu ve Türk milletvekillerine iki bakanlık verildi. 2005'te gerçekleşen son seçimlerin sonucunda HÖH yine hükümetin oluşturulmasında yer aldı ve üç bakan kazandı.

Bulgaristan, İslam ve Hristiyan olan iki medeniyet sınırları arasında bulunmaktadır. Ülkede en büyük etnokültür toplumu bu sınırın her iki tarafında bulunmaktadır. Bulgaristan ülkesinde Hristiyan ve Müslüman etnokültür farklılıklarını açmayı başardı. Türk toplumu Bulgar siyasetinde yer almasıyla kendini kanıtladı. Çingene toplumu bir düşman gibi değil, yabancı ve tehlikeli bir unsur gibi benimsenmektedir. Pomaklar, aynı oldukları gibi kabul edildiği için hem Bulgar hem de Türk toplumu onları cezp etmeyi çalışmaktadır. Bunun için Pomaklar, Bulgaristan toplumunun bir parçası gibi değil, iki toplum arasında bölünmüş bir unsur gibi hissediyor.

Türk ve Çingene iki etnokültür grubu ve kararsız Pomak toplumu üç farklı özel tip gibi açıklanabilir: gerçek fark, zorla kabul edilmiş fark ve giderek azalan fark. 1992 nüfus sayımlarında 35.000 Pomak, Türkçe'yi kendi ana dili olduğunu belirtmiş ve bu politik çatışmalara neden oldu. Aynı nüfus sayımlarında 150.000 Çingene kendini Türk olduğunu, diğer 100'ü ise Bulgar olduğunu belirtmiş. Bu da uzman değerlendirme konusu olmuştu. Pomaklara kendi farklılıklarını vurgulamaya izin verilmemektedir. Çingenelere ise kendi farklılıklarını azaltmalarına izin verilmemektedir. Pomak toplumu için kapılar aralıktır. Onlar hem Bulgar hem de Türk etnik toplumuna birleştirmeye davet edilmektedirler. Çingene toplumu için ise bütün kapılar kapalı görünmektedir.

Roman durumu bütün Avrupa'da olduğu gibi Bulgaristan'da da sorun oluşturmaya devam etmektedir. Pomaklar üzerinde empoze edilen izolasyon bir dereceye kadar giderildi. Şehirlerde Bulgarlar arasında sonradan yerleşmiş Pomak nüfusu kendi din kimliğini

kaybetmiş durumundadırlar. Türkler ise 1990 yıllarından bu yana hükümetin oluşturulmasında yer alarak ülkenin milli güvenliğine tehdit oluşturmadıklarını bütün Bulgaristan toplumuna kanıtlamış durumundadırlar.

Bulgaristan'daki Türk-Müslüman azınlığın talihinde artık asimilasyon yöntemler kaldırıldı. Bugünkü talihleri entegrasyon yoluyla çoğunlukla birleşmeleridir. Artık Bulgaristan devletinin normal vatandaşı olan Türk-Müslüman azınlığı geçmişte totaliter rejiminin ne gerektirdiğini yapmayı mecbur değildir. Onlar artık kendi hak ve özgürlük haklarına sahiptir. Zaman duvarlar değil, köprüler kurma zamanı geldi.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

ACAROĞLU, M. Turker. Bulgaristan Türklerinin Dünü- Bugünü- Yarını. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993.

ARMAOĞLU, Fahir H. Siyasi Tarih 1789–1960. Sevinç Matbaası, s.17, Ankara, 1973.

BAHAR, Gürbüz. Batı'dan Doğu'ya Uzanan Çizgide Balkanlar ve Türkler (1996–1999 Makedonya ve Bosna-Hersek). Çizgi Kitabevi, Ankara, 2002.

BEROV, Luben. İkonomikata na Bılgaria i Bivşite Sozialistiçeski Strani .Desetiletie po Kısno 1989-1990. Planeta-3, Sofia, 1999.

COENEN- HUTHER, Jasques. Bulgaria at the Crossroad. Nova Science Publishers, New York, 1996.

CRAMPTON, R. J. The Balkans Since The Second World War. Longman, London, 2002.

CROWE, David M. A History of Cypsies of Eastern Europe and Russia. St. Martin's Press, New York, 1996.

ÇETİNER, Yılmaz. Şu Bizim Rumeli. Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994.

DEDE, Abdürrahim. Balkanlar'da Türk İstiklal Hareketleri, Türk Dünya Yayınları, İstanbul, 1978.

DEMİRTAŞ, Birgül-Çoşkun. Bulgaristan'la Yeni Dönem. Soğuk Savaş Sonrası Ankara-Sofya İlişkileri, Avrasya Strateji Araştırmaları Merkezi Yayınları, Ankara, 2001.

DETREZ, Raymond. Historical Dictionary of Bulgari. European Historical Dictionaries No.16, The scarecrow Pres, London, 1997.

DİMİTROV, Vesselin. Bulgaria The Uneven Transition. Rozetledge Taylor and Francis Croup, London and New York, 2001.

EMİNOV, Ali. Turkish and Other Muslim Minorities in Bulgaria. Institute of Muslim Minority Affairs, Book Series No.6, London, 1997.

EROĞLU, Hazma. Türk İnkılap Tarihi. Savaş Yayınları, 1Baskı, Ankara, 1990.

FÜRÜZAN, Balkan Yolcusu, Gezi- Röportaj. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.

GÜNGÖR, Harun, Mustafa Argunşah. Dünden Bugüne Gagauzlar. Elektronik İletişim Ajansı Yayınları, Ankara, 1993.

İVANOVA, Radost. Folklore of The Change Folk Culture in Post-Socialist Bulgaria. Academia Scientiarum Fennica, Helsinki, 1999.

JELASKOVA, Antonia. Prava i Svobodi na Liza prinadlejašti kım nasionalnite malzinstva. BAN, Sofia, 1997.

KAMİL, İbrahim. Bulgaristan'daki Türklerin Statüsü. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1989.

KARAHASAN, Çınar-İbrahim, Etniçeskite Malzınstva v Bulgaria-istoria, kultura, religia. Lik, Sofya, 2005.

KARPAT, Kemal H. Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk. İmge Kitabevi, Ankara, 2004.

LÜTEM, Ömer Engin. Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989. C.1, 1983-1985, Avrasya Stratejik Araştırmaları Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.

MANDACI, Nazif-Birsen Erdoğan. Balkanlar'da Azınlık Sorunu: Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan'daki Azınlıklara Bir Bakış. Stratejik Araştırma ve Etütleri Milli Komitesi, Dizi 5, Ankara, 2001.

MEMİŞOĞLU, Hüseyin. Bulgaristan'da Türk Kültürü. Ankara, 1995.

----- . Pages of the History of Pomak Turks. Şafak, Ankara, 1991.

MOUTAFCHIEVA, V. The Turk in Relations of Compatibility and Incompatibility Between Christiens and Muslims in Bulgari. Sofia, 1995.

ORTAKOVSKI, Vladimir. Minorities in the Balkans. Transitional Publishers, Inc. Ardsley, New York, 2000.

ÖZGÜR, Nurcan. Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi 1989-1995. Der Yayınları, İstanbul, 1999.

PIRVANOV, Anton. Etnomalzinstveni Problemi v Yugoiztočna Evropa prez 90'te godini na XX vek i Euroantlantıçeskato integrasiya na Bulgaria. Albatros, Sofia, 2001.

POULTON, Hugh. The Balkans: Minorities and States in Conflict. Minority Rights Publications, London, 1994.

Rodop-Bulgaristan Türkleri Tarihten Siliniyor mu? Rodop-Tuna Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği, Dizgi Baskı, İstanbul, 1976.

SANDER, Oral. Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965). Sevinç Matbaası, Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.276, Ankara, 1969.

SHİSHKOV, Stoyu. The Macedonian Conflict: Ethnic Nationalism in a Transnational World. Princeton Univ. Press, New Jersey, 1995.

STOYANOV, Valeri. Turskoto naselenie v Bılgaria mejdu polusite na etniçeskata politika. Lık, Sofya, 1998.

ŞEREFLİ, Ahmet Şerif. Türk Doğduk, Türk Öldük. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/1208, Türk Dünya Edebiyatı Dizisi/11, Ankara, 2002.

ŞİMŞİR, Bilal. Bulgaristan Türkleri. Türk Kültürü, Ankara, Mart,1986.

TACEMEN, Ahmet. Bulgaristan Türkleri 1878-1990. Adana Türk Ocağı Yayınları, İstanbul, 1991.

TAHİR, Mumun. Jivotit Zaedno. Lize, Sofia, 2004.

TODOROV, Antoniy. Političeskiya jivot v Bılgaria 1990-2005. İztok-Zapad, Sofya, 2005.

TODOROVA, Maria. Balkanları Taayyül Etmek. İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

TOĞROL, Beğlan. Direnış. Boğaziçi Üniv. Matbaası, İstanbul, 1991.

----- . 112 Yıllık Göç (1878-1989). Boğaziçi Üniv. Matbaası, İstanbul, 1989.

TUĞLACI, Pars. Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri. Pars Yayınları, İstanbul, 1984.

TURAN, Sibel. A Historical Perspective For Turkey-Bulgaria Relations in Terms of Balkan Dimension. Paradigma, Sofia, 2005.

TÜRKEŞ, Mustafa. Türkiye'nin Komşuları. İmge Kitabevi, Ankara, 2002.

ÜLKÜSAL, Müstecip. Dobruca ve Türkler. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:64, Seri III, Sayı: A.16, Ankara, 1987.

MAKALELER

ALEV, Mehmet. “Bulgar-Türk Beraberliğinin Bazı Sorunları”, Balkanlar’da Türk Kültürünün Dünü-Bugünü-Yarını. Uluslararası Sempozyum (26–28 Ekim 2001), Uludağ Üniv. Yayınları, Bursa, 2002. 140–157.

BÖRKLÜ, Meşküre Yılmaz. “Tarihi Seyri İçinde Bulgaristan Türklerinin Durumu ve Türkiye’nin Bölge Türklerine Yönelik Politikaları”, bilig–10/Yaz, 1999. 60- 77.

CHUKOV, Vladimir. “The Movements for Rights and Freedoms”, Turkish Legacy in the Balkans. Yeni Tukiye Publications, Ankara, 2002. 592–598.

ÇAVUŞ, İsmail. “Hayal Değirmenleri Durdu”, Yeni Türkiye. S.16, 1994. 1785- 1799.

EFENDİOĞLU, İbrahim. “Bulgaristan’da Türkler”, Bulgaristan’da Türkler Semineri. Ankara, (Nisan 1985). 14- 25.

EMİNOV, Ali. “The Turks of Bulgaria (1945–1983)”, Turkish Legacy in the Balkans. Yeni Türkiye Publications, Ankara, 2002. 585- 597.

ENGİN, Vahdettin. “Avrupa’nın Arka Bahçesi Balkanlar”, S.43, Popüler Tarih (Mart 2004). 33- 42.

EREN, A.Cevat. “Pomaklar”, İslam Ansiklopedisi. İslam Alemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati. C.9, Maarif Basımevi, İstanbul, 1960. 572- 576

EROĞLU, Hazma. “Bulgaristan’daki Türk Azınlığın Sorunu”, Bulgaristan’daki Türk Varlığı. Ankara, 1987. 19- 33.

------. “Milletlerarası Hukuk Açısından Bulgaristan’daki Türk Azınlığı Sorunu”, Bulgaristan’da Türk Varlığı. T.T.K.B, VII Dizi-Sa.87, Ankara, 1985. 12- 33.

FIRAT, Akşin. “İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar”, Balkanlar. İstanbul, 1993. 110- 122.

HALAÇOĞLU, Yusuf. “Bulgaristan”, İslam Ansiklopedisi. C.6, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1992. 391- 408.

İSHİYAMA, John and Marijke BREUNING, “Ethnopolitics and Ethnic Parties”, Ethnopolitics in the New Europe. Lynne Rienner Publishers, London, 1998. 1- 19.

------. “The Movement for Rights and Freedoms in Bulgaria”, Ethnopolitics in the New Europe. Lynne Rienner publishers, London, 1998. 21- 50.

JACOBS, Shane. “A History of Oppression: The Plight of the Bulgarian Pomaks”, Central Europe Review. Vol.3, No.19, 2001. 75- 89.

JOHNSON, Carter. “Democratic Transition in the Balkans: Romania’s Hungarian and Bulgaria’s Turkish Minority (1989–1999)”, Nationalizm and Ethnic Politics. Vol.8, No.1, (Spring 2000). 1- 28.

KANEV, Krasimir. "From Totalitarianism to a Constitutional State", Bulgari at the Crossroads. ed. Jacques Coenen-Huther, Nova Science Publishers, New York, 1996. 64- 75.

KARIĆ, Enes. "İs Euro- İslam a Myth, Challenge or a Real Opportunity for Muslims and Europe?", Journal of Muslim Minority Affairs. Vol.22, No.2, 2002. 435- 442.

KARPAT, Kemal H. "By Way of Introducing this Issue: Bulgaria's Methods of Nation Building-the Annihilation of Minorities", International Journey of Turkish Studies. Vol.4, No.2, (Fall/Winter 1989). 13- 25.

KAWCZYNSKI, Rudko. "The Politics of Romani Politics", Transitions. Vol.4, No.4, (September 1997). 58- 70.

KOLAROVA, Romyana. "Bulgaria: Could We Regain What We Have Already Lost ?", Social Research. Vol.63, Issue: 2, (Summer 1996). 540- 552.

KUT, Şule. "Türkiyenin Balkanlar Politikası", Der. Alan Makovsky ve Sabri SAYARI: Türkiye'nin Yeni Dünyası. Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri, Alfa, İstanbul, 2002. 101- 124.

McCARTHY, Justin. "Bulgaria", Death and Exile. The Ethnic Cleansing of Otoman Muslims, 1821–1922. The Darwin Pres, Inc. Princeton, New Jersey, 1999.

MEMİŞOĞLU, Hüseyin. “Bulgaristan ve Bulgaristan Türk Azınlık Sorunu”, Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye’nin Sorunları Sempozyumu (Dün-Bugün-Yarın). T.T.K.B, Ankara, 1992. 115- 125.

-----, “Bulgaristan Türkleri’nin Milli Kongresi”, Belleken, (Nisan 1990). 306- 315.

-----, “Pomak Türkleri”, Balkan Türkleri Sempozyumu, Kayseri, 1992. 19- 34.

NEUBURGER, Mary. “Bulgaro-Turkish Encounters and the Re-Imaging of the Bulgarian Nation”, East European Quaterly. XXXI, No.1, (March 1997). 1- 17.

ROGER, Antonie. “Economic Development and Positioning of Ethnic Political Parties: Comparing Post-Communist Bulgaria and Romania”, Southeast European Politics. Vol.3, No.1, (June 2002). 20- 42.

SNAVELY, Keith and Lena CHAKAROVA, “Confronting Ethnic Issues: The Role of Nonprofit Organizations in Bulgaria”, East European Quarterly. XXXI, No.3, (September 1997). 311- 327.

ŞİMŞİR, Bilal. “Bulgaristan Türk Azınlığın Ahdi Durumu”, Türk Kültürü. (Nisan 1985). 243- 259.

-----, “Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu”, Bulgaristan’da Türk Varlığı. T.T.K.B., VII Dizi-S.87, Ankara,1985. 49- 90.

----- . “ Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar ve Belgeler. Büyük Göçün Sona Ermesi (1950–1951)”, Türk Kültürü. S.275, Ankara, (Mart 1986). 150- 169.

----- . “ The Turkish Minority in Bulgaria: History and Culture”, International Journey of Turkish Studies. Vol.4, No.2, 1989. 159- 172.

TİLKİDJİEV, Nikolai. “Social Statification in Post-Communist Bulgaria”, Bulgaria at the Crossroads. ed. Jacques Coenen-Huther, Nove Science Publishers, New York, 1996. 145- 160.

TÜRKER, Mustafa. “Geçiş Sürecinde Dış Politika Öncelikleri: Bulgaristan Örneği”, Mustafa TÜRKER ve İlhan UZGEL: Türkiyenin Komşuları. İmge Kitabevi, Ankara, 2002. 171- 210.

TURAN, Ömer. “Pomaks, their Past and Present”, Journal of Muslim Minority Affairs. Vol.19, No.1, (1999). 68- 79.

VASSİLEV, Rossen V. “Post-Communist Bulgaria’s Ethnopolitics”, Human Rights Quarterly. Vol.18, (1996). 37- 49.

----- . “The Roma of Bulgaria: A Pariah Minority”, The Global Review of Ethnopolitics. Vol.2, No.2, (January 2004). 40- 51.

YENİSOY, Hayriye Süleymanoğlu. “Bulgaristan Türkleri’nin Eğitim ve Kültür Tarihinden Sayfalar”, Yeni Türkiye. S.16, 1994. 1779–1792.

YİNANÇ, Refet. “Türk-Bulgar İlişkileri”, Ed. Refet YİNANÇ- Hakan TAŞDEMİR: Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye, Seçkin Yayınları, Ankara, 2002. 241- 275.

YÜCEL, Yaşar. “Bulgaristan’daki Türk ve İslam Azınlığına Baskı”, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. T.T.K. Yayınları, C. II, XXV. Dizi, S.3, Ankara, 1988. 6- 20.

GAZETELER

“Bakanlar Kurulu yeni Valileri Belirledi”, Zaman, (05–12 Eylül 2005), Yıl:13, Sayı:36. (<http://www.zaman.bg>).

“Baş Konsolos Yalçın: Bulgaristan 10 senede çok büyük mesafeler kat etti”, Zaman, (09–15 Ocak 2006), Yıl.14, Sayı:2.

“Baş Müftülüğe Mustafa Alış Seçildi”, Zaman, (28 Mart 2005), Yıl:13, Sayı:13.

“Başbakan: Türklerden özür diliyorum”, Zaman, (03- 09 Nisan 2006), Yıl:14, Sayı: 14.

“Bulgaristan İstenilen Güçlü Hükümete Kavuştu”, Zaman, (22–28 Ağustos 2005), Yıl:13, Sayı:34.

“Bulgartabak ile çalışan tütün işçileri ödemelerden şikâyetçi”, Zaman, (07 Nisan 2005). Yıl.13, Sayı:10.

“Bulgaristan Radyosu Türkçe Radyo Yayınlar Bölümü 10 Yaşında”, Ümit Dergisi, (01 Ocak 2005). (<http://www.umitdergisi.com>)

“Bulgaristan’da Türk Yatırımları 150,7 milyon dolara ulaştı”, Zaman, (07 Mart 2005), Yıl.13, Sayı:10.

“Cumhurbaşkanı Pırvanov demografik krizle alakalı toplantı yapacak”, Zaman, (09–15 Ocak 2006), Yıl.14, Sayı:2.

“DPS’nin 6.Kongresine 750Delege Bekleniyor”, Zaman, (27 Mart–2 Nisan 2006), Yıl:14, Sayı:13.

“Ecevit na poseshtenie v Bilgaria”, Trud, (27 Juli 2004).

“İnsan Haklarında iyileşme yaşanmadı”, Zaman, (28 Mart 2005), Yıl:13, Sayı:13.

“İzborni Rezultati”, 24 Çasa, (29 June 2005).

“Kakvito ziganite takava i dirjavata”, Novinar, (06 Juli 2004).

“Kırcalı’de Şehitler Dualarla Anıldı”, Zaman, (3–9 Ocak 2005) Yıl 13, Sayı 1.

“Ministri na kristopit”, Kapital, (03–09 September 2005).

“Pravitelstvo na slojniya balans”, Kapital, (20–26 Agustos 2005).

“Privatizaziyata na Bulgartabak”, Politika, (10–16 July 2004).

“Ramstore Genel Müdürü Bülent Yıldırım veda etti”, Zaman, (07 Mart 2005), Yıl.13, Sayı:10.

“Seçimlerde sürpriz yok: DSP yine kilit parti”, Zaman, (27 Haziran–03 Temmuz 2005), Yıl.13, Sayı:26.

“Soros dava po 67 stotinki godišno na ziganite u nas”, Politika, (05–11 February 2005).

“Şehirlerdeki Rom Mahallelerinde 47 bin 457 konut inşa edilecek”, Zaman, (28 Şubat–06 Mart 2005). Yıl.13, Sayı:19.

“Tri sincira Romi”, Kapital, (02–08 July 2005).

“V Turziya Glasuvaha dvoyno”, 24 Časa, (26 Juny 2005).

“Yeni valiler bu hafta netleşecek”, Zaman, (29 Ağustos–04 Eylül 2005), Yıl:13, Sayı:35.

“Zašto izbuhna naprejenje s oblasnite upraviteli”, Kapital, (27 Augustos–02 September 2005).

“Za vizmojnile proekti na nazionalizma”, Kapital, (30 July-05Augustos 2005).

“Ziganite”, Trud, (18 August 2004).

“Ziganite”, Trud, (19 August 2004).

“Ziganite”, Trud, (21 August 2004).

İNTERNETTEN ELDE EDİLEN KAYNAKLAR

AK'nin Çerçeve Antlaşmasına eklenen deklarasyon

<http://www.conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/157.htm>

“An Aussie in Bulgaria”, http://www.biddles.co.uk/bulgaria/?page_id=13

Aralık 1992 Bulgaristan etnik gruplarının nüfus sayımı:

http://www.pims.org/Event/Projects/csrc/G69_trw.htm.

Bulgaristan'ın Anayasa 1992. <http://www.oefre.Unibe.ch/Law/icL/bu00000.htm>.

“Bulgaristan Ethnic Model.A Pragmatical National Version of the Multiethnic Dialog”, Part III, İdeological Approaches, by Vladimir Chukov, <http://members.tripod.com/crcs0/lgiv11-2.html>.

“Bulgarian Ethnic Model. Part II, Bulgaria Ethnic Minorities Classification”.
<http://members.tripod.com/crcs0/lgiv11-1.html>.

“Bulgaria Recognise Minorities” AIM Sofia, (05 March 1999).
<http://www.aimpress.ch/dyn/trae/archive/data/19903/90316-004-trae-saf.htm>.

DANOVA, Madeleine. “Transformation of Ethnic Identity hte Case of the Bulgarian Pomak's
<http://www.nationalismproject.org/books/bookrevs/lord.html>.

“Ethnic Turks”, <http://www.irb.gc.ca/cgi-bin/foiocgi.exe/refqueste/puery>, (17.07.2002).

“Financial Times: Ahmet Doğan-nay uspešniyat muslimanski politik v Europa” (21 January 2005). <http://www.dsp.bg/bg/news/art.php?artid=110>

“Framework Convention for the Protection of National Minorities”, Strasbourg, European Treaty Series, No.157, (01.02.1995). <http://humanrights.coe.int/minorities>, (05.02.2002).

Coveškite prava v konteksta na nazonalnata sigornost,
<http://www.dps.bg/bg/news/art.php?artid=109>

“Human Rights and Democratization in Bulgaria”, Prepared by the Staff of the Commission on Security and Cooperation in Europe Washington. DC September/1993.
<http://www.house.gov/csce/bulgarep93.html>

İbrahim Tatarlı, “DPS obštonazonalna partiya, faktor za demokraziya v stranata”
<http://www.dps.bg/bg/history/history2.php#2>

İLİEV, Andrey. “Participation of Bulgarian Roma in the 2001 general elections and prospects for political representation” http://list.errc.org/rr_nr4_2001/noteb4.shtml#6_rew

KARASİMEONOV, Georgi. “The Constitutional Rights of Minorities in Bulgaria”, March 15, 2001.
http://www.cecl.gr/RigasNetwork/databank/REPORTS/r9/BU_9_Konstantinov.html

“Kasim Dal, zamastnik predsdatel na DPS: iskame pak sis Simeon, no moje i s drugi”, (05.01.2005). <http://www.dps.bg/bg/news/art.pp?artid=90>

LENKOVA, Mariana. "Turks of Bulgaria", Minority in Southeast Europe, Center for Documentation and Information on Minorities in Europe-Southeast Europe (CEDIME-SE)
<http://www.greekhelsinki.gr/pdf/cedime-se-bulgaria-turks.PDF>

Mart 2001 Bulgaristan'ın genel seçim sonuçları, (26 June 2001).
<http://212.50.5.11/Final2001/res/2001/kpe00.htm> : <http://worldfacts.us/Bulgaria.htm>

MARUSHIAKOVA, Elena. Vesselin Popov, "Ethnocultural Characteristics of the Roma of Bulgaria", The Partin Web Journal, <http://www.geocities.com/Paris/5121/bulg-chara.htm>

MARUSHIAKOVA, Elena. Vesselin Popov, "Muslim Minorities in Bulgaria",
http://www.emz-berlin.de/projecte_e/pj41_pdf/Marushiakova.pdf

NEDEVA, Ivanka. "The Impact of Ethnic Issue on the Security of South Eastern Europe", Report Commissioned by the NATO Office of Information and Pres, (June 1999).
<http://www.nato.int/acad/fellow/97-99/atanassova.pdf>

"Our Society Is Ill From Racism"
<http://www.middleeastinfo.org/forum/viewtopic.php?p=61588>

PETKOVA, Lilia. "The Integration Process of the Turkish Minority in Bulgaria in the Post-Cold Era", Budapest. (27.06.2002). <http://www.kakanien.ac.at/beitr/fallstudie/Lpetkova1.pdf>

"Portretit na Ahmet Dogan", (23.12.2004), <http://dps.bg/bg/news/art.php?artid=96>

“Rapor:Bulgaristan dünyada nüfusu en hızlı ilerleyen ülke”, (22.04.2005), <http://www.bg-turk.net/news.php?id=1237>

Regular Report on Bulgaria's progress towards accession, “Human rights and the protection of minorities 2003”, http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2003/pdf/rr_bg_final.pdf

“Roma Participation in the 2005 Bulgarian Parliamentary Elections”, http://www.ndi-bg.org/docs/OSCENDIRonRPinBG_en.pdf

US Department of State 2000, 1999 Country Report on Human Rights Practices, 15 March 2001. http://www.state.gov/www/global/human-rights/1999_hrp_report/bulgaria.html

Ustav na dvijeniето za prava i svobodi, <http://www.dps.bg/?pit=7&it=7>

“Terror Human Rights Dialogue”: Cultural Rights (Spring 2005)
<http://www.cceia.org/viewMedia.php/prmTemplateID/8/prmID/5146>

“The Melting Bulgarians”, http://www.sofiaecho.com/article/the-melting-bulgarians/:d_5968/catid_53

“The Role of Self Government for the Consolidation of the Bulgarian Ethnic Model”,
<http://www.fes.hr/pdf/National%20Minorities%20in%20SE%20Europe/06.pdf>

Yahudi etnik grubu: <http://www.sefarad.org/publicaiton/Lm/037/7.htm>

“Young People in Bulgaria”, <http://www.youthpeer.org/bulgaria.htm>

World Bank, Poverty Assesment Update, 2002. <http://www.worldbank.bg/press/2002-04-eccbg.phtml>

TELEVİZYON PROGRAMLARI

BTV(Bulgaristan Milli Televizyon Programı), “Desetkata”, (26 June 2005), 10.30.

BTV(Bulgaristan Milli Televizyon Programı), “Sezmograf”, (05 February 2005), 18.30.

BTV novinite, (25.06.2005), 19.30.

BAZI BELGELER

Doklad na Republika Bulgaria sığlasno çl.25, al.1 ot Ramkovata Konvenziya za zaştita na nazionalnite malzinstva. Odobren s reşenie N.91 na MS ot 14.02.2003, Sofya, 2003.

“Napredikıt na Bilgaria po pıtıya kim chlenstvo v ES prez 2000g.-pogled ot nepravitelstveniya sector”, European Institue, Sofia, 2001.

Open Society İnstitute 2001, Minority Protection in Bulgaria, Monitoring the EU Accession process: Minority Protection

Upravlenskata programa na pravitelstvoto na Republika Bilgaria. “Horata sa Bogatstvoto na Bilgaria”. Razdel integrazia na malzinstvata. Institut za izledvane na integriziyata, Sofia, 2000.